

گلستان

باب سوم

حکایت ۱- خوانندہ مغربی در صنف بزازان حلب می گفت
 اے خداوندان نعمت! اگر شمار انصاف بودے و ما را قناعت
 رسم سوال از جهان برخاستے۔ قطعہ

اے قناعت! تو انگر کم گردان کہ در اے تو هیچ نعمت نیست
 کبچ صبر اختیار لقمان ست ہر کہ اصبر نیست حکمت نیست

حکایت ۲- دو امیر زادہ بودند در مصر۔ یکے عالم آموختے و
 دیگرے مال اندوختے۔ این علامہ عظیم شد۔ و آن عزیز کس
 ایس تو انگر چشم حقارت در فقیہہ نظر کرد و گفت۔ من بسلطنت رسیدم

دو ہنچان در شکنت بازمی۔ گفت اسے برادر اشکر نعمت باری تعالیٰ
 مرا می باید گفتن۔ کہ میراث پیغمبران یافتم۔ یعنی علم۔ و تو میراث فرعون
 یعنی ملک میسر۔

مشنوی

من آن سووم کہ در پایم ہالند نہ زینورم کہ از نیشم نہالند
 چگونہ شکر این نعمت گزارم کہ زور مردم آزارمی ندارم
 حکایت ۳۴۔ درویشی را دیدم کہ در آتش فاقہ می سوخت
 و خرقة بر خرقة می دوخت۔ و تسکین خاطر خود را می گفت۔

پیت

بنان خشک قناعت کنیم و جامہ دلہ کہ بار محنت خود بہ زیارت خلق
 کسے گفتش۔ چو نشینی؟ کہ فلان درین شہر طبع کریم دارد و کرے
 عمیم میان بندت آزادگان بستہ است و بر دروہا نشستہ۔ اگر بہر صورت
 حالت چنانکہ بہت وقوف پاید۔ پاس خاطر عزیزت راسنت دارد۔
 و غنیمت شمارد۔ گفت۔ خاموش۔ کہ در گرسنگی مردن بہ کہ حاجت پیش
 کسے برون

قطعہ

ہم رقمہ دوختن بہ و الزام کنج صبر کز بہر جامہ رقمہ بر خواجگان نوشت

حقاً کہ باعقوبتِ دو زرخ برابرست رفتن بسائے مروئی ہمسایہ درشت
 حکایت ۴۔ یکے از ملوکِ عجم طیبے حاذقِ بختِ مصطفیٰ
 (صلی اللہ علیہ وسلم) فرستاد۔ سالے در دیارِ عرب بود کہے بجزرتے پیش
 او نیامد و معاہجتے سخاوت روزے پیش پیغمبرِ صلی اللہ علیہ وسلم آمد و گلہ
 کرد کہ مرا برائے معاہجتے اصحاب فرستادہ اند و کہے درین مدت التفاتے
 نکرد تا خدمتے کہ بر این بندہ معینست۔ بجا آورد۔ رسولِ صلیم فرمود
 کہ این طائفہ را طریقتے ست کہ تا ایشان را اگر سنگی غالب نشود
 چیزے نخوردند۔ و هنوز اشتہا باقی بود کہ دست از طعام بردارند۔
 حکیم گفت بموجب تدرستی ہمینست۔ زمینِ خدمت بوسید و بر رفت

مثنوی

سخن آنگہ کند حکیم آغشار یا سر اگشت سوئے ثمر دراز
 کہ زنا گفتنش خسل زاید یا زنا خوردنش بجان آید
 لاجرم حکمتش بود گفتار خور دانش تن درستی آرد بار
 حکایت ۵۔ در سیرتِ آردشیر بابکان آمدہ است۔ کہ حکیم
 عرب را پرسید کہ روز سے چہ مقدار باید خوردن؟ گفت صد درم
 سنگ کفایت کند۔ گفت۔ این مقدار چہ قوست دہر؟ حکیم گفت

هَذَا الْقَدْرُ يَجْمَلُ وَمَا زَادَ عَلَيْكَ إِذَلِكَ فَأَنْتَ حَامِلَةٌ لِيَعْلَمَ
 این قدر برابر پائے دارد۔ و ہر چہ برین زیادہ کنی تو محسّال آنی

بیت

خوردن برائے زیتن ذکر کردن تو مستعد کہ زیتن از بہ خوردن است
 حکایت ۶۔ دو درویش خراسانی در ملازمت صحبت میکرد
 سیاحت کردند۔ یکے ضعیف بود کہ روزہ داشتے و بعد از او
 افطار کردے و دیگرے قوی کہ روزے سے پار حوزوے قضایا پرورد
 شہرے بہمت جاسوسی گرفتار آمدند۔ و ہر دورا جس کردند و در زندان
 بگل برآوردند بعد از دو ہفتہ معلوم شد کہ بگیناہ آمد۔ در بکشاوند
 قوی را دیدند وہ و ضعیف جان سلامت برود۔ درین عجب ماندند
 حکیمے گفت اگر برخلاف آن بودے تعجب بودے زیرا کہ این بسیار
 خوار بود۔ طاقت بینوائی نیاورد۔ و بسختی ہلاک شد و آن دیگر خوشتر
 وار بود۔ بر عادت خود صبوری کرد۔ و سلامت ماند

قطعہ

چو کم خوردن طبیعت شد کسے را چو سختی پیشش آید۔ سہل گہ

وگرتن پرورست اندر سراجی چوتنگی بنید از سختی بسیرد

بیت

تتویر شکم و بدم تانستن مصیبت بود روز نا یافتن
 حکایت ۷۷ - یکے از حکما پسر را نهی کردے از خوردن بسیار
 که بسیری شخص را رنجور کند - گفت - اے پدر! اگر سنگی مردم را بکشد
 نشنیده؟ که نظر یقین گفته اند - که بسیری مرون به که بگرسنگی جان سپردن
 پدر گفت - اندازه نگهدار - قوله تعالی کُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا

بیت

نه چندان رنجور کرد هانت بر آید نه چند آنکه از ضعف جانم بر آید

قطعه

با آنکه در وجود طعام است حفظ نفس ریخ آورد و طعام که بیش از قدر بود
 گر گاشکر خوری تکلف زیان بود و زمان خشک دیر خوری گاشکر بود
 حکایت ۷۸ - رنجورے را گفتند که دلست چه می خواهد؟ گفت آنکه
 دلم چیزی نخواستد -

بیت

سده چو پرگشت و شکم درد محت سود نداد همه اسباب رست

حکایت ۹۔ بقالے رادرے چند برصوفیان گرد آیدہ بود۔
 ہر روز مطالبہ کر دے و سخنمائے باخشونت گفتے۔ اصحاب از لغت
 او خستہ خاطر ہمی بودند۔ و جز بکحل چارہ نبود۔ صاحب دلے بشنید۔ بجنسید
 و گفت۔ نفس را وعدہ دادن بطعام آسان ترست کہ بقال رہد برم

قطعہ

ترک احسان خواجہ اولے تر کا حتمال جنفائے بو ابان
 یتمائے گوشت مروں بہ کہ تقاضائے زشت تصائبان
 حکایت ۱۰۔ جو امز دے رادر جنگ تاتار جراتے ہوناک
 رسید کسے گفتش۔ فلان بازرگان نوشدارو دارو۔ اگر بخواہی باشد
 کہ قدرے بدہ۔ و گویند۔ کہ آن بازرگان بہ بخل چنان معروف بود کہ
 حاتم طائی بسخا۔

بیت

گر بجائے نانش اندر سفرہ بود آفتاب تاقیاست روز روشن کس ندید و چہان
 جو امز و گنت۔ نوشدارو ازوے نخواہم کہ بدہ یا نہ وہد بہ منفعت کند
 یا کند بارے قہواستن از روز ہر کفندہ است

بیت

ہر چیز دونان بہ نسبت خواستی در تن افزووی و از جان کاستی

حکما گفته اند۔ اگر آپ حیات فرمائیں۔ فی المثل۔ با پروئے وانا نخر وکہ
مردن بعلت بہ از زندگانی بذلت۔

ہمیت

اگر خطیل خرمی از دست خوشخوئے یہ از شیرینی از دست ترش روئے
حکایت ۱۱۔ یکے از علما خوردند بسیار داشت۔ و کفاف اندک
با یکے از بزرگان کہ حسن ظن بلیغ در حق او داشت۔ حال خود بگفت روئے
از توقع او در ہم کشید۔ و تقرض سوال از اہل ادب در نظرش قبیح آمد۔

قطعہ

ز بخت روئے ترش کردہ پیش بایرغیز مرو کہ عیش برو نیز تلخ گردانی
بجا جتے کہ روی تازہ رو و خندان فرو نہ بند کار کشادہ پیشانی
آورده اند کہ در وظیفہ او زیادت کرد و از ارادت کم۔ پس از چند روز
چون برقرار مسعودش ندید گفت

يَسُّرُ الطَّاعِمِ حِينَ الذَّلِّ تَكْبَهُمَا الْقَدْرُ مَنْتَصِبٌ وَالْقَدْرُ مَخْضُوعٌ

ہمیت

نا تم افزود و آیدیم کاست بے نوالی بہ از مذلت خواست
حکایت ۱۲۔ درویشے حاضر در تے پیش آمد۔ کہے گفتش فلا

نعمت میقیاس وارو۔ اگر بر حاجت تو وقوف یا بذہمانا کہ در فغانائے
 آن توقف رواندارو۔ گفت من اور ایندرا نم۔ گفت منت رہیری
 کم دستمش گرفت و بمنزل آن شخص ورا آورد۔ درویش کیے را دید
 لب فرو نشسته و ابرو ہم کشیده و تند ترش نشسته۔ برگشت و سخن نہ
 گفت۔ کسے گفتش؟ چہ گفتی۔ و چہ کردی۔ گفت عطائے اوبلقائے
 او بخشیدم۔

قطعہ

مہر حاجت بنزدیک ترش رو کہ از خونے بدش فرسودہ گردی
 اگر گوئی۔ غم دل با کسے گوئے کہ از رویش نقد آسودہ گردی
 حکایت ۱۳۔ سائے در اسکندریہ خشک سالی پدید آمد چنانکہ
 عنان طاقت درویشان از دست رفتہ بود۔ و در ہائے آسمان بزین
 بستہ و فریاد اہل زمین بہ آسمان در پیوستہ

قطعہ

نماند جانور از وحش و طیر و ماہی و مور کہ بر فلک نشد از نامرادی افغانش
 عجیب کہ دو در دل خلق جمع می نشود کہ ابر گرد و سیلاب دیدہ بارش
 زشت خونے در آن سال نعمت بیکران دشت تنگدستان را زرو سم داد
 و مسافران را سفر ہمارے گرد ہے درویشان کہ از جور فاقہ بجان آمدہ

ہوئے۔ آہنگ دعوت اور کردند و میں مشاورت آوردند۔ سر از موافقت ایشان
بازردم و گفتم۔

قطع

مخورد شہ پر نیم خوردہ سنگ و رستی بسیر داند رنار
تن بہ بیچارگی و گر سنگی بنہ۔ دوست پیش سفید ملد
گرنیدون شوو بہ نعمت و جاہ بے بہرہ راہیچس شمار
پریشان و نسج برنا اصل لاجورد و طلاست بر دیوار
حکایت نم ۱۴۔ حاتم طائی را گفتند۔ از خود بزرگ مہمت ترور جهان
کے دیدہ گفت۔ یلے روزے چہل شتر قمریان کردہ بودم و امرائے
عرب را طلب نمودہ۔ تا گاہ بجایتے بگوشہ صحرار فتم۔ خار کشتے را دیدم
پشتہ خار فرستم آوردہ۔ گفتم۔ بہمانی حاتم چہ از روی ہ کہ خلقے
یرسا ط او گرد آمدہ اند۔ گفت

پہیت

ہر کہ نان از عمل خویش خورد سنت حاتم طائی بنبرو
سن اور اہبت و تو انمردی برتر از خود دیدم۔
حکایت ۱۵۔ موسیٰ (علیہ السلام) درویشے را دید کہ از برہنگی
برگ اند شدہ گفت۔ اے موسیٰ! دعا کن تا حق تھا۔

سراکفانی دہدیموسی دعا کرد و برفت۔ پس از چند گاہ وہ پیش گرفتار
و خلقے بروگرد آمدہ۔ گفت این را چہ حالت ست؟ گفتند۔ خمر خوردہ است
و عریضہ کردہ و یکے راکشہ اکنون قصاص فرمودہ اند نظم
گر پوسکین اگر پر داشتی تخم کجھیک از جہان برداشتی

سیت

عاجز باشد کہ دست قدرت یابد بر خیزد دوست عاجزان بر تابد
سوی (علیہ السلام) بحکمت جہان آفرین اقرار کرد و از آتجا سر خویش

استغفار۔

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَكُوبَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَّسُوا
فِي الْأَرْضِ۔

شعر

مَاذَا أَخَا صَدِّكَ يَا مَعزُورٍ وَالنَّظَرَ حَتَّى هَلَكْتَ فَلَيْتَ النَّهْلَ لَمْ تَطْمَأَنَّ

نظم

سفلہ چو چاہ آمد و سیم ورزش سبیلی خواہد بحقیقت سرش
آن تشنیدی کہ حسیکیہ کہ گفت سورہمان پر کہ نباشد پرش
حکمت پر را عمل بسیار است۔ اما پس گری و راست

سیت

آنکس کہ توانگرت نیگرواند اوصلحت تو از تو بہت سرداند
 حکایت ۱۲- اعرابی را دیدم در حلقہ جوہریان بصرہ حکایت
 می کرد کہ وقتے در بیابانے راہ گم کردہ بودم۔ و از زاد باسن چہین
 نمازہ دل بہ ہلاک نہاوم ناگاہ کیسہ یا نتم پر از مہ واردید۔ کہ ہرگز آن ذوق
 و شادی فراموش نکنم کہ میں داشتتم کہ گندم پر بیان ست و باز آن تخی و
 نااسیدی چون معلوم کردم کہ مر واریدست۔

قطعہ

در بیابان خشک و ریگ روان تشنہ را در دہان چہ در چہ صند
 مرویے توشہ کا وقتہ از پا در کمر بند او چہ زرمہ خذف
 حکایت ۱۳- یکے از عرب در بیابان از غایت تشنگی می گفت

یا لیت قبل مننتی یوماً انوراً بیعتی شہر
 نعماً تدا طہر کنتی ناظلاً ملامتہ بیعتی
 ہچنین در قاع بیط مسافرے راہ گم کردہ۔ وقتوت و قوتش باجراہ
 دورے چند بر میان داشت بسیار بگر دید۔ راہ بجائے نہر و بسختی
 ہلاک شد۔ طالبہ بر سیدند۔ در مہارادیدند پیش رویش نہادہ و ہر

خاک بنیشتہ -

قطعہ

گر ہمہ زجر جعفری آرد مردیے تو شہ برنگیر و کام
 در میان نقیر گرسندہ را شلغم بختہ بہ زلفہ خام
 حکایت - ۱۸ - ہرگز از جور زمان ننا لیدہ بودم و از گرتن آسمان
 روئے در ہم نہ کشیدہ - مگر وقتے کہ یامیم بر ہنہ بود و استطاعت پائے
 پوشے ہلا شتم کجایم کوفہ در آہم دلتنگ یکے را دیدم کہ پائے ہلاشت
 شکر نعمت حق بجا آوردم - و برے کفشی صبر کردم

قطعہ

مرغ بریان بچشم مردم سیر کمتر از برگ ترہ بر خوان بست
 واکر او ستگاہ و قدرت نیست شلغم بختہ مرغ بریان بست
 حکایت - ۱۹ - یکے از ملوک باتنے چند از خاصان در شکار گاہ
 بزستان از شہر دور افتادہ - شب در آمد از دور وہے دیدند ویران
 و خانہ دہقانے دران - بلک گفت بشب انجار ویم تازہمت سرا
 کتہ باشد یکے از وزرا گفت - لایق قدر بلند یاد شاہ نباشد
 بخانہ دہقانے رکیک التجا کرون - ہمین جاجیمہ زمینم و آتش بر فرودیم

دہقان را خبر شد۔ ماحضرتے ترتیب کرد و پیش سلطان حاضر
 آورد وزیرین خدمت جو سید و گفت قدر بلند سلطان بہ نزول
 کردن۔ درخانہ دہقان نازل نشدے و لیکن نحو استند تا
 قدر دہقان بلند شود۔ ملک را سخن او مطبوع آمد۔ شبانگاہ مہربل
 او نقل کردند۔ دہقان خدمت پسندیدہ کرد با دادان ملک باو
 خلعت و نعمت داد۔ شنیدم کہ قدمے چند در رکاب سلطان
 میرفت و می گفت۔

قطعہ

ز قدر شوکت سلطان بگفت چہیز کم ز التفات بہمان سر اسے دہقان
 کلاہ گوشہ دہقان بافتاب رسید کہ سایہ بر سرش افکند چہ تو سلطانے
 حکایت ۲۰۔ گدے سئو ل را حکایت کنند کہ نعمت وافر
 اند و ختہ بودیکہ از پادشاہان گفتش۔ می نماید کہ مال بیکران داری بہ
 برنے ازان مار و سنگیری کن کہ ہتھے پیش آمدہ است۔ چون ارتقاع
 برسد و فاکرہ شود۔ گفت۔ اسے خداوند روسے زمین۔ لایق قدر
 نیر گواریے نہا شد دست بہاں چون سن گداسے آلودہ کردن کہ جو جو
 مگرانی فراہم آوردہ ام۔ گفت عنے نیست کہ بتا مار سید ہم شہر
 گر آب چاہ نصرانی نہ پاکست جوہ مردہ میشونی چہ پاکست

شنیدم کہ سراز فرمان ملک بازو۔ و حجت پیش گرفت و شرح چندی
 نمود ملک فرمود تا مضمون خطاب را ترجمہ و توضیح از او سے مخلص کردند

مشہوری

بلطاف چو بر نیاید کار سر یہ بچہ مستی کشد تا چار
 ہر کہ بر خویش تن نہ بخشاید گرنہ بخشد کسے برو شاید
 حکایت ۲۱۔ بازار گانے را دیدم کہ صد و پنجاہ شتر بارداشت
 و پھیل شدہ ہندوستان گار شہیہ در جزیرہ کیش مرا بجزاہ خویش برد و ہمہ
 شب نیارا میدار از سخنائے پریشانی گفتن۔ کہ فلان انبارم تبرستان
 است و فلان بیضاغت ہندوستان۔ و این قبلاہ فلان زمین
 ست و فلان مال را فلان کس زمین گاہ گفتے کہ خاطر اسکندریہ
 دارم ہوا پیش خوش ست و باز گفتے۔ نئے دریائے سہرہ
 مشوش ست سعد یا سفرے دیگر در پیش ست۔ اگر آن
 کردہ شود۔ بقیت عمر بگوشہ بنشینیم۔ گفتیم آن کدام سفرست
 گفت گوگرد پارسی بچین خواہم برون کہ شنیدم قیمت اعظیم
 دارد۔ و از آنجا کاسہ چینی بروم برم و دریا سے روی بہند
 و پولاد ہندی بجلب و آنگینہ جلی بہ سین و درو یانی سپارے

از ان پس ترک سفر کنم و بدکانے نشینم چنداے ازین
 بالیو لیا فر و گفت کہ پیش طاقت گفتنش نما نہ گفت اے سہری
 تو ہم سخنے یگوار آہنا کہ دیدی و شنیدی گفتم

نظر
 آن شنیدستی کہ وقتے تاجرے در بیا با بنے بیفتیا و از ستور
 گفت چشم تنگ دنیا دارا یا ثنائت پر کند یا خاک گور
 حکایت ۲۲ - مالدارے را شنیدم کہ بہ نخل چنان معروف
 بود کہ حاتم طائی لبخا ظاهر حالش نیہمت دنیا آراستہ و خست
 نفس در نہاوش پہچان شکمن تا بجائے کہ نائے را بجائے از دست
 ندادے و گریہ ابو ہریرہ را ببقمہ نتواختے و سگ اصحاب کہف را
 استخوانے نینداختے - فی الجملہ کسے خانہ اور اندیدے در کتابہ و مفسرہ
 اور اسر کشادہ -

ہیبت

دروش سجز بوسے طعامش نشیدے مرغ از پس نان خوردن اور نیزہ بنیدے
 شنیدم کہ بہ دریا سے بحر ب راہ مصر پر گزشتہ بود و خیال فرعونی در سر کردہ
 باوسے مخالفہ گزشتہ بر آمد و دریا در چوش آمد و خنڈا آد گہ انفرقی

بیست

با طبع ملولت چه کند دل که نسازد شش طبع همه وقتی نبود لایق کشتی
 دست و عا بر آورد و فریاد بیفایده کردن گرفت فاذا را کبوا فی
 الْفُلِّ دَعُوْا لِلّٰهِ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ -

بیست

دست تضرع چه سود نپنده محتاج را وقت دعا بر خدا وقت کرم بغل

قطعه

از زرد سیم راحته برسان خوشبختی هم شمشیر برگیر
 و آنکه این خانه از تو خواهد ماند خسته از سیم و خسته از زنگیر
 آورده اند که در مصراقارب درویش داشت بعد از هلاک
 او به بقیت مال او تو انگر شدند و جامه هاسے کہنہ بگر او
 بدریدند و خز و وسایل طی بریدند ہم در آن ہفتہ یکے را
 دیدم از ایشان بر باد پائے رواں و غلامے در پے دوان
 با خود گفتیم -

قطعہ

وہ کہ گرمردہ باز گردیدے بیان قبیلہ و پیوند
 رد میراث سخت تر بودے . دارشان راز مرگ خوشیاوند
 بسابقہ معرفتے کہ در میان ما بود استینش گرفتہ و گفتم بیت
 بخور اے نیک سیرت سہ مرد . کان نگون نخت گرد کرد و نخورد
 حکایت ۳۳۳۔ صیادے ضعیف را ما بے توی در دام افتاد
 طاقت ضبط آن نداشت . ماہی برو غالب آمد و دام از دستش در بر
 و برنت ریتچ شد و گفت

قطعہ

شد غلامے کہ آپ جو آرد آپ جو آمد و غلام بیرو
 دام ہر بار ماہی آوردے ماہی این بار رفت و دام بیرو
 دیگر صیادان در بیخ خوروند و بلاستش کردند کہ چنین صیدے در دست
 افتاد و نتوانستی نگاہ داشتن ! گفت اے برادران ۔ چه توان کرد
 مرا روزی نبود و ماہی را همچنان روزی مانده بود و حکما گفتم اندہ
 صیاد بے روزی در وہلہ ماہی نگیسرد و ماہی بے اہل خشکی
 نہیں ہوتے۔

ہیبت

صیاد نہ ہر بار شکار سے بیروں باشد کہ یکے روز پلنگش بیروں
 حکایت ۲۴ - دست و پا بریدہ ہزار پائے را بکشت۔
 صاحب کے بروگداشت و گفت سبحان اللہ! آئکہ با ہزار پائے
 کہ داشت چون اجلس فراسید۔ از بے دست و پائے نتوانست
 گریخت

شٹوی

چو آید ز پے دشمن جانستان بہ بند داخل پائے مرو دو ان
 دران دم کہ دشمن پی پے رسید کمان کیانی نباید کشید
 حکایت ۲۵ - ایہے را دیدم خلعے شین در برو منہ کے تازی
 در زیر و نصب مصری بر سر کہے گفت سعدی! چگونہ می بینی
 این دیبا کے تعلم برین حیوان لائیکم؟ گفتم خطے زشت ست کہ
 باپ زر توشت ست

قطع

بآدمی نتوان گفت مانند این حیوان مگر ذراعہ و دستار و نقش ہر نش
 بگروہم سبب ملک ہستی او کہ بیچ چیز نیابی حلال بجز خویش

قطع

شریف گرسختن شود خیال بند که پارگاہ بلندش ضعیف خواهد شد
 در آستانہ سمین بیخ زر کونند گمان میر کہ سفیدی شریف خواهد شد
 حکایت ۲۶ - دزدے گدائے را گفت - شرم نداری کہ از برائے
 جوے سیم دست پیش ہر لئیم دراز میکنی؟ گفت

پہیت

دست دراز از پئے یک تہہ سیم بہ کہ بسترنیدہ انگے دو نیم
 حکایت ۲۷ - مشت زنے را حکایت کنند کہ از دہر مخالف
 بفقان آمدہ بود و از خلق نساخ و دست تنگ بجان سیدہ و
 شکایت پیش پدر برد و اجازت خواست کہ عزم سفر دارم مگر بقوت بازو کا

پہیت

فرچنگ آرم فضل و نہر و صالح ست تا نمانید عود بر آتش نهند و مشک بسایند
 پدر گفت اسے پسرا خیال محال از سر بدرکن و پائے قناعت در
 دامن سلامت کش - کہ بزرگان گفته اند - دولت نہ بکو شیدن ست
 چارہ آن کہ جو شیدن ست -

پہیت

کس نتواند گرفت دامن دولت بزور کوشش زیادہ است نہ با برود

بیت

اگر بہر سویت ہنر دوسد باشد ہنر یکار نیاد چو نخت بد باشد

بیت

چہ کند زور مند و اثر ون نخت بازوے نخت بہ کہ بازوے سخت
 پسر گفت اسے پدر! فوائد سفر بسیارست و عوائد آن بیشتر از نخت
 خاطر و چہ نافع و دیدن عجائب و شنیدن غرائب و تفریح بلدان و
 مجاورت خلآن و تحصیل جاہ و علم و ادب و مرید مال و مکتسب و
 معرفت یاران و تجربت روزگار ان کچان کہ سالکان طریقت
 گفته اند۔

قطر

تا بدکان خانہ در گروی ہرگز اسے خام آدمی نشوی
 برواند جہان تفریح کن پیش ازان روز کہ چہان روی
 پسر گفت اسے پسر! نافع سفر برین نمط کہ گفتی۔ بسیارست لیکن
 مستم چہار طائفہ راست نختین بازوے کہ باوجود نعمت و مکتب
 و غلامان و شاگردان چابک و تیز ہر روز بشہرے و ہر شب بمقامے
 و ہر دم تہنہ سرج گاہے از نعیم دنیا متمتع شوو۔

قطعه

منعم بکوه و دشت و بیابان نیست
 هر جا که رفت خمیه زد و خوابگاه ساخت
 و از آنکه بر مراد جهان نیست و ترس
 در زاد بوم خویش غریب است و ناشناخت
 ددم عالمی که منطبق شیرین و کلام نکلین
 و قوت فصاحت و مایه بلاغت
 هر جا که رود نچر متش اقدم نمایند
 و هر جا که نشیند اگرام کنند

قطعه

وجود مردم و نامتعالی ز روطلاست
 که هر کجا که رود قدر و قیمتش دانند
 بزرگ زاده نادان بشهر و مانند
 که در دیار غریبش بهیج نمانند
 ستوم خوش آوازے که به خنجره و اوودی آب از جریان و مرغ از طیران
 باز وارد پس بویست این فضیلت دل مردان صید کند و اریاب
 معنی مینا و مست اور غیبت نمایند
 چهارم پیشه ورے که بسعی باز و کفافی حاصل کنند تا آب رویش
 از بهر زمان ریخته نشود که خردمندان گفته اند

قطعه

گر بجز بی رود از شهر خویش
 سستی و محنت نبس و پاره دیز
 در بجز ابی فتد از مملکت
 گر سینه خنید ملک نیم روز
 چنین صفتها که بیان کردم در سفر موجب جمعیت خاطر است و ادعیه طیب

عیش - ہر آنکہ ازین جملہ بے بہرہ است - بخیاں باطل در جہان برود و

دیگر کسش نام و نشان نبرد و نشنود - قطعہ

ہر آنکہ گردش گیتی بکین او برخواست
بغیر مصلحتش بہر می کند ایام
کیوترے کہ دیگر آشیان نخواہد دید
قضای ہی بروش تا بسوئے واندہ دوم

پس گفت اسے پدرا قول حکما را چه گوئہ مخالفت کنم؟ کہ گفتہ اند - رزق
اگر چہ مقسوم است اما باسباب حصول آن تعلق شرط است - و بلا - اگر چہ مقدور
از ابواب دخول آن خدا واجب

قطعہ

رزق ہر چند بیگمان برسد
شرط عقل است جستن از در ہا
گر چہ کس بے اجل نخواہد مرد
تو مرد و در دہان از در ہا
درین صورت کہ منم با پسل دمان بزخم و با شیر زریان پنجمہ در افکنم پس
مصلحت است کہ سفر کنیم کہ ازین پیش طاقت بے نوالی نمی آرم -

قطعہ

چون مرد بر قتا و زجائے و مقام خویش
دیگر چہ غم خورد ہمہ آفاق جائے است
ہر شب تو آنکرے سیرائے ہی بود
در ویش ہر جا کہ شب آمد سیرائے است
مرد خدا بہ شرق و مغرب عربیت
ہر جا کہ میرود ہمہ ملک خدا کی است

این گفت و پدر را وداع کرد و مهمت خواست و روان شد و با خوشی
 ہی گفت۔

بیت

بہرور چو بختش نباشد بیکام بجائے رودکش ندانند نام
 تا برسید بکنار آبے کہ سنگ از صلابت او بر سنگ ہی آمد و خروش

بیت

سہ گین آبے کہ مرغابی و زمین نبود کترین موج آسیا سنگ از کنارش در بود
 گرو ہے مردمان را دید ہر یک بقرفٹہ و رمبہ نشستہ۔ جوان را دست
 عطا بستہ بود۔ زنان شمار کشود۔ چندانکہ زاری کردیاری نکرودند۔ ملاح
 ہیروت ازو بچندہ برگر دید و گفت۔ بیت

بے زرتوانی کہ کنی بر کس زور گرزرداری بزور محتاج نہ

فرد

زنداری نتوانی رفت ترو را ز دریا زور دہ مرو چہ باشد زریک مرو بیار
 جوان راول از قطعہ ملاح بہم بر آمد۔ خواست ازو انتقام کشد۔ کشتی
 رفتہ بود۔ آواز داد کہ اگر بدین جا مہ کہ یوشیہ ام قناعت میکنی در بیخ
 نیست۔ ملاح طمع در جا مہ کرد و کشتی باز گردانید۔ بیت
 بدوز و شرہ دیدہ ہوشمند در آرد طمع مرغ و ماہی بہ بند

چندانکه دست جوان برشش و گریبان ملاح رسد اورا بخود در کشید و
 بیجا با که فرو کوفت. یارانش از کشتی بدر آمدند که پشتی کنند. درشتی دیدند
 پشت بگردانیدند. جز این چاره ندانستند که بصاحت گرانید و باجرت
 مساحت نمایند

مثنوی

چو پر خاش بپنی تامل بسیار که سهلی بر بند و در کار زار
 لطافت کن آنجا که پنی ستینر نیرد قوزم راتنج ستینر
 بشیرین زبانی و لطف و خوشی توانی که پیله بسوئے کشتی
 بگذر با صنی در قدمش افتادند. و پوسه چند بفاق بر سر و پیشش دادند
 و بکشتی در آوردند. در وان شدید. تا بر سید بستونے که از عمارت پنهان
 در آب ایستاده بود. ملاح گفت. کشتی را خلعتی است کیے از شما. که زود آور
 تر باشد. بدین ستون برود و خرطوم کشتی بگیرد. تا از عمارت عبور کنیم
 جوان لغزور دلاوری که در سر داشت از خضم دل آزرده
 نیندیشید و قول حکما را کار بست که گفته اند هر کرا رنجی رسیدی
 اگر در عقب آن صد راحت رسانی از پادشاه آن یک رنج
 امین سباش که پیکان اگر چه از جراحت بد آید آزار آن
 مدد دل بماند.

پہلیت

چو خوش گفتم کیتاش باخبتاش چو دشمن خراشیدی امین مباش

قطعہ

مشو امین کہ تنگدل گردی چون ز دستت دستے بہ تنگ آید
 سنگ بر پارہ حصار مزین کہ بود کز حصار سنگ آید
 چیدانکہ بقوہ کشتی بر ساعد حیدر بر بالائے ستون رفت - ملات
 نام از کفش در گسلا ند کشتی بر آید - چچا ہ سحر باند روزے دو بار
 محنت کشید - روز سوم خواہش گریبان گرفت و در آہش انداخت بعد
 از شبانہ روزے دیگر بر کنار افتاد - نہ میاتش بمقے ماندہ بود - برگ
 و ختان خوردن گرفت و بیخ گیاہان بر آوردن - تا اندک ماہ قوت
 یافت سرد میابان نہاد و ہمی رفت - تا از تشنگی بے طاقت شد -
 بسر چاہے رسید قوسے براو گرد آدہ بودند و شربت آسے بہ
 پیشینے ہی آشنا میدند - جوان را چیزے نبود چہر انکاہ طلب کرد
 و بیچارگی نمود و رحمت نیاوردند - دست تقدی دراز کرد و بیشتر
 شد تنے چہر در افزو کوفت مردان غلبہ کردند و بے محابا
 بزوند بخروج شد -

قطع

پیشہ چہ پرشد بزندہ پیل را با ہمہ مردی و صلاحت کہ اوست
 مورچگان را چو بود الفساق شیرازیان را بدرانت دوست
 بکلم ضرورت در پے کاروان افتاد و برفت - شبانگاہ برسیدند بہ بقا
 کہ از دزدان پرخطر بود - کاروانیان را دید لیزہ بر اندام افتادہ و دل
 بریلاک نہادہ - گفت - اندیشہ مدارید کہ درین میان یکے منم کہ تنہا چہ
 مرد را جواب دہم - و دیگر جوانان ہم یاری کنند - کاروانیان را بلا ف
 او دل قوی گشت و بعبجبتش شادمانی کردند و ترا و آلبش دستگیری
 واجب داشتند - جوان را آتش سمدہ بالا گرفتہ بود و عنان طاقت از
 دست رفتہ لقمہ چند از سر اشتہا تناول کرد و دوسے چند آب در پے
 آتش سمدہ تا دیو درونش ہیا را سید و خواشش در بود و بخت
 پیر مردے ہم اندیدہ در کاروان بود گفت اسے یاران !
 من ازین بدرقہ شما اندیشنا کم بیش از آن کہ از دزدان -
 چنانکہ حکایت کنند کہ اعرابی را درے چند گرد آمد بود لبش
 از تشویش دزدان تنہا در خانہ خواشش نہی برد - یکے را
 از دوستان پیش خود خواند تا دوحشت تنہائی بدیدار او

منصرف کند شبے چند در صحبت او بود چندانکہ بر درمہایش وقوف
یافت تہامی بر دو سفر کرو۔ باداواں بدیدندش عرباں و گریاں
کسے گفتش حال چیست؟ مگر آن درمہائے تراوز ویرز؟ گفت لاواللہ
ببرقہ برد

قطع

ہرگز ایمین زیار نہ نشستم تا بدالنتقم آنچه خصلتِ اوست
زخمِ دندانِ دشمنی تینست کہ نماید بچشمِ مردم دوست
یاران چہ دانید کہ این ہم از جملہ ذردان بود و بعیاری در میان ما تعلیمیہ
شدہ تا بہنگامِ فرصت یاران را خیر کند۔ مصلحت آن می بینم کہ مر
اورا خفتہ بگذاریم و رخت برداریم۔ کاروانیان را تدبیر چہ استوار آمد
و مہابتے از مُشتِ زنِ دردل اگر نشتند۔ رخت برداشتند و جوان را
خفتہ بگذارشتند۔ انکہ خبر یافت کہ آفتاب برکتفش تافت سر بر آورد
کاروان را ندید۔ بیچارہ بسے بگردید و راہ پچاسے نبرد۔ تکتہ زگر منہ
بے لوزا و کئے بر خاک و دل بر ہلاک نہارہ می گفت

پہیت

مَنْ ذَا عَجَلٍ تُنْفِي وَ كَمْ الْعَيْسُ مَا لِلْغَرِيبِ سِوَى الْغَرِيبِ نَسِي

پست

بیشتی کند با غریبان کسے کہ تا بودہ باشد بغربت بسے
 مسکین درین سخن بود کہ پسر بادشاہے بصید از لشکر بیان دور افتادہ
 دہر بالا کسے سرش ایستادہ ہمی شنید دور ہیاتش ہی نگریت - وید
 سورت ظاہر شس پاکیزہ وسیرت حالش پریشان - پرسید کار
 کجائی؟ ویدین جا بگہ چگونہ افتادی؟ بر خے از آنچه بر سر او رفتہ
 بود و عادت کرد ملک زاوہ را بر حالت تباہ او رحمت آمد خلعت و
 نعمت داد - متحدے باوسے فرستاد تا بشہر خویش باز آمد - پدر
 پدین او شادمانی کرد - و بر سلامت حالش شکر گزارد - شبانگہ از آنچه
 بر سر او گذشتہ بود از حالت کشتی و جور ملاح و حفاکے روستائیان
 بر سر چاہ و غدر کار و انیان در راہ با پدر می گفت - پدر گفت اسے پسر
 نگفتست بہنگام رفتن کہ تہیدستان را دست ولیری بستہ است و پنجم
 شیریں شکستہ -

پست

چہ خوش گفت آن تہذیب سانشور جوئے ز بہتر از پنجاہ من زور
 پسر گفت استہ پدر! تا بیخ نبری گنج بزداری و تا جان در خطر ہی بر

دشمن نطق زنیابی - و تاوانه بر نیفشانی خرمن بزرگی سیری نه بینی
 که ماندک رنجی که بروم چه راحت حاصل کردم؟ و به نیشی که خوردم
 چه مایه غسل بدست آوردم؟

بیست

گر چه بیرون رزق نتوان خورد در طلب کاہلی نشاید کرد

بیست

عواص گر اندیشه کند کام ہنگ ہرگز نہ کند در گرانسایہ بچنگ
 آسیا سنگ زیرین متحرک نیست لاجرم محل بارگران ہی کند قطعہ
 چه خورد شیر شترزہ در بن غار؟ باز افتادہ را چه قوت بود
 گر تو در خانہ صید خواهی کرد دست و پایت چو عنکبوت بود
 پیر گفت اے سپر! دین نوبت ترا فلک یاوری کرد و اقبال پیری
 تا گلت از خار و خار از پا بدر آمد و صاحب دلتے بتور رسید و بر تو
 نچسبید و کسبہ حالت را بقصد سے چیر کرد و چنین اتفاق ما در افتد
 در بازار حکم نتوان کرد - زمینہا را گرد این دام نگروی -

بیست

صیاد نہ بہر بار شکار سے بیرو باشد کہ یکے روز بلنگش برود
 چنانکہ یکے از بلوک پارس - حَرَّ سَمَاءُ اللّٰهُ لَعَالِي تَلْغِيہُ گرانمایہ در

انگشتری داشت۔ بارے بکالتف شرح باتے چند از خاصان بمصلحت
 شیراز بیرون رفت۔ فرمود۔ تا انگشتری را بر گنبد عضد نصب
 کردند۔ تا ہر کہ تیر از حلقہ انگشتری بگذرانند۔ خاتم وے را باشد اتفاقاً
 چہار صد حکم انداز و رخصت ملک بودند۔ بنیاد خند جملہ خطا کردند۔ مگر کو کے
 کہ پر بام ریاطے باز بچہ تیر از ہر طرف ہی انداخت با دصیا تیر اورا
 از حلقہ انگشتری گذرانید خلعت و لغمت یافت و خاتم بوے
 ارزانی داشتند۔ آورده اند کہ پسر تیر و کمان را بسوخت گفتندش
 چرا چنین کردی؟ گفت تار و ترق نخستین بر جائے ماند۔

قطعه

گہ بود کہ حکیم روشن رہے بر نیاید درست تدبیرے
 گاہ ہا شد کہ کود کے نادان بخلط پر ہدف زند تیرے
 حکایت ۲۸۔ درویشے راشنیدم کہ در غارے نشستہ
 بود و در بروے جہان بستہ و ملوک و سلاطین را در چشم او شوکت
 نمائندہ۔

قطعه

ہر کہ بر جزو در سوال کشاد
 آت بگذار پادشا ہی کن!
 تا بہیرو نیاز مند بود
 گردن بے طبع بلند بود

یکے از ملوک آن طرف اشارت کرد کہ توقع بکرم و اخلاق بزرگان آن
 ست کہ بہ نان و نمک با ما موافقت کنند۔ شیخ رضا داد۔ حکم آنکہ اجاب
 دعوت سنت است۔ دیگر روز ملک بجز رقد و مش رفت عابد پرخت
 و ملک را در کنار گرفت و ملاحظہ کرد و ثنا گفت۔ چون ملک رفت
 یکے از اصحاب پرسید کہ چندین ملاحظہ کہ تو امروز با پادشاہ کردی خلافت
 عادت بود۔ گفت نشنیدہ کہ کہ گفتم اند۔

یلمیت

ہر کرا بر سہا انبشتی واجب آمد بخدمت ش برخت

مثنوی

گوش تواند کہ ہم غم و غم	نشود آواز دلف و چنگ نئے
ویدہ شکبید ز تماشائے باغ	بے گل و نسیرین لب آرد و ماغ
گر نبود بالمش آگنہ پر	خواب توان کرد حجر زیر سر
وین شکم بے ہنر بیچ بیچ	سیر ندارد کہ بسازد ہر بیچ

گلستان باہنہ

در تائید تربیت

حکایت ۱۔ یکے را از دُورِ اُپسے کو دُن بود۔ پیش دانستند
 فرستاد کہ مر این را تربیت کن مگر عاقل شود۔ روزگارے تعلیم کرو
 مؤثر نبود۔ پیش پرش کہے فرستاد۔ کہ این پسر عاقل نمی شود و ا
 بیچارہ آید۔

قلعہ

چون بود اسل گوہرے قابل تربیت را در و اثر باشد
 هیچ صیقل نکو نداند کرد آہنے را کہ بدگلد باشد
 گاہ بر یا سے منقہ گاہ بشوے چونکہ تر شد پدید تر باشد
 حکایت ۲۔ حکیمے پسران را پند نہی داد۔ کہ اے جانان پر
 نہر آموزید کہ ملک و دولت دنیا اعتماد انشاید و سیم و زر و سفر
 محل خطر باشد کہ دزد بہ کیا پارہ برد یا خوابہ بتفاریق خور و۔ اما نہر ختمیہ
 زانیدہ است و دولت پانیدہ۔ اگر نہر مند از دولت پمیتند۔ غم نہا شد

کہ نہم در نفس خود دولت ست ہر کجا کہ رود قدر بنید و صد رشید
و بے نہر لقمہ چنید و سختی بنید

بیت

سخت است پس از جاہِ حکم بردن خاکرودہ نیاز جور مردم برون

قطعه

وقتے افتاد نیتند در شام ہر کس از گوشہ فرار نیتند
روستا زادگان دانشمند یوزیری پادشہ نیتند
پسران وزیر ناقص عقل بگدائی بروستا نیتند

بیت

میراث پدر خواہی علم پدر آموز کین مال پدر خرچ توان کرد بدہ روز
حکایت ۳۰ - یکے از فضلاء عصر تعالیم ملک زادہ بھی کرد
ضرب بھیجا باز دے و زجر بے قیاس کردے بارے پسر از بیلاقتی
شکایت پیش پدر آورو و جامہ از تن درو مند برداشت پدر اول
پہم برآمد - استاد را بخواند و گفت پسران آچار چنین جفا و تیوچ
روانماری کہ نرسزند مرا سبب چیت گفت سبب آن کہ سخن
اندیشیدہ گفتن و حرکت پسندیدہ کردن ہمہ خالق را علی العوہ و مر باید

و پادشاهان را علی الخصوص بموجب آن که از دست وزیران ایشان بر چه
 برود هر آینه با قیام بگویند - نه قول و فعل عوام الناس را چندان
 اعتبار نباشد

قطعه

اگر صد ناپسند آید ز رویش رفیقانش یکے از صد ندانند
 و اگر یک ناپسند آید ز سلطان ز اقلیم با قلمی رسانند
 پس واجب آمد سئد پادشاهزاده را در تہذیب اخلاق خداوند زادگان
 اَبْتَهُمُ اللَّهُ نَبَاتًا كَثُفًا احتما و ازان بیشتر کردن کہ در حق عوام

قطعه

هر کہ در خردیش ادب نہ کنی در بزرگی فساج نذر برخواست
 چوب تر را چنانکہ خواهی پیچ نشود خشک جز باکش راست
 ملک را حسن تدبیر فقیه و تصور بر جواب او موافق آمد خلعت و نعمت
 بخشد و پایہ و منصب او بلند گردانند -

حکایت ہم - مستقیم کتابی را دیدم در دیار مغرب مترش روی
 و تلخ گفتار - بد خوئے و مردم آزار - گدا طبع و ناپرسوزگار کہ عیش
 مسلمانان بدین اوتنه گشته - خواندن قرآنش دل مردم سپ

کروے جیسے از پسران و دختران بدست جھانسے او گرفتار نہ نہرہ
 خندہ و نہ یارائے گفتار گاہ کیے راتپانچہ زوسے و گاہ دیگرے
 را در شگبہ نہادے۔ القصہ شنیدم کہ از سختی و درشتی اور بخیلی نہ برونند
 و برآمدند پس انکہ کتب و سے را مصلحت و لونہ۔ پارہ سائے سلیم
 و نیک مروے حلیم کہ جز بحکم حضرت سخن گفتے و موجب آزار کس
 بر زبان او زفتے کو دوکان را بہایت استا و نخستین از سر برداشت
 معلّم دومی را با خلاق ملکی دیدید۔ و بوضعت یکیک بر میدند و
 با تمام و علم او ترک علم گرفتند۔ محبین اغلب اوقات پیاز یکہ فراہم
 نشیندے و لوح ہا درست کردہ بشستندے و بر سجد ہا کر
 شکستندے

بیت

استا و معلّم چو بود کم آزار خرسک بانند کو دوکان در بازار
 بعد از دو ہفتہ بر در آن کتب گہر گروم معلّم اولین را دیدم دل خوش کردہ
 بود و بہقام خویش باز آوردہ از بے الصافی بر خریدم و لا حول
 گفتہ کہ دیگر بار ابلیس را معلّم ملائکہ چا کردند؟ پیر مردے ظریف جہانزیہ
 بشنید۔ بخندید و گفت۔

مثنوی

باوشا ہے پسر بکتب واد لوح سیمینش در کنار نهاد
 بر سر لوح او بنشته بزد جور استاد یہ زمہ سہر پور
 حکایت ۵۔ پارسا زادہ را نعمت بیکران از ترکہ غم بہرست
 افتاد۔ ز شستی با آغاز کرد و بڈرمی پیش گرفت فی الجملہ نماز اسرار
 معاصی و منکرے کہ نہ کرد و منکرے کہ مخور و بارے یہ نصیحتش
 گفتم اسے فرزند۔ وغل آب رواں است و عیش آسائے گروان
 یعنی کج خلق سراوان کردی مسلم کسے را باشد کہ دخل معین دارد

چو دخلت نیت خج آہستہ تر کن قطعہ
 کہ می گویند ملاحان سرودے
 اگر باران بگو ہستان بنارو بسالے و جلہ گرد و خشک رود
 عقل و ادب پیش گیر و لہو و لعب بگذار کہ چون نعمت سپری شوہ
 سختی برمی و پشیمانی خوردی۔ پسر از لذت تا دوش این سخن در گوش
 نیارود و بر قولی من اعترض کرد کہ اجت عاجل بخت آجل منتخص
 کردن خلاف رائے خرد مندان است۔ مثنوی
 خداوندان کام و نیکی جتنی چہ اسخنی کشند از بیہ سخمختی؟

بروشادی کس آید دل فرور
 غم نشیر و شاید جزو امروز
 نکیف مرا که در صدر مروت نشسته ام
 و عقیدت شوی لبسته و ذکر انعام
 در افواه عوام افتاده

ثنوی

هر که علم شد بسجا و گرم
 بند نشاید که بند بر درم
 نام نکوئی چو برون شد ز کوی
 در تنوائی که به بند می بروی
 دیدیم که نصیحت نمی پذیرد و دم گرم
 در آهین سیر و او اثر نمی کند
 ترک بنام محنت گرفتند دروس
 از مصاحبت او بگردانیدم و قول حکما را
 کار بستم که گفته اند بَلِّغْ مَا عَلَيْكَ فَإِن لَّمْ تَفْعَلْ أَضَاعْ عَلَيْكَ

قطعه

گر چه دانی که نشوند بگوئی
 هر چه دانی تو از نصیحت و پند
 زود باشد که خیر سببی
 بدو پا او فتاوه اندر بند
 دست بر دست میزند که در بیخ
 نشیدم حدیث دانشمند
 تا بس نازد تے آنچه از تکلیف
 حالش می اندیشیدم - بصورت بدیدم
 که پاره پاره می دوخت و لقمه لقمه
 می اندوخت - ولم از ضعف حالش
 بهم برآید - مروت ندیدم در چنین
 حالے ریش درویش را بلامت

خراشیدن و نمک پاشیدن - باخود گفتیم -

ششوی

حریفِ سفلہ در پایانِ مستی نہ اندیشد ز روز تنگدستی
 درخت اندر بہاران برفتانند زمستان لاجرم بے برگ ماند
 حکایت ۱۱۰ - پادشاہ ہے سپرے را باد یہیے دادو گفت -
 این فرزندِ نرست تربیتش همچنان کن کہ یکے از فرزند ان خویش گفت
 فرمانبردارم سائے چند در پئے اور پنج بر دوستی کرد بجائے نہ رسید و اپن
 اوپ در قتل و بلا عنایت نسبت بھی شدند - ملک و انشمنہ را سو اخذت
 کرو و معاہدت فرمود کہ وعدہ خلاف کردی و شرط وفا بچاہنا و روی
 گفت بر راسے عالم آراسے خداوندِ روسے زمین پوشیدہ ماند کہ تربیت
 یکسان است - ولکن طبائع مختلف -

قطعہ

گر چہ سیم وز ز سنگ آید ہمے در ہمہ سنگ بنا شد ز زوسیم
 بر ہمہ عالم ہی تا بد سہیل جائے انہان میکند جائے اہم
 حکایت ۱۱۱ - یکے راستینیم از پیران مرقی کہ مریدے را گفت
 اسے سپر اچھا نہ کہ خاطر آدمی زا و بروزیت اگر بروزی وہ بود کہ تمام
 از ملائکہ در گذشتے -

حکایت ۸ - اعرابی را دیدیم کہ پسر را می گفت - یا مکتبی ذنابک
 مَسْئُولٌ لِّیَوْمٍ مَّرْقُومًا مَآذَ الْکَسْبِ وَلَا یُقَالُ لِمَنْ اَنْسَبَتْ
 یعنی اسے پسر ترا پر سدر روز قیامت کہ ہنرت چیست؟ و نگویںد کہ
 پدرت کیت؟

قطعه

جامہ کعبہ را کہ می بوسند اونہ از کہ ہم پہلہ نامی شد
 بانگ زے نشست روز بخند لاجرم ہیچو او گرامی شد
 حکایت ۹ - در تصانیف حکما آورده اند کہ کثرت و مولودت
 متہود نیست چنانکہ سائر حیوانات را بلکہ احشائے مادر بخورند پیش
 بدنہ در صحنہ آگیں بند و آن پوہتا کہ در خانہ کرشمہ بنیند - اثر آن ست
 بارے این نکتہ پیش بزرگے ہی گفتم - گفت دل من بر صدق این
 سخن گواہی می دہد و جز چنین نتواند بود - چون در حالت خردی با مادر
 چنان معاملہ کردہ اند - لاجرم در بزرگی نامقبول و نامحبوب اند

قطعه

پسرے را پر نصیحت کرد کاسے جو انہر دیا دگیسیرن پنہ
 ہر کہ با اہل خود و خانہ کند تشوہ دوست روئے دانشمند
 مثل - کثرت و کثرت چہا بزمستان بدر نمی آئی؟ گفتت تباہ تمام

۴۴
چہ عزت است کہ بزستان بیرون آیم؟

حکایت ۱۰۔ زین درویش نے حالہ بود۔ مدتِ محلِ اولسبند
درویش راہمہ عمر فرزند نیادہ بود۔ گفت اگر خدائے تعالیٰ امر الیہ
بخشد جہاں خرقہ کہ دو بردارم ہر جہہ در ملک من است ایشارہ درویشان
کنم۔ اتفاقاً پسر آورد۔ درویش شادمانی کرد و سفر یاران بموجب
تشرکات بنا و پس از چند سال کہ از سفر تمام باز آمد مجتہد آن دست
گذشتہم و از چگونگی حالتش پرسیدم۔ گفتند بزندان نماندہ درست۔ گفتیم
سبب چیست۔ گفتند۔ پسرش خر خورده است و عمر بده کردہ و
خون کسے ریختہ و از شہر گریختہ۔ پدر را بعت آن سلسلہ ورنائے
ست و بند پر پائے گفتیم این بلا را او بجاہت از خدا خواستہ است

قطع

زنان بار دارا سے مرد ہو شید اگر وقت ولادت ملازیند
ازان بہتر بہ نزدیک خردمند کہ فرزندان نامہوار زائید
حکایت ۱۱۔ سائے نزائے میان پیادگان مخرج افتادہ
بود داعی مہران سفر پیادہ بود از بے انصافی در سرور وے
یکدگر افتایم و دواد فسوق و جہال بدایم کجاوہ لیشنے راستیند کہ بلندیل

خو می گفت - بوالعجب کار سے کہ پیادگان علاج چون عرصہ شطرنج
 بسرا سہمی برزند - فرزین میشوند - یعنی بہتر از ان می گردند کہ بودند و پیادگان
 حاج دادیہ بسیر برزند - تیر شدند

قطع

از من بگوئے حاجی مرد مگر زانی را کو پوستین خلع بازاری درو
 حاجی تو مشیتی مسترست از بزرگی آنکہ بیچارہ خار میخورد و بار می برد
 حکایت ۱۲ - مردی را چشم دروغاست پیش بیطار سے
 رفت کہ مراد و اکن - بیطار از آنچہ در چشم چہار پایان می کرد در دیدہ او
 کشید - کوشید - حکومت بردار برزند - گفت برو سبج تاوان
 نیست اگر این خبر بنویسے پیش بیطار رفتے - مقصود ازین سخن آن
 ست تا بدانی کہ ہر کہ ناآزودہ را کار بزرگ می نماید راست بر دو
 بنزدیک خودندان بحقیقت عقل منسوب گردد -

قطع

ندیدہ ہونہند - روشن رائے
 بوریابان - گر چہ بافندہ ست
 یا فرومایہ کار ہائے خطیر
 بنزدیش بکار گاہ حسیر

حکایت ۱۳ - یکے از بزرگانِ آئمهٔ را پسری وفات یافت
 پدیدندش کہ بر مندیق گوش چه نویسیم؟ گفت - آیات کتابِ محمد
 را عزت و شرفِ سبیش از آن است کہ رو باشد بر چنین جایها نوشتن
 کہ روزگار سے سودہ گردو - و خلایق برو گذرند و سگان برو نشانند
 و اگر بقرورت چیز سے بھی نویسند - این دو بیت کفایت است -

قطع

آہ! ہر گاہ سبزہ در لبان بدیدے چه خوش شد کردل من
 بگذرے دوست تا بوقتِ براد سبزہ بینی و میرہ بر گل سن
 حکایت ۱۴ - پارسانے بریکے از خداوندانِ نعمت گذر کرد کہ
 شہداء را دست ز پائے بستہ بود. عقوبتِ ہی کرد - گفت اسے پسہ
 ہاچھو تو مخلوق ہے را خداے عزوجل اسیر حکم تو گردانیدہ است و ترا پروئے
 فضیلت دادہ شکرِ نعمتِ باری تعالیٰ بچا آرد و چندین جہا بروئے
 روا مدار کہ فروداہ از تو باشد و شرمساری بری -

مثنوی

بہ بندہ گیسے خشم بسیار جوش کن و دلش میازار

اورا تو بدہ درم خریدی آخر نقدہ ستہ آتسہ خریدی
 این حکم و عشرہ روز ختم تا چند بہت از تو بزرگتر گفتند
 اے خواجہ ارسلان و آغوشش فرماندہ خود کمن فراموش
 درخبرست از خواجہ عالم و سرور بنی آدم (صلی اللہ علیہ وسلم) کہ گفت
 بزرگترین حسرتی در روز قیامت آن بود کہ بندہ سلاح را بہ بہت
 برند و خداوند فاسق را بدو بیخ

قطعه

بر غلامی کہ طوع خدمت است ختم بجد مران و پیکرہ گیسر
 کہ فضیحت بود بہ روز شمار بندہ آزاد و خواجہ در زنجیر
 حکایت ۱۵- سالے از بلخ بانا سیانم سفر بود و راہ از دروان
 پر خطر - جوانے بیدرقم بہراہ ماشد - نیزہ بازو چپ خانداز سلجوق
 بیش زور کہ وہ مرد توانا کمان اورا زہ نکرندے زور اوران روس
 زمین پشت اور زمین نیاروندے - لیکن مشتغلم بود و سایہ پروردہ
 نہ چہانندیدہ و سفر کردہ رعد کوس دلاوران گوش اور سیدہ و برق شمشیر
 سواران بچشم ندیدہ بیت
 نیفتادہ در دست دشمن اسیر بگوشس بناریدہ باران تیر

اتفاقاً من و آن جوان ہر دو در پے ہم دو ان ہر دو یوار قدیمش کہ پیش
آمدے بقوت بازو بیفنگزے دہر و رخت عظیم کہ دیدے بزور پنجه
بر کندے۔ و اتفاقاً کنان گفتے۔

بہیت

پیل کو تا کشف و بازو کو گردان بنید شیر کو تا کف و سر پنجه مرزا ان بنید
باورین حالت کہ دو ہند و از پس سنگے سر بر آوردند و قصد قتال ما
کردند۔ بدست یکے چوبے و در بغل دیگرے کلوخ کو بے جوان
را گفتے اکہ این چوپائی ^{بہیت}
بہار آنچه داری ز مردی و زور کہ دشمن سپائے خود آمد بگور
تیر و کمان را دیدم از دست جوان افتادہ و لرزہ بر استخوان۔

بہیت

نہ ہر کہ موئے تنگافز تیر جو شخائے بروز حملہ رخبگ اوران بداد پائے
چارہ جز این ندیدم کہ رخت و سلاح و جامہ نہا کردیم و جان سلامت بدر آورد
مقطعہ

بکار ہائی گران مرد کار دیدہ دست کہ شیر شترزہ در آرد بزیر خیم کند

جزان اگر چه قوی بان پلین باشد
 بچنگ و شمش از پهل بگسلد سوزید
 بزود پیش مصاف آزموه معلومست
 چنانکه منسلک شرع پیش دانستند

حکایت ۱۶ - توانگر زاوه را دیدم - پرسیدم که بر چه درخت نشسته بود
 و با درویش بچه بناظره در پیوسته که حسنه و قی ترست پدرم رنگین است
 و کتابه رنگین و فرش رخام انداخته و خشت فیروزه بکار برده بگور پرت
 چه مانند خسته دو فرام آورده و مشت خاک بر آن پاشیده - درویش
 پس بشنید و گفت تا پرت از زیر آن سنگ گران بر خود بجنب
 پدرم به بهشت رسیده باشد

بلیت

خر که بروی نهند کتیر بار
 بره آسوده ترکند رفتار
 و در خیرت که موت الفقراء
 درویش چیزے ندارد که
 بحسرت بگذارد

قطع

مرد درویش که با رستم فاقه کشید
 و آنکه در دولت و دولت آسانی
 بهمه حال اسیرے که ز بندی برهد
 بدویش زمین همه شک نیست که شوخ آید
 بدویش که همانا که سسکبار آید
 خوشترش دان تا میری که گرفتار آید

حکایت ۱۷- پیر کے را پر سیدم از معنی این حدیث کہ
 اَعْدَىٰ عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ نَفْتِ عِلْمِ آتَمَ هَرَّانِ دِينِ
 کہ پارسے احسان کنی دوست گردو و باگ نفس کہ خید آنکہ مدرا آپیش گشتی
 مخالفت زیادہ کند۔

قطع

فرشتہ خوئے شود آدمی کم خوردن و گریزد چو بہائم بیوفتد چو جامد
 مرد ہر کہ بر آری مطیع امر تو گشت خلاف نفس کہ گردن کشد چو پانٹ مرد

مناظرہ سعدی با مدعی در میان تو آنگری و درویشی

حکایت ۱۸- یکے را دیدم در صورت درویشان نہ بر سیرت
 ایشان در محفل نشسته و شغفتے در پیوستہ و دفتر شکایت باز کردہ
 و نہمت تو آنگران آغاز ندادہ و سخن بدینچا رسانیدہ کہ درویشان را
 دست قدرت لبتہ است و تو آنگران را پائے ارادت شکستہ

پہیت

کریان بدست اندر درم نیست خداوندان نعمت را کرم نیست
 مرا کہ پروردہ نعمت نبرگ گام۔ این سخن سخت آمد گفتہ اسے یار تو آنگران

۶۴
 و غل مسکینانند و ذخیره گوشه نشینان و مقصد از ابران و کمفرب
 مسافران و تحمل بارگران از بهر راحت دیگران دست بطعام آنکه بر بند
 که متعلقان وزیر و ستان بخورند و فضله مسکرم ایشان بار اهل و ایام
 و پیران و اقارب و حیران برسد

نظم

توانگران را وقتست و نذر و معانی ز کبوت و قطره و اعشاق و هدی قربانی
 تو که بر ولت ایشان سعی کنی توانی جز این دور کعت و آنهم بصدر پریشانی
 اگر قدرت جودت و اگر قوت سجد و توانگران را بهتر میسر میشد که مال منزلی
 دارند و جامه پاک و عرض مضمون و دل فارغ و قوت طاعت در لقمه
 لطیفست و صحبت عبادت در کسوت لطیف پیداست از معدۀ
 خالی چه قوت آید و از دست تویی چه دُست ز ابد و از پائے لبه
 چه سیر آید و از دست گرسنه چه خیر

قطعه

شب پراکنده خپ آن که پدید شود و جبر بباد و انش
 مور گر و آورد به تائبان تا فراغت بود ز مستانش
 فراغت با نغمه می پیوندد و جمعیت با ننگدستی صورت نه بندویک
 تخریبه عیشا بسته و دیگر منتظر عشا نشسته این بدان که مانده

بیت

خداوند بکنت بحق مستغیل پراگنده روزی پراگنده دل
 پس عبادت ایمان بقبول اولیٰ ترکہ جمیع و حاضر نہ پریشان و پراگنده
 خاطر اسباب معیشت ساختہ و باور او عبادت پر و احتیہ - عرب گوید
 اعوذ باللہ من الفقر المکب و جزای سن لا یحب و در خبرت
 کہ الفقیر سواد اوجه فی الدارین - گفت آن نشیندہ کہ
 فرمود خواجہ عالم - (علیہ افضل الصلوٰۃ و اکمل التیمات) الفقیر
 فخری - گفتیم آنماوش کہ اشارت خواجہ عالم! علیہ السلام! بقدر
 طائفہ است کہ مرد میدان رضاند و تسلیم پیر و رضا - نہ ایمان کہ خرقہ
 ابرار پوشند و لقمہ اوزار نوشتند

رباعی

اے طبل بابت باگت در باطن سبح بے توشہ چہ تدبیر کنی وقت بسبح
 روئے طمع از خلق بسبح امر و قی تسبیح ہزار و اتہ بروست بسبح
 درویش بے معرفت نیار آمد تا فقرش بکفر نیچارہ کاد الفقیر ان یکون
 گھر - نشاید جز بوجود نعمت بر نہہ را پوشیدن یاد استخلاص
 گرفتارے کوستیدن - دانائے جنس ما را ہر تاب ایشان کہ

رساند و پدید آید سفلی چه ماند. نه بینی که حق علی و علی در محکم سزایی از عظیم
 اهل بهشت خیر میدهد که اَوْلِیَاکَ لَعَمْرُؤُا ذَکَّ مَعْلُومٌ تا بدانی که مشغول
 کفای از دولت عفاف محروم است و ملک فراغت زین رنگین رزق
 مقسوم.

بیت

تشنه گان را نماید اندر خواب همه عالم بچشم چشمه آب
 حاسه که من این بگفتم. عنان طاقت در ولش از دست تحمل رفت
 و تیغ زبان بر کشید و اسپ فصاحت در میدان وقاحت جفا نهد
 و بر من دو آید و گفت خندان مباله در وصف ایشان بگردی و سخنها
 پریشان بگفتی که وهم تنه کن که تریاق اندیا کلید خائ از راق بسته
 مشکب معسر و معجب نفوس مشغول مال و نعمت و مفتن جاه و
 ثروت سخن نگویند الا بسفاست و نظر کنند الا کبر است علماء الیکدانی
 منسوب کنند و فقرا را به بی سر و پائی طعنه زنند. بعزیزت ماله که
 دارند و غیرت جاسه که نداردند. برتر از همه نشینند و خود را بهتر از همه
 شناسند. نه آن در سر دارند که سر یکس فرو آرند. بی خبر از قول حکما
 که گفتند. هر که بطاعت از دیگران کم است و بیعت بیش بصوت
 تیر انداز است و بعضی درویشی. گفتم ندرت ایشان روادار که خداوندان

کرم اندگفت غلط کر دی کہ بندگانِ درم ہم فائدہ کہ چون آؤ زند و بر کس
 نمی بارند و چشمہ آفتاب اند و بر کس نمی تابند و بر مرکب استطاعت
 سوارند و نمی رانند و قدسے بہر خدانہ نند و دوسے بے سن و آؤ می
 زند ہند ماے بہتت ذرا ہم آرنند و بخت نگاہارند و صحبت بگذارند
 چنانکہ بزرگانِ گفتہ اند سیم بخیل وقتے از خاک بر آید کہ بخیل
 بجاک بر آید۔

پہیت

برنج و سخی کسے نعمتے بچنگ آرد و اگر کس آید و سبے ریح و مسخی بردارد
 گفتش بر بخیل خداوندانِ نعمت و قوف نیافتہ الالعبت گدائی
 و گرنہ ہر کہ طمع کیسو نہادہ کریم و بخیلش یکے نماید۔ بجاک و اند کہ زر
 چیت و گدا و اند کہ بخیل کیست۔ گفتا بخرمت آن می گویم کہ
 مستعلقانِ برد و راند۔ و غلیظانِ شدید بر گمارند تا بار غریزان
 نہ ہند و دست برسینہ صاحب تیزان نند۔ و گویند۔ اینجا کس
 نیست و حقیقت راست گویند۔

پہیت

آن را کہ علقین بہت تیر میرورائیت خوش گفت پر وہ دار کہ کس سرانیت

گفتم بعلت آن که از دست متوقعان بجان آمده اند و از رفته گدایان
بفغان محال عقل است که اگر ریگ بیابان در شیب چشم گدایان پُر نشود

پیه

دید اهل طبع به لغت دینا پُر نشود همچنان که چاه به شبنم
هر کجا سختی کشیده و تلخی چشیده را بینی خود را بشیره در کار با سئ
مخوف اندازد و از توایح آن نه پرهیزد و از عقوبت آن نه هراسد و هلال
از حرام نشناسد

قطعه

سگر اگر گلو نخه بر سر آید ز شادی بر جهد کین استخوانیست
وگر نعلشه دو کس بر دوش گیرند لیکن الطبع نپارده که خوانیست
اما صاحب و تیا بعین عنایت حق ملحوظ است و بجمال از حرام محفوظ
من همان انکار که تقصیر این سخن نکردم و دلیل و برهان نیاوردم
اکنون انصاف از تو توقع دارم - هرگز دیده دست و غاسی بر کتف
نست به یا بنیواسی و ز زندان نشسته یا پرده معصومی دیده یا کتف
از معصوم بریده الا بعلت درویشی شیر مردان را حکم ضرورت در نقبها

گرفته اند و کعبهها سفته اغلب شهیدستان درین غصه است بمجسمیت
آلایند و گرسنگان نان مردم ربانید

پیهیت

چون سگ درنده گوشت پاپزند کین شتر صاع است یا خرد جال
چه پایه مستوران لجات مفلسی در عین فساد افتاده اند و عرض گرامی
در زشت نامی بر باد داده -

پیهیت

با گرسنگی توت پیر بنماید افلاس عنان از کف تقوی استبانند
حاتم طائی که بیایان نشین بود - اگر در شهر بودی از جوش گدایان
بیچاره شدی و جامه برو پارہ کردند چنانکه آمده است -

پیهیت

درین سنگتراز گران چشم ندارند کز دست گدایان نتوان کرد نوای
گفتار نه که من بر حال ایشان رحمت می برم - گفتیم نه که بر مال ایشان
سخت میخوریم ماورین گفتار و هر دو بهم گرفتار - هر بیدت که براندی

من بدین آن کو شہید سے زہر شایبہ کہ بخواند سے بجزین پویند
تا نقد کیسہ ہمت در باخت و پیر جبہ حجت ہمہ بند باخت

قطع

ہاں اتا سپر نیگنی از جملہ فصیح کورا جز آن سیالغہ مستعار نیست
دین در ز معرفت کہ سخن دان سخنگو بر در سلاح دار و کس حصارت
عاقبہ الامر و لیلش نماند ز لیلش کروم۔ دست تقدیر دراز کرد۔ و
بیہودہ گفتن آغاز۔ و سنت جاہلان است کہ چون پلین از خصم فرومانند
سلسلہ خصومت بجنبانند۔ چون آرزویت تراش کہ بچیت با پسر
بر نیاید بچیش بر خاست کہ این کہ نشتہ لا اجمدان۔ و شش نام
داد۔ سقطش گفتم۔ گر یابم درید۔ ز نچذانش شکتم

قطع

او بر من در وقت سادہ خلق از سپکے مادوان و خندان
انگشت نتیجہ جہانے از گفت و شنود ما پرندان
قصہ مراد این سخن پیش قاضی بروی ہم و بجا کویست عدل رضی شد
تا حاکم مسلمانان مصلحت بچوید میان تو انکراں و در و ایشان فرست

بگوید قاضی چون حالت ما بید و منطبق باشد - سر بگریبان تفرقه فرود
 و پس از تامل بسیار سر بر آورد و گفت - اے آنکه تو آنکران را شناگفتی
 در درویشیان چهار واداشتی ابدان که هر جا که کل است خاست و
 با خرمار و بر سر گنج مار آنجا که در شا هو است - نهنگ مردم خوار -
 لذت عیش و نیار الیغی اهل در پس است و نعیم بهشت را دیوار کاره
 در پیش

بیت

جو دشمن چه کند گر نکشد طالب دست گنج و مار و گل و خار و غم و شادی هم
 نظرنه کنی در بستان که بید شکست و چوب خشک؟ همچنین در زرد
 تو آنکران شاگرد و کفور و در حلقه درویشیان صابرند و صبور -

بیت

اگر زاله هر قطره در شعله چو خمر مہرہ بازار از و پر شد
 سقر بان حضرت حق جل و عا تو آنکرانند - درویش سیرت و درویشا
 تو آنکرانست همین تو آنکران است که غم درویشیان بخور و بهمین
 درویشیان آن که کم تو آنکران نمیر و - وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا
 پس روسے عتاب از من بدر و کیش آورد و گفت اسے گفتی

توانگرانِ مشغول اند۔ بنا ہی دستِ ملاہی نعم باطائفہ ہستند
 بدین صفت کہ بیان کردی۔ قاصر ہستند و کافر نعمت کہ بہرند و بہنند
 و بخورند و زندہند۔ اگر بیشل باران بنا رو و یا طوفان جہاں را پروار و
 باعما و مکتب خود از محنت درویش نپوشد و از خداے تعالی نہ ترسند
 و گویند۔

بیت

گرازیستی دیگرے شد ہلاک مراہست بطراز طوفان ہمہ پاک

بیت

دوان چو کلیم خویش بیرون بردند گویند۔ چہ عجم کہ ہمہ عالم روند
 تو سے برین منظر ہستند کہ شنیدی و طائفہ کہ خوانِ نعم نساوہ و صلاکے
 کرم در داوہ و میان نجدت سبہ و ابرو بتواضع کشادہ۔ طالب نام
 اند و مغفرت و صاحب دنیا و آخرت چون نبدگان حضرت پادشاہ
 عالم عادل سوید و منصور مالک از مہ نام حامی لشور اسلام وارث
 ملک سلیمان۔ اعدل ملک زمان مظفر الدنا والدین ابو بکر بن
 سعد بن زنگی۔ آذ اہم اللہ ایا مسد و کفر اعمامہ قطع
 پدربچاے سپہرگز این کہ ہم کنند کہ دستِ جور و تو با خاندانِ آدم کہ

خدا سے خواست کہ برہمائی بختناید بفضل خویش ترا پادشاہ عالم کرد
 قاضی چون سخن بدین غایت رسانید و از حد قیاس مبالغت نمود
 مایزہ بقصائے حکم قصارضا و اویم و از ماضی درگذشتیم و بعد از
 مجازا طریق مدارا پیش گرفتیم - و سر بگذارک بر قدم یکید گرناویم و
 بوس بر سر و روی و اویم و ختم سخن برین دو بیت کردیم

قطعه

مکن ز گردش گیتی شکایت آدریش که تیرہ بخشی اگر ہم برین شوق مروی
 تو انکارا چو دل و دست کار نیست بخور بہ بخش کہ دنیا و آخرت بروی

الذاریہ

باب ہشتم در احتراز کردن از ارباب حقد و حسد

واعتمادنا نمودن بر تملق ایشان

راے جهان آرائے حکیم فرخندہ رائے را گفت۔ فرد
 اے چو صبحِ آخرین ستر تا پاصدق مفا وے چو عقلِ اولین پایا بسیران ہنہر
 بہ تقریرے از وصمت و عیب سیرا و توجیہ از سمت شک در یب معرا
 بیان نہر بودی مثل کسے کہ دشمنان غالب و خصمان قاہر متوجہ او گردند
 و از بیخ جانب راہ گیر نیاید۔ و بحرِ خلاص تصور نیاشد۔ و او بہ یکے
 از ایشان استظہار حبستہ قاعدہ صلح را تہید دہد۔ و بہر دو مصالحت او از
 مسرت دیگران برہد۔ و از خطرِ مخالفت و فتنہ و آفت ایمن گردد۔ و عمید
 خود دران واقعہ با دشمن بوفارسائیدہ نفس خود را از و نیز حیانت نماید
 و بہرکت خرم و میاسن خرد از گرداب آفات بساعلِ نوز و نجات رسد
 اکنون التماس آن دارم کہ باز گوید۔ داستان اصحابِ حقد و عداوت

کہ از ایشان احترام واجباً نیکوتر یا انبساط و انضباط بہتر۔ و اگر کسی از ایشان گرو استمالت برآید و ادعیا ملامت ازوے سر نیز بدان التفات باید نمود یا آنرا مطلق در ضمیر جابئے نباید داد۔ برہن گفت

فرد

اے جو وہم از افتتاح آزمائش دو بین وے چو عقل از ابتدای آفرینش کاروان
ہر کہ بغیض روح قدسی مستطہر باشد و بہدو عقل کل مستمک بود ہر آئینہ
در کار ہا احتیاطے ہر چہ تا متر واجب بیند و مواضع خیر و شر و مواقع
لطف و ضرر نیکی و پشامسد۔ و پرو پشیدہ نماند۔ کہ از دوست آرزوہ و قرین
برخ دیدہ پہلو تہی کردن بسلامت نزدیکتر است و از مکاسن مکر کینہ
کوشش و غموائیل غلذگندم نمانے جو فروش تجتیب نمودن موجب ایمین
از خطر خاصہ کہ تعمیر باطن و تفاوت اعتقاد و بحسبیم خسرو مسائے بیند
و دغدغہ اول و خردتہ رضیمیر او بنظر بصیرت مشاہدہ نماید۔ شنوی

چو آرزوہ شد خصم ایمین مباحل خراشیدہ را بہت قصد خراش
گر اول در آید بلطف و خوشی در آخر لیے محنت ازوے کشی
و ہر کہ از اہل کینہ علامت عداوت فہم کردہ باشد باید کہ آنرا محمل نیکو
پیدا سازد و بچرب زبانی و لطف فریقہ نگردد و جانب ہشیاری و بیداری
و عاقبت اندیشی فرو نگذارد۔ چہ اگر خلاف این معنی ازوے در وجود

آید تیر آفت را از جان ہدفے ساختہ باشد و آتش بلارا در ساحت

سینہ برافروختہ - **ہیت**

ایمنی از خضم مختلفاے بسیار آورد و تخم غفلت ہر کہ کار در پنج دن بر آرد و
 و از جملہ حکایاتے کہ درین باب بروقتی خاطر او لو الالباب مرقوم شدہ
 حکایت ابن مدین و قبرہ مریت جبال و مزید کمال وارد شاہ پر سید
 کہ چگونه بودہ است آن -

حکایت گفت آوردہ اند کہ ملکہ بود نام او ابن مدین باہتے عالی
 و رائے روشن و قصر رفیع القدر سلطنت را بسجی معارض شوکت بقبہ سماک
 رسانیدہ - و بنائے وسیع الفضاے مکرمست را بہر و مہندس حشمت از ذرۃ

فلک الافلاک گذرانیدہ **ہیت**

ملک کو کہ شاہ جمشید بخت فلک مرتبہ ماہ و خورشید تخت
 و با مرغے کہ اورا قبرہ خوانندائے تمام داشت و آن مرغے لو دیا حسن
 کامل و نطق و کشا و صورت مطبوع و بہت زیبا ہوا رہ ملک باو سخن
 گفتے و مجبو ابہائے شیرین و مشکمائے رنگین او منبسط گشتے مثنوی
 سخنہائے زیبائے رنگین خوش است حکایات شیرین بے دلکش است
 کہے را از دنیا بود بہرہ مند کنندش بزرگان و شایان پسند
 قضا را قبرہ در گوشک شاہ برصیہ بناوہ بچہ بیرون آورد ملک از غایت

دلبستگی مندرجہ وقتا اور البسبرائے حرم بروند۔ و ملازمان حرم سرا کے را
 حکم شدہ تا اور تعہد او و سچہ او غایت جہد بجائے آزند وہمان روز پادشاہ
 را البسبرائے آمد۔ انوار نجات از ناصیئہ اوتابان۔ و شعاع سعادت برویات
 حال و کے درختان قطعہ

مے براوج سپہر کمال طالع شد کہ کس ندید چنان ماہ در ہزاران سال
 خجستہ طالع و روشن دن مبارک ہے از فرستہ طلعت و نیک اختر و ہمایون فال
 ازان ہمال شرف تازہ گشت گلشن ملک خجستہ تازہ سو دیگر گل زبا و شمال
 چند انچہ بچہ قبر می بالید شاہزادہ تیر نشو و نما می یافت۔ و ایشان را با
 یکدیگر آفتے عظیم افتادہ بود۔ پیوستہ ملک زادہ آن مرغک بازی
 کردے۔ و ہر روز قبرہ بگوہما و بیشمار رفتے و از میوہا کہ مردم آزند انستند
 و اگر دانستندے بدان رسیدن نتوانستندے و وعدہ بیا و روے
 یکے ملک زاوہ را دادے و دیگر بچہ خورا خورانیڈے کو دکان بدان
 ستلذذ گشتہ بہ نشاط و رغبت میخوردند و اثر منفعت آن ہر چہ زودتر
 در قوت ذوات و تقویت جسم ایشان مشاہدہ می رفت۔ چنانکہ در اندک
 مدت بسیار بالیدند۔

گشتند سر بلند بنشو و نما کے خوش چون سبزہ ترازا اثر فصل نو بہار
 و قبرہ را پوسیلہ آن خدمت ہر روز جاہ و رفعت زیادہ می شد۔

ساعت بساعت قریب و منزلت می افشود و یک چند سے برین
 بگذشت۔ وزمانہ بسے اوراق سفید و سیاہ لیل و نهار در نوشت۔ روزے
 قبرہ غائب بود بچہ او در کنار شاہزادہ حسب و بسیر پنجہ بخشونست
 اور ابریش گردانید۔ آتش خشم در اشتعال آمدہ شاہزادہ را بغیر تاپ
 نعت و حدت افگند۔ تا خاک در خشم مروجی و مروت زدہ حق الفت
 و صحبت قدم را بر باد دادہ پائے او گرفتہ گردید۔ سرگردانید و خیال
 محکم بر زمین زد کہ فی الحال با خاک برابر گشت و در شکنجہ ہلاک ناچیز شد

فرد

درینا کہ شاخ گل نوشگفتہ فروریخت از تہ باد خستہ رانی
 چون قبرہ باز آمد بچہ را کشتہ دید نزدیک بود کہ مرغ روش از نفس
 قالب پرواز کند از ہول آن واقعہ نمود افسوس کیر درویش پدید
 آمد و از وقوع آن ہائلہ اثر اندوہ در سینہ اش کالنفش فی الجہر جایگیر
 شد فریاد و نفیہ رہ منزل ماہ و تیر رسانیدہ می گفت۔ پدیت
 وہ کہ کحل روشنی و چشم عالم بین نماند۔ برگ عیش و شادمانی در دل غمگین نماند
 بعد از جریع بسیار و فسخ بیشمار با خود اندیشید کہ این آتش بلا تو افروختہ
 و سباع فراغت را بغوغائے محنت تو بفرخستہ ترا درین غارے با بسیر
 و پیارے آشتیانہ بالیثے ساخت۔ یا حرم۔ ہر اسے سلطان چہ کار داشتی

و تبریت بچہ خود مشغول شدہ باتا بکئی سپر بادشاہ چرامشغول شدی اگر
 بگوئندہ و توغٹہ خود قناعت میداشتی امروز بدین یلا مبتلاناگشتہ ازین
 قصہ غصہ بخئی کشیدی و حکما گفته اند سیارہ کسے کہ بصحبت جباران در ماند
 کہ ز نام عہد ایشان سخت و سست بود و نبالے و فائے ایشان
 قوی و ضعیف افتادہ ہمیشہ رخسار مروت رایہ آسیب جفا خراشیدہ دانند
 و سر ختہ فوت را بنجاک بد عہدی و نا انصافی اپناشتہ سازند نہ خلاص
 و مصاحبت نزدیک ایشان حرمتے دار و نہ سابقہ خدمت و رابطہ
 ملازمت قدرے وقتے - بطیت

برائے خدمت آنکس کہ نشاندہ حق نیست مکن اوقات خود ضائع کہ مروت نیست
 عفو جزایم ما کہ صفت آنا در مردان است در مذہب انتقام ناروا و حرام شناسند
 و حق ناشناسی را کہ سمت اہل کفران است - در شرع مخوفت جائز و مباح
 پندارند آخر از صحبت جمعے کہ سوا بقی خدمت مخلصان فراموش کنند چه
 فائدہ توان گرفت و در ملازمت گروہے کہ رابطہ محبت بے غرضان را
 از یاد بگذارد چه سرمایہ سرمایہ حاصل توان کرد - فرو

حیف است کہ در زمرہ مردان برین نام آن را کہ حق صحبت یاران نشاند
 و من با قومے در آمیختہ ام کہ در جانب خود ارتکاب کارهای بزرگ
 را حقیر شمرند و از طرف دیگر آن اندک سوے را بسیار شناسند

عیب خود را بہتر باز نہ ساند و گھر سے ہست تر اعیبِ عظیمش فرزند
 و سن بارے فرصتِ مجازات و زمانِ مکافات فوت نخواہم کرد۔ و تا کہینہ
 بچہ خویش ازین ظالم بے رحم و ستمگار خو نخواہم کہ ہم زاد و ہمتنشین و منوس
 و قرین خویش را بے سوجیہ برکشت و ہم خانہ را بے سببہ ہلاک کرد
 باز بخویم آرام و قرار نخواہم گرفت **بیت**
 بیک سو ہم مسر و آزر م را بپوشش آورم کی نہ گرم را
 پس انکہ ہیجا با بروے ملک زادہ حبت و چشم جهان بین آن
 قرۃ العین سلطنت بر کند و پرواز نمودہ بر کندرہ کوشک نشست خیر شہاد
 رسید برائے چشم سپر گریا کرد۔ و خواست کہ بحیلت مرغ را در دام فریب
 آورد و در قفس بلا محبوبس ساختہ انچہ سزائے او باشد تقدیم فرماید پس
 زیر کوشک آمدہ۔ در برابر قبرہ بالیاد۔ و گفت اے منوس روزگار ازین
 بالا فرود آئے کہ بجان ایمنی۔ حال صحبت مرا بر ہم مزن و نہال عیش مرا
 پژمرده ساز۔ قبرہ گفت اے ملک متابعت فرمان تو ہنگام فرض
 ست اما مدتے در باد یہ تامل سرگردان شدہ بسر حد این اندیشہ
 رسیدہ بودم کہ بقیہ عمر کعبہ اعمال و قبلہ اقبال جز در گاہ شاہ تبارستان
 و مرکب ہمت جز در ساحت ملازمت این حضرت نشاید تاخت و گمان

آن بود که در سایه عنایت تو چون کبوترانِ حرم مرقه و فارغ البیال
 توانم بود - و در مروءه مروت سخی نموده یمرتبه صفا تو انم رسید - اکنون
 که خون سپرم در حریم سلطنت چون کسربانی حاجیان سباح و شمشند
 چکونه مرا آرزوئے طواف این خانه باقی ماند و با این همه اگر دانستی
 که جان شیرین را عوض ست - بلیک زمان احرام حرم خدمت
 گرفتی لیکن -

بیت

مرغی که رسیده گردد از دام من بعد پدانه کس شود رام
 و دیگر حدیث لا یلدغ المؤمن من جحرٍ و اجد قرین بصحت پوسته
 مرد زیک باید که یک چیز را دو بار نیازماید و از زخم جانورے دوبار گزیده
 نشود -

نثر

نشنودی این مثل را کباب عقل گفتند من جرب الجرب حلت به التامنه
 و نیز در ضمیمه بنیر ملک روشن ست که مجرم را امین نیاید زلیت
 که اگر عقوبت عاجل توقف رود عذاب اجل متوجه خواهد بود اگر
 بیاعتنا بخت بلند از ان بجد اولاد و احفاد و وے را تلخی نکال آن
 بیاید چشید و خوار می عقاب و بالش بیاید وید طبیعت عالم صفت مکافات

کہ خونِ پسر در حرمِ سلطنت چون قربانیِ حاجیاں سببِ داشتند چگونہ مرا آرزو
 طوافِ این خانہ باقی ماند و با این ہمہ اگر دانستے کہ جانِ شیریں را عوض است
 لبتیک زنانِ احرامِ حرمِ خدمت گرفته لیکن

بیت

مرسخے کہ رسیدہ گرد و از دامِ من بعد بدانے کے نشود رام
 و دیگر حدیث لایقہ مع المؤمنین من حججہ و اجدادہم ^{بصحت پیوستہ} و زیر ک
 باید کہ یک چیز را دو بار نیاز باید و از زخمِ جانورے دو بار گزیدہ نشود و فرد
 نشودی این مثل را کار بار با نقل گفتند ^{من حججہ و اجدادہم} صحت پیر الندانستہ
 و نیز در ضمیر غیر نلک روشن است کہ مجرم را این نباید زیست کہ اگر در عقوبت
 عاجل توفیقے رود عذابِ اجل متوجہ خواهد بود اگر میعادت بخت بلند آراں
 بگم اولاد و اخلا و وے را تلخی نکال آن باید چشید و خواری عقاب
 دو بالش بیاید دید طبیعت عالم صفت مکافات را متکفل است و ولینت
 روزگار خاصیت مجازات متضمن چنانچہ پیر ملک با بچہ من عذرے اندیشید
 و از من بے اختیار بلکہ بطریق مکافات اسے بوسے رسید و ممکن
 نیست کہ کسی از سانچہ سنگاری جریرا نوشد بخار برآستنا مگر و دو در چین
 اعمالِ نایل بیدار بنشانند ثمره عقوبت و عذاب بر ندارد و بیت
 اسے را اگر حکم متکفل کاشت ^{طبع نہ شکر ہنسا} یاید داشت

مگر ملک حکایت و انادول دزدوں استملع نکرده است۔ و رسیدن
مکافات بدزدوں بیع شریف ز سیدہ ملک پرسید کہ چگونہ
بوده است آن۔

حکایت

گفت آورده اند کہ در شهر رفته درویشے بود با خلاق پسندیده و
آداب ستوده آراسته۔ و نهال اقوال و افعالش بازار مکارم اوصاف و
محاسن عادات پیراسته و بواسطه آنکہ دلے داشت بچقائق معرفت و انا
اولو و انادول گفتندے۔ والی آن شهر اورادوست داشتندے۔

بیت

آن را کہ کمال معرفت شد حاصل ہم ہونیں جہاں باشند وہم ہمہ دل
و قتی از اوقات متوجہ زیارت بیت الحرام شد و بے رفیقہ و ہمدے روے
براه آورد و جمعے دزدوں بوے رسیدند و گمان آنکہ با و مال بسیار است
قصہ کشتن و سے کردند۔ و انادول گفت باسن از مال دنیا چند
چیزے بیش نیست کہ توشہ راہ حج تو اند بود۔ اگر غرض شما بدوں
مقدار حاصل پیشود مضائقہ نیست مال ببریڈ و مرا بگزارید۔ تا
بطریق توکل و تجرید این راہ را بسر برم۔ و دیدہ و انتظار کشیدہ را
از خاک آستان حرم تو تیاے کشم۔

ہیبت

روم بکوعے و سہر بآستان گنم غبار خاک و دیش تو تیاے ویدہ کم
 دزدان بے رحم بدان سخن التفات نامودہ بقتل وے شمشیر
 کشیدند۔ پچارہ متحیر وار بہ طرف مے نگریت و چنانچہ رسم فروماندگان
 باشد بارے و مددگارے مے جست۔ دران بیدارے پر وحشت
 و صحرائے باہول و ہیبت پیچ تنفسے بنظر وے در تیا مد مگر آنکہ بر زیر سر
 ایشان ہوتے کلنگاں مے پریدند۔ دانادل آواز داد کہ اے کلنگاں
 دریں بیاباں بدست شنگراں گرفتار شدہ ام و جز حضرت عالم السیر
 و انحنیات کسے از حال من خبر ندارد شما کینہ من ازیں جماعت
 بخواید۔ و خون من از ایشان باز طلبید۔ دزدان بچندیدند و
 گفتند چہ نام داری۔ گفت دانادل۔ گفتند بارے دل تو از واناں
 پیچ خبر ندارد و مارا معلوم شد کہ تو بے عقلی و ہر کہ عقل ندارد و در کشتن
 او زیادہ و باسے نخواہد بود۔ دانادل گفت۔ سوؤ ترسی ادا
 تجلی العبار۔ درینجا نکتہ از مکافات بگوش شما فرو میخوانم۔ و شئمہ
 از مجازات عمل بنظر شما در مے آرم و لیکن گروہے کہ صفات
 مہم مہم ہوتے ہوتے فہم لایز جہون۔ لازم ذات ایشان ست ازیں معنی
 چہ خبر دارند۔

پیٹ

اگر گوش دارد خداوند هوش ازین ساں سخن ناخوش آید بگوش
چند آنچه دانادل مے گفت گوش هوش ایشان از استماع سخن حق
بے بهره بود و باصره بصیرت شان مشاهده جلوات جمال حقیقت
نمے نمود۔ اور ابگشتند و مالش را ببردند۔ و چوں خیر کشتن او
باہل شہر رسید طول گشتہ بر فوت او تا سفما خوردند۔ و پیوستہ
طالب اں بودند کہ گر کشندگان او را بیا بند۔ آخر الامر بعد از مدت
بعید بیشتر اہل شہر روز عید بمصلی حاضر شدہ بودند و کشندگان دانادل
نیز در ہمہ مجمع گوشہ گرفتہ۔ در اثنا مے اں فوج کلنگاں از ہوا درآمد
بالا مے ہر دزدان حاکم پر واز مے کردند و ہنوعے آواز مے دادند
کہ از شغب و فغان ایشان خلق از او را و اذکار خود باز مے ماندند۔
یکے از اں دزدان بختید و بر سہیل استہرا را بیا ر خود گفت ہمانا کہ
خون دانادل را مے طلبند۔ قضا را یکے از اہل شہر کہ در جوار ایشان
بود این سخن بشنید و دیگرے را اعلام دادہ ہم در ساعت بحاکم انہما
کردند۔ و ایشان را گرفتہ باندک مطالبہ معترف شدند و مکافات خون
ناحق بدیشان رسیدہ بقصاص رسیدند۔ **قطعہ**
کہ کرد در ہمہ عالم کمان ظلم بڑہ کہ تیر لعنت جاوید را نشانہ نشد

کہ در زمانہ سبے اعتبار طرح ستم خیال نسبت کہ خود عبرت زمانہ نشد
 و ایں مثل برائے آں آوردم تا ملک را معلوم گردد کہ جرأت من در زنج
 شاهزادہ بہ تقاضای مکافات و اقتضای مجازات بود۔ واللہ
 شکستہ بال راقوتِ ایں کار از کجا تواند بود و چون ایں صورت از
 من در وجود آمدہ حالاً حکم حاکم خرد ایں ست کہ بفرمان تو کارکنم و اعتماد
 نامنودہ برین مخالفت و فریب در چاہ نروم مع
 آں بہ کہ حسد ز نمایم از خدمتِ شاہ

ملک گفت انچه گفتی بصدق و صواب مقرون بود و بنوائد حکمت و
 عوائد فضیلت مشحون و من میدانم کہ بفحوائے اَبَدِ مِی اَظْلَم گناہ سپهر
 من بود کہ بے سابقہ جرے بچرا ترا بقتل آورد و تو بر سبیل مکافات
 کہ جزا سپید سپید بشما عوض راست کردی و هنوز سنت دارم کہ بر قتل او
 اقدام نمودہ و ہمیں بہ نقصان باصرہ پستد کردہ۔ اکنون نہ ترا کراہتے
 متوجه است و نہ مرا آزارے باقی۔ قول مرا باور کن۔ و بہیودہ در مغار
 و ہما جرت مکوش و بدانکہ من انتقام را از معائب مرداں مے شمارم۔
 و عفو را از ہنراے جو انمرداں مے شناسم ہرگز دست رو بر پیشانی ہنر
 نخواہم زد۔ دروے قبول بجانب عیب نخواہم آورد۔ بلکہ مدعاے
 من آن ست کہ در مکافات بدی نکوئی کنم۔ و اگر از کسے ضررے بن

عائد شود در برابر آن نفعی بوسے رسالت۔

رباعی

ما مادت خود بهسانه جونی نکسیم جز راست روی و نیک خلقی نکینم
 آنها که بجای ما بدبیا کردند گردست و بدبجز نکونی نکینم
 قبری گفت باز آمدن من هرگز ممکن نیست که خود منداں از مصاحبت
 یار ستوحش پہلوتی کرده اند و در تصانیف بزرگان مذکور است کہ مردم
 آزرده را ہر چند لطفت و دلجویی زیادت واجب دارند و اکرام و احسان
 بہ نسبت ایشان فریضہ شناسند بہ گمانی و نفرت بیشتر شود۔ و بران تقدیر
 احتراز لازم باشد۔

قطبہ

عزیز من چو آزردی کسی را مرا عانتش ممکن تا میتوانی
 کہ ہر چند از تو خدمت بیش بیند مراورا بیش گرد و بدگسانی
 ملک گفت اسے قبری ازین کلمات در گذر کہ تو مرا بجایے فرزند
 بلکہ عزیز تر و آسے کہ مرا با تبت با ایچکس از خویشاں و متعلقان نیست
 کسی بہ نسبت کسان خود بد بندیشد۔ و با مخصوصاں در مقام انتقام و
 محاصمت بنام شد۔ قبری گفت حکما در باب اقر با سخن گفته اند و حال ہر یک
 یہ تفصیل باز نموده و بریں سوال فرمودہ کہ ما در و پدر بمشا بہ دوستانند
 و برادران بمشا بہ رفقا و یاران و حال و عم در مرتبہ آشنایاں وزن در مقام

ہم صحبتوں۔ و دختران در موازہ خصمان و سائر خویشاوندان در مرتبہ
 بیگانگان۔ اما پسر را برائے بقائے ذکر خوانند و بانفس و ذات خویش
 یکتا شناسند۔ و دیگرے را در حرمت و عزت با او شریک
 نسازند و من ہرگز ترا بجائے پسر نتوانم بود۔ و پرتقدیر آنکہ مرا بجای
 فرزند داری در وقت نزول بلا و ہجوم آفت و عذاب جانب مرا فرو
 خواہی گذاشت کہ ہر چند کسے کے را دوست دارد و گوید کہ خود
 را بر تو ایثار میکنم و بجاں در مقام مضائقہ نیستم۔ ع

جہاں چہ چیزست کہ بہر تو قدر نتوان کرد
 لیکن وقتی کہ فتنہ حادث گرد و کار بدیاں رسد کہ از سر جہاں بر باید
 ساخت بے شبہہ خود را از مضیق آل خطر بفرصت سلامت خواہد کشید
 و پہنچ نوع نقد ہستی را اشار دیگرے نخواہد کرد۔

پیٹ

مرد سے باید کہ از بلا نگر نبرد و از بہر کسے از سر جہاں بر خیزد
 مگر ملک حکایت پیرزن و ہستی نشینیدہ و پر ہضمون حال
 ایشان اطلاع نیافتہ شاہ فرمود کہ باز نامے با من کہ چگونہ بودہ است

حکایت

آں۔ گفت آورده اند کہ زالے کسن سال فرسودہ حال و خستہ سے

داشت مہستی نام ناگاہ چشم زخم روزگار ناسازگار بداراں سر و گلخندار سپہ
 سر بر بستر بیماری نہاد۔ پیر زن گرد و سر و خمر سے گشت و از رو کے نیاز
 زاری با چشمے چوں ابرو نو بہاری سے گفت۔ ایجان مادر فدای
 تو باد۔ و سر این شکستہ در گوشہ محنت در ماندہ خاکِ پاکے تور
 من خود را صدقہ سہر تو سے کنم۔ و نیم جانے کہ دارم بر اے بقای
 تو فدایے سازم۔

گرت در و سرت باشد مابر گرد سرگرداں
 ہر سحر گاہ بانالہ وآہ گفتے خدا یا بریں جوان جہاں ناویدہ بخشناسے۔ و
 این پیر فرقت از عمر سیر آمدہ را در کار او کن۔

مثنوی

از عمر من آنچه ہست بر جہاں بستان وہ عمر اور در آفرینے
 گرچہ شدہ ام چو موسے از غم یک موسے میاد از مشر کم
 القصہ پیرہ زن از آنجا کہ مہر مادری و شفقتِ ماوراں باشد روز و شب
 درد عاوزاری سے کوشید و جانے کہ داشت بفرزند و لبندی کشید
 قصار مادہ گاؤے از این پیرہ زن از صخرہ باز آمد و بمطبخ دروں رفت
 و بہوے شور یا سہر ز دیگ کردہ آنچه پود بخور و چوں خواست
 کہ سہر از دیگ بیرون آرد نتوانست۔ گاؤے طاقت شدہ بچنا

دیگ در سر از مطبخ بدر آمد و ازیں گوشه بیدار سے رفت۔ پیرہ زن در وقت باز آمدن گاؤ در خانہ نبود و از سر این قضیہ و قوتے نہ داشت چون بخانہ در آمد و بداراں شکل و ہیئت چیزے دید کہ در خانہ بری آئیہ تصور کرد کہ عزرائیل ست بقض روح هستی آمدہ نثرہ برداشت و بزاری تمام گفت۔

لظلم

ملک الموت من نہ هستی ام
گر تو خواہی کہ جانش بستانی
گر ترا هستی ست اندر کار
بے بلانا زین شمر داورا
تا بدانی کہ نیست در خطے
ومن امروز از ہمہ علائق مجبور شدہ ام
خداست تو چنداں توش برداشتم کہ راحلہ قوت من بداراں گراں بار
شدہ تحمل بار دیگر ندارد۔

ترسم کہ تن ضعیف ست این بار زنتا بد

و کدام جانور را آن طاقت تواند بود کہ گوشہ بجز اور ایسا قفسی بیناد
کباب کرده ہووہ دلش را بباد تا ماج بردند۔ و روشنائی دیدہ

اور اور تظلماتی فنا فکندہ راحت جانش را از پیش بردارند و سن چوں
 از فرزند ارجمند که نور دیده پر نعم و سرور سینه پر نعم بود براندیشم دریا سے
 تاسف در موج آمد کشتی شکیبانی را بگرداب اضطراب اندازد و شعله
 آتش تحجیر بالا گرفته متاع صبر و بردباری را بیکبار بسوزد۔

قطع

اندر جاں منم کہ محیط عم مرا پایاں پدید نیست چہ پایاں کنارم
 گفتم بسید ساحل دریا شود پدید اکنون شکست کشتی بر صبح و قرارم
 و با اینمہ بجان ایمن نیستم و بدین تواضع و تملق فریفته شدن از روشن
 خرو منداں دور میدانم۔ لاجرم آیت۔ یالیت یلئی و یئیک بعد المشرقین

مے خوانم بیت

وصلے کہ در و طلال باشد ہجران ہ از اں وصال باشد
 ملک گفت آنچه از جانب تو وقوع یافت اگر بروجہ ابتدا بودے تحریر
 و تجبب از صحبت مناسب نمودے و لیکن بر سہیل قصاص کارے
 کردی و بطریق جزا عملے بجا آوردی۔ و زبان سعادت نیز ہمیں علم
 می فرماید و حاکم انصاف در مقابلہ چنان فعلے کہ از فرزند سن حسا در شدہ
 بچنین مکانات امرے نماید پس موجب ہجرت و سبب نفرت چہ
 تواند بود۔ آخر برآمد پیش کہ پیش از ولادت فرزند انیس اوقات و

مونس روزگار میں تو بودی و چون سپر من از کتم عدم بفضاے
وجود آمد مہر پدیری اقتضاے آن کرد کہ بدیدار وے آنے پدید
آیدہ در اں مادہ اورا با تو شریک کردم و بجاست تو و مواسف
وے عمرے بر فابیت سے گذرانیم و انہوں کہ چشم زخم زماں نقصا
بگو ہر باصرہ اش رسانید فوے کہ بدیدار وے و اشم خلل پذیر
شد۔ اما سریت گفت و شنید و بخت صد و ندرائے تو باقی است۔
چنان کن کہ این نیز بجلی منتفی گردد۔ و مرا بقیتہ العمر معکف بیت الاثر
پاید شد۔ و باندوہ و طلال و غصہ و کلال باید گذرانید و مثل من
باتو ہماں مثل سطر بسست و بادشاہ قہر پدید کہ چگونہ بودہ است
آن۔ حکایت

ملک گفت آوردہ اند کہ بادشاہ سہ سہ سہے داشت خوش آواز و
شیریں نواز کہ بالخان و لفریب پاسے عقل از کہ کیب بیروں بردے
و عمان تمالک از دست صبر و شکیب بدر کردے۔

بہیت

از خوشگو سے تر در لحن و آوا ندید این چنگ پُشت از غنواں سنا
بادشاہ اور البغایت دوست داشتے۔ و پیوستہ سماع نعمات دل آویز
و داستان ہاے نشاط انگیزش خوش وقت بودے۔

شہر

نوا سے مطرب رہشکو کہ صوتِ راحت افزائش
 بزمِ پروجم چون امید آورد در چرخ کیو اک را
 و این مطرب غلام سے قابلِ راترینیت می فرمود و در سازندگی و نوازندگی
 تعلیم آئے مشفقانہ میداد۔ تا اندک زمانہ را کار از خواجہ بگذرانید و آہنگ
 سازی و نغمہ پردازی بمقام سے رسانید کہ آوازہ قول و غزلش اندازہ
 تصویر و انجم و خیال در گذشت و از صوت و صدا سے نقش و عملش
 مسامح ہوا مع اعتراف و اہالی پگشت ۔
 منظوم

کرد سے بہ ترانہ دل آویز بازار نشاط عیش را تیز
 چوں گوشہ عود ساز کردے ناہید در گوش باز کردے
 شاہ از حال غلام آگاہ شد بتر بیت و تقویت او التفات نمود تا بحد سے
 کہ ندیم خاص و مقرب و صاحب اختصا ص گشت و شاہ ہموارہ
 بنعمت فیض بخشش کہ از مجر مسیح خبر دادے مفتول بودے۔
 و ہنوا سے عود عالم سوزش کہ آتش در دلما و عشاق میزد۔ آہنگ بزم
 عشرت می نمود عرفی حسد در دل مطرب بحر گت آمدہ غلام را بگشت
 و خیر پادشاہ رسید با حضور مطرب فرماں داد۔ و چوں مطرب را بہوقف

سیاست حاضر گردانیدند سلطان از روسے ہیبت باو عتاب آغاز کرد و
گفت ندانستی کہ سن نشاط دوست ام و نشاط من بدو قسم بود یکے
در صحبت از سازندگی تو و دیگر در خلوت از نوازندگی غلام تو۔ چه چیز ترا
بریں داشت کہ غلام را بکشتی و نیزہ نشاط من باطل کردی ہمیں ساعت
بفرمایم تا ترا نیز از ہماں شربت کہ غلام را چشانیدہ بچشاند تا دیگر بارہ کسے
بر مثل این جرأت اقدام نہاید۔ مطرب را از قول شاہ سرود سے بیاد آید
و گفت شاہ من بد کرده ام کہ نیزہ نشاط پادشاہ را باطل کردم اما آنکہ بادشاہ
را بکشد و تمام نشاط خود ضائع مے سازد چگونہ است۔ بادشاہ را
خوش آمد و اورا نوازش فرمودہ از کشتن آزاد کرد۔ و غرض از ایراد این
مثل آن بود کہ پارہ از طرب و خوش دلی من بواسطہ فرزند نقصان پذیرفتہ
و تونیز کہ ساز فراق می نوازی نزدیک تر شدہ کہ پشت امیدم چوں قامت
چنگ خمیدہ گردد۔ و سببہر بخورم ہماخن حسرت چوں دل عود ترا شنیدہ
شود و آخر الامریاں را مفارقت بضرورت دست خواہد داد۔ بارے
حالا در بجز اختیاری مکوش۔ و دامن جمعیت از دست مدہ۔

۷۲۸۳

فرد

خود من بیکانگی بارے چو میدانی کہ چرخ
آشنایاں را ز یک دیگر جدائی میدہد

قبہ گفت محترم در نما بخاند دل پوشیده است و کینہ در زاویہ سینہ مخفی
ماندہ و چون کسی را بر ایں اطلاع ممکن نیست پس آنچه زبان گوید
اعتماد در انشا بد چه زبان دریں معنی از مضمون آنچه در ضمیر مکنون است
عبارتے راست ادا کنند و بیان در خواہے۔ مخزونات خاطر حق امانت
بجائے نیارو۔ انا دالما بحکم۔ القلوب تشاہد۔ یک دیگر را شاہد عدل
گوایہ راست اند۔

فرد

حدیث میر دل داند و بس زبان و لب در ایں محرم نباشند
و زبان تو در آنچه میگوید دل با او موافق نیست و دل تو آنچه دارد زبان
در اداے آن صادق۔

مصرعہ

صد جاں فدائے آنکہ زبان و دلش یکے است
اے ملک من صعوبت صولت ترا نیکو شناسم و از زبیب سیئات
تو نیک با خیرم۔

فرد

از کوه گاسپہ زخم گراں تر کنی رکاب
وز باد وقت حملہ سبتر کنی عنان
از کوه گاسپہ زخم گراں تر کنی رکاب
وز باد وقت حملہ سبتر کنی عنان

تو آرام متوانم گرفت۔ و سن از انجمله نیستیم کہ طبیب با مردمی گفت دارو
چشم را بتو نسبت بیشتر است از داروے درویشکم۔ ملک پسر سید کہ
بہگونہ بودہ است آن۔ حکایت

قبرہ گفت مردے نزد طبیب آمد و از درویشکم بے قرار شدہ در زمین
می غلطید۔ و از صعوبت الم زار زاری نالید و دوا می طلبید۔
اے طبیب آخر علاجے کن کہ کار از دست رفت

طبیب بطریق کہ از باب حکمت قانون معرفت اسباب و سلامات را متفکر
دارند تا بعد از تشخیص مرض بعلاجے کامل کہ سبب شفاے عاجل تواند
اقدام نمایند۔ ازوے پرسید امر و زحمہ خوردہ۔ مرد سادہ دل گفت پارہ
نان سوختہ خوردہ ام۔ و بدال غذا کہ مشابہ انگشت بود تنور سجدہ را
تافتہ طبیب بلا زمان فرمود کہ داروے کہ چشم را جلا دهد و روشنی بصیر
بباز نماید بنیاید۔ تا چشم این کس را دارو بکشیم۔ آن شخص فریاد بر کشید۔

بیت

کاخ سرچہ محل ہنرک باریت وقت اجل است و جاں گداز نیست
اے طبیب سخن بہ بر طرف نہ۔ و استہزا بگذار من از درویشکم می نامم و تو جو
دارو در چشم من میکشی۔ داروے دیدہ را با درویشکم چه نسبت طبیب

گفت اینجا هم که چشم تو روشن شود و سیاه از سفید فرق توانی کرد تا دیگر
 نان سوخته نخوری. پس ترا علاج چشم از مداوات شکم لازم تر است و
 غرض من از ایراد این مثل آنست تا ملک تصور نکند که من از جمله
 آنها ام که سوخته از ساخته باز نشناسم و خام از پخته امتیاز نه کنم.

بیت

بجد الله که در دانش چنانم که خیر از شر جدا کردن تو انم
 ملک گفت میان دوستان ازین نوع که ترا با من واقع شد بسیار
 حادث میگردد. امکان ندارد که راه مخالفت بکلی از میان مردم برافتد
 و طریق نزاع و جدال مسدود گردد. اما هر که بنور عقل آراسته است و
 بزور خرد متحلی حسب المقدور در اطفال ناکره غضب می کوشد و
 چند آنکه میتواند آب علم بر آتش خشم می ریزد و میداند که در نوشیدن
 شربت عفو اگر چه بغایت تلخ نماید علایق مسرت مندرج است
 و تحمل نمودن بر مشقت بردباری هر چند مزاج زهر دار در بهجت را
 متضمن است.

مثنوی

غصه نخورز آنکه شقاوت در دست	خشم فروخور که علایق در دست
شعله جرقه را گرد نیست	قاعده کجس فرو خوردن است
سینه دریا نشود پر غبار	گر چه که باران کندش سنگسار

قبوہ گفت این مثل مشہورست سن تمان باشتر وقع فی الفتر۔ ہر کہ
 آسان گیر دوشوارا فتد این کار دوشوارا آسان نتوال گرفت۔ و درین
 امر صعب تمان نشاید ورزید۔ و من عمر در نظارہ مہرہ بازی چرخ شعبہ
 انگیز تلف ساختہ ام۔ و نفائس اوقات بتفرج بواجبہاے و ہر صفہ باز
 در باختہ۔ ہر آئیہ از ذخائر تجربہ استظہار سے وافر حاصل شدہ باشد و
 بمکاسب گیاست و سرمایہ فہم و فراست سود سے تمام بدست آمدہ و
 بحقیقت شناختہ ام کہ شریر اختیار و شرارہ اقتدار بنا سے عمد و پیمان را
 پیسوزد و سوزن نخوت کا مکاری بزشتہ سطوت جہاری دیدہ آزر م
 و وفارای دوزد۔ و آنجا کہ شیر ہیبت شہر ماری و دم انتقام بر زمین زند
 تعلق و رو باہ بازی فائدہ نخواہد داد ہماں بہ کہ خود را خواب فرگوش
 ندہم۔ و از خود سے پلنگی ہر اسان شدہ چون آہوراہ بیاباں گیرم
 کہ خصم ضعیف را پیچ و جبہ باد شمن قوی مجال منازعت نیست چنانچہ
 آن باد شاہ برائے دشمن خود درین باب شیلہ ایراد کردہ است۔
 ملک پر سید کہ چگونہ بودہ است آن۔

حکایت

گفت آوردہ اند کہ در دیار ترکستان بادشاہ ہے بود کہ ہما
 ہست ہے ہما سے اوسایہ صلاح و جملح فوز و نجاح بر مفاہت عالمیا

مبسوط ساخته و عقابے لوانے با اعتلائیش سر رفعت از آشیانہ طاووس
ریاض سپهر گذرانیدہ عدل کاملش حمایت ملک داری را انتظام از زانی
داشته و بذل شاملش مصلح شہر یاری را از روے اہتمام با تمام

رسانیدہ۔

شہنوی

خسر و تاج بخش تخت نشاں بر سر تاج و تخت گنج فشاں
در جب انگیزی جہانبانی جم وقت و سکندر ثانی
یکے از ارکان دولت را خدشا در ضمیر پیدا آمدہ روے از سدا
سپہر اشتباہ شاہ بتافت و یکے از دشمنان ملک را فریب دادہ در
مقام محاربه و محاصره آورد۔ و چوں شاہ دانست کہ دشمن روے
اطاعت از قبیلہ انقیاد بر تافتہ و وسوسہ عصیان و دغدر غلطیاں
در بنیاد اعتقادش راہ یافتہ و باصرے پر جوش سوداے خام خیال
سر داری و سروری می پزد و بادل پر کینہ از کہ ورتہاے دیرینہ
تٹناے کاہ کاری و برتری می برد۔ نامہ مشتمل بر نصیاح مشفقانہ
و صیغہ منطوی بر ہوا عظیم ملوکانہ نزدیک وے فرستاد خصم مغرور
از غایت نخوت و خور و بدان التفائے نکرد و بکند دعوت ہر کجا
تصور گروستہ سرگردن بود بجانب خود جذب می فرمود۔

بیت

پراگتہ چنڈ را گر و کرد کہ تاورد جو چند روز تبرد
 القصہ چوں باو شاہ دید کہ نوشدارو سے ملا کنت مزاج کثیفایشان
 را کہ از شرح اعتدال حقیقی کالی منحرف شدہ اصلاح نمی تواند کرد ہیں گو
 پیغامے فرستاد کہ من و تو بنیشہ و سنگ مانیم خواہ سنگ برنشہ
 زن و خواہ شیشہ بر سنگ کہ در ہر دو حال شیشہ خواہ ہر شکست و
 سنگ را آسبے نخواہد رسید از ایراد این مثل فائدہ آن ست کہ
 بر ضمیر بنیر شاہ روشن گردد کہ من نیز حکم شیشہ دارم و باستم سلطانی کہ
 چون سنگ پائدار و خشم شکن ست ملاقات کروں نیام بہ چند
 کہ ملک در مقام ملاحظت ست و سخاوت کہ بکنجین اعتماد از صفر
 وحشت را تسکین دہد۔ اما در مذہب خرد قبول خدا بر باب تقدیر
 و حمد حرام ست و طلب صلاح اصحاب صداقت بہ و و خارج جواب
 دادن امر سے واجب الالزام۔

قطع

زدوستان سخنندان شنیدہ ام بندے کہ بر ملا کنت دشمن اعتماد کن
 چو اعتماد مضرت بخشم پیدا شد مشور فریفتہ و فسخ اعتماد کن
 ننگ گفت بچیز گزنی اتقطاع صحبت و باندانستن دوستی روا

نباشد و بظننه که از دهم فرامد فقی را بسوز فراق بتلاسا عمن نشاید معصیت
 قدیم و صحبت مستقیم را باندک شائبه بر طرف نهادن و سر رشته عهدیاری
 و پیمان دوستداری را بجز و سهی خدش از دست دادن طریق ار با
 تحقیق نیست -

قطع

و فادای تو این بود و من ندانم نوید میر تو کس بود و من ندانم
 همه سخن چو دل خویش سخت بیگولی دل تو سخت چنین بود و من ندانم
 آخر صفت و فادای در سگی که از همه جانوراں بقدر حقیر تر و بمنزله است
 خسیس پرست یافت می شود تو چرا از عرصه بیوفائی قدم باز پس
 نمی کشی و بهیاسی که در صحبت و مودت با بسته بی پایاں نمی بری -

ع

و فادای عهد نکو باشد از بیاموزی

قبره گفت من چگونه بنیاد و فانیم از آن جانب ارکان وفاداری
 نهادم است و آثار حسن عهد بکلی منعدم - و امکان ندارد که ملک
 موصیات و حشمت را فرو گذارد - و از تر صد فرصت مکافات اعراض
 نماید - و حالا چون بزور و قوت بر من دست نمی تواند یافت میخورد که
 مرا بکرو حیل در قبضه انتقام کشد و بیاید ترسید از کینه که در ضمائر ملوک متکبران بود

چہ ایشان بہ نخواست سلطنت و ریاست و مقام و منصب باشند و چون کرمیت
 یابند بیخ تاویل مجال نجات گوئی و عذرخواهی ندهند و مثل کینه‌ها در سینہا
 چون انکشت فسرده باشد۔ اگر چه حالے انز ظاہر نہ گرداند۔ چنداگر شرار کا
 غضبے بوسے رسد فروخته گردد۔ و فروغ خشم بالا گرفته جہانے را بسوزد۔
 و دو دو انتقام از سر آتش کینہ نیز در پس دماغ را خشک ساخته بسیار
 دیدمانگر دانیده و ممکن نیست کہ تا ذرہ انکشت کینہ در کانون سینہائی
 ماند از مضرت شعلہ خشم امین تو اں بود۔

چون خشم زند شعلہ تر و خشک بسوزد

ملک گفت عجب حالے است کہ تو دریں بابہ بر یک طرف افتادہ و
 جانب دیگر از دست داد و چہ انشاید کہ مقدمات و حشت بمیان
 الفت مبدل گردد و بعد از کہ ورت مجادلت صفای محالست پدید
 آید قبرہ گفت کہ اگر کسی تواند کہ در مراعات جوانب لطفے تمام بجای
 آورد۔ و در طلب رضا و فرایغ دوستان سعی پیوندد و در وصول منافع
 بدیشاں و دفع مضار و مکارہ از ایشان سوسنتہ و منظرہ ہستہ واجبہ
 دارد ممکن است کہ آن وحشت از میانہ مرتفع گردد۔ و ہم کینہ جوہرہ
 صفای حاصل آید۔ و ہم دل مخالف بہ نسیم اسن مرقح شود
 و من ازاں عاجز تر م کہ ازین ابواب انچہ اصل خنجر ازاں کرواند

و طریق الفت و موافقت ملازم سازد تو انم اندیشید یا بر خاطر تو انم گزرا نید
 و اگر باز بخندست مراجعت کنم پیوسته در هر اس و مخافت تو انم پو
 و هر ساعت بتازگی مرگے مشاهده خواهم کرد۔ پس ازین مراجعت
 بجانب ورزیدن و معاودت را بمعاذت تبدیل نمودن اولیٰ

فرد

از درخت بخت چو نشکفت گلہائے وصال

در بیابان جدائی خار ہم در پاخوشست

ملک گفت ایچکس بر نفع و ضرر در حق کسے بر ارادت باری
 عزاسمه قادر نباشد و از اندک و بسیار و خرد و بزرگ انچه در وجود
 آید جز بہ تقدیر ازلی و سابقہ حکم لم یزلی نمنے تواند بود۔ و چنانکہ
 دست مخلوق از ایجاد و احیاء قاصر است افتاد امانت نیز
 از جهت وے متعذر باشد۔ و عمل پسر من و جزائے تو بقضائے
 ربانی و مشیت یزدانی نفاذ یافته است و ایشان در میانہ اجراءے
 آن حکم سببے پیش نبودند مارا بمقادیر آسمانی مواخذت منماے
 و بمقتدرات الهی سرزنش مکن و بقضائے خدا راضی شو۔

قطع

بجز رضا بقضائے خدا نمی شاید بغیر صبر بوقضائے بلا نمی شاید

از آنچه رفت قلم سرکش و گرنہ بیا بروں رو از خطا و گرترا نئے شاید
 قبرہ گفت عجز آفریدگان از دین قضا سے آفریدگار ظاہر و مقرر است
 بر صفحات قصور است اہل تصدیق این قضیہ موضع و مصور الانواع
 خیر و شر و اصناف نفع و ضرر بحسب ارادت و مقتضائے مشیت
 خداوند جل ذکرہ نافذ سے کرد و بچند کوشش خلق دفع و منح
 آن تقدیم و تاخیر در آن صورت نہ بند و فلا راؤ لفقناہم ولا معقب
 رکبہ۔

مرد

کسے زچوں و چراوم نمی تواند زد کہ نقش بند حوادث و راجحون و حیرت
 و با آنکہ جمہور علما بریں معنی التفاق نموده اند ایچکس نغمتہ است کہ
 جانب حرم و احتیاط را حمل باید گذاشت و محافظت نفس از
 مکارہ آفات در توقف باید داشت بلکہ گفته اند اسباب ہر چیز رعایت
 باید نمود۔ و اتمام امور بمسبب الاسباب تفویض باید فرمود۔

مثنوی

نفتے بنساز اسباب و طرُق طالبان را زیر این نیلی شوق
 کے گرفتار سبب بیروں میں لیک عزل آن مسبب ظن مہر
 سبہا از مسبب غافل سہ سے ایں روپوشما زائل مائل

نکته عقل و توکل مومنان این قول است -

ع

بانو کل زانو استر به بند

ملک گفت ملخص این مقالات همان است که من خوانم ملاقات
تو ام و آرزو مندی صحبت تو در ضمیر خویش فراوانی یا کم - و با این همه
اشتیاق که از جانب من واقع است از طرف تو جز مقدمات طال
فهم نمی رود -

فسترد

تو ملولی ز ما و ما مشتاق دل بدل می رود چه حال است این
فیره گفت که اشتیاقی تو در آن است که دل خود را بکشیدن است شفا
دهی و حال آنکه نفس من حالا رغبت نوشیدن شربت اجل میل
پوشیدن لباس فنا ندارد - و تا عیان مرا بدست است از قبول
آن ابا همه نماید و احترام از آن عین صواب می بیند -

ع

بهر بازو گر ز تن ندر دیدن نه است

و من امروز در دل خویش بر عقیده ملک استدلال توانم کرد چه اگر
قدرت و استطاعت یا کم جز الاکتی قره العین بادشاه راضی نمی شوم
و میدانم که شاه نیز بواسطه لال فرزند جز هلاک من نخواهد طلبید -

و بر کمون ضمیر مصیبت زدگان کسے وقوف یابد کہ بر آتش آن غم سوخته
باشد و ہم ازاں بلیت شہرت تلخی تجرع کرده مدعیان آسوده ازیں
حال غافل اند و ناز پروردگانِ راحت دیدہ از پیرایہ درد و عاقل۔

فرد

اے ترا خاکے بیانشکست کے دانی کہ چسپیت

حال شیران کہ شمشیر ہلا بر سر خور نہ
و بچشم خودی بینی کہ ہر گاہ ملک را از بینائی پس یاد آید و من از نور دید
خود بر اندیشم تفاوتے در باطنها ظاہر خواہد شد۔ و تغیرے در اہما
روے خواہد نمود۔ و تو اں دانست کہ ازاں چہ زاید۔ و در اں چہ
حالماروے نماید۔ و بدیں دلیل مفارقت مناسب ترست از
مواصلت و دوری لائق ترا از قرب صوری سع

صحبت چو چنین ست جدالی خوشتر

ملک گفت چہ خیر تواند بود در اں کس کہ از جہاسے دوستان
اعراض نتواند نمود و از سرِ عقد و آزار برہ نتواند خاست و مردِ فرزاند
خردمند یگانہ بر اں قدرت دارد کہ از مکافاتِ بحر ماں چناں گذرد کہ
مدت العمر بد اں رجوع ننماید و هیچ وقت بر صفحہ دل او از اندک
و بسیار اں نشاں یافت نشود و استغفار گنہگار اں و اعتذار

بد کرداران را با حتر از تمام تلقی نماید۔ نشر الاشرار من لا يقبل الاعتذار۔
بدترین پدراں اُس ست کہ عذر نپذیرد۔ و کینه عذر خواه در دل گیرد۔

وَالْعُذْرُ عِنْدِي لِلَّذِينَ تَابُوا مَكَفَرًا

و من بارے ضمیر خویش را در آنچه گفتم۔ صافی می یابم و از سورت
خشم و حدت غضب و خیال انتقام در خاطر اثرے نمی بینم۔ و ہمیشہ
جانبِ عفو را بر عقوبت ترجیح داده ام و دانستہ ام کہ ہر چند گناہ
بزرگ باشد صفتِ عفو از اں بزرگتر نخواہد بود۔

مرد

گر عظیم ست از فرود ستاں گناہ از بندگاں عفو کردن لازم ست
قبرہ گفت این ہمہ ہست اما من مرد کنگارم و مجرم ہمیشہ تر ماں
بود۔ مثل من مثل کسے ست کہ در کف پاے او جراتے باشد اگر او
بقوت طبع بیباکی کند و شب تیرہ در سنگستاں رفتن جائز شمرد چارہ
نیست از انکہ اں نیش تازہ گردد و پاے او زکار باز ماند بنشانی کہ بزحاک
نرم رفتن نیز متعذر باشد۔ و نزدیکی من بخدمت ملک ہمیں مزاج دارو
و بوجہ شرع و قانون ملت اجتناب من ازاں فرض عین ست۔
وَلَا تَلْفُوا بِأَنفُسِكُمْ إِلَى اللَّهِ لَكُمْ بِهِ حُكْمٌ وَأَنتُمْ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ

دور آند۔ واز منہاج دانش بر طرف۔ اول کسے کہ بر قوت ذات خود را عتماد کند و ہر آئینہ چینی کس خود را در ممالک افگند و تہوّر او سبب ہلاک او گردد۔ دوم آنکہ اندازہ طعام و شراب نشناسد و چنداں تناول نماید کہ معدہ از ہضم آن عاجز آید و این کس بربطہ دشمن جان خود باشد۔ سوم شخصی کہ بگفتار خصم در غرور افتد۔ و بقول کسے کہ از وایمن نتواند بود فریفتہ شود و بیشک انجام کار او بخسارت و ندامت انجامد۔

بیت

مشوایمن از حیلہ دشمنان بندیش و بر تاب از اں سو عیال
 ملک گفت اے قبرہ ہر چند از درِ ملاحظت درے آیم و راہ صواب
 و نصیحتہاے دوستانہ بتوجی نمایم تو ہچجاں بر خرافت خود ماندہ۔ و
 دامن قبول از استماع مواظظ افشانندہ و نصیحت در بارہ کسے کہ قبول
 نخواہد کرد بیفائدہ است چنانکہ نصیحت کردن اں زاہد گرگ را قبرہ
 پرسید کہ چگونہ بودہ است اں۔

حکایت

گفت آوردہ اند کہ مردے زاہد نیک سیرت کہ اوقات شریفش
 بعد از اواسے وظائف و اوراد جز بمو عظمت نبیاد مصروف نبود

در صحرائے سیکنڈ شہت۔ گر گے دید دہن حرص و شرہ کشاود و دیدہ آرز
براہ طلب نہاود۔ ہنگلی ہمت بران وقف کردہ کہ بیگنا ہے را بیا زارد۔
و جانورے را بیجاں کردہ جہت خوشنودی نفس نا فرماں از وہرہ

پر دارد۔

فرد

ستیزہ کاری سید اگر نگر کہ جہل رساند از پیک سود صد زیان کے
نہاد کہ اور ابدان حال دید و از صفحہ پیشانی او نقش چور و ستم مطالعہ
فرمود از انجا کہ شفقت ذاتی و رحمت جہلی او بودہ۔ چند دان آغاز
نہاد و گفت ز ہمار پیرا من گو سفند مرد ماں نگرومی و قصیدہ منظر
و بیچارگان نکنی کہ عاقبت بیدادی سودی بعقوبت آئی باشد
و خاتمہ ستمگری بنکال و عذاب آں جہانی کشد۔

شعری

ہر کہ آئین ظلم پیش نہاد بند بردست و پائے خویش نہاد
چند روزے اگر سرفراز دہرش آخر ز پا در اندازد
ازیں مقولہ سخنانے گفت۔ و ہر ترک ہر گو سفند ان مردم
مبالغہ از حدی برد۔ گر گ گفت در مواظظ اختصار فرماے کہ در پس
ایں بیشہ رہے سچد۔ و ترسم کہ فرصت گو سفند بر دل فوت شود

وانگاہ حسرت فائده ندهد و غرض از ایراد این مثل آن است که
چندانچه ترا پند میدهم تو همان بر سر کار خودی - و بدای سخن ملتفت
نمے شوی -

بیت

مکن که اهل مروّت سخن شنو باشند هزار سال بیک نکته در گرد باشند
قبره گفت من نصیحت گویش کرده ام و از مواعظ خرد پند گرفته - عاقل
آنراست شناسم که پیوسته در حذر گشاده دارم - و آئینه تجرّبه پیش
نماده من اینجا که آمده ام از غایت خوف و ترس است - عاقلانه بر سر
راه ایستاده ام و سفرے که کس را بر من دست رس نباشد پیش چشم
کرده و بیش ازین بر من توقف کردن حرام است و درین حیرت
و تردد گذرانیدن موجب ملامت چه میدانم که خون مرا ملک حلال
دارد - و آنچه در شرع و مروّت محظور است مباح پندارد پس
اقامت من مکروه است و بزودی رحلت نمودن واجب

مصرع

رفتم که ازین زیاده بودن خوش نیست
ملک گفت ترا اینجا اسباب معیشت آمده است و در آنرا راحت
و فراغت بر روی دل گشاده - مشقت سفر اختیار نمودن و بر آنرا

انتظام سواش سرد بودن پہیچ و جیسے ندارد۔ قبرہ جواب داد ہر کہ پہیچ نصلت
 را اجناسعت راہ و سرمایہ مگر ساز و بہر جا کہ رود انرا ضمن حاصل ست و
 بہر جا کہ توجہ نماید فوائد رفقا و مصاحبان پد و واصل۔ اول از بیکرداری۔
 بر طرف بودن دوم نیکو کاری را شعار خود ساختن۔ سوم از مواقع تمت
 پہلوئی کردن۔ چہارم مکارم اخلاق را لازم گرفتن۔ پنجم آداب معاشرت
 را در ہر اوقات نگاہ داشتن۔ و کہ کہ جامع این خصال باشد
 اورا پہیچ جا غریب نگذارند و وحشت غریبتش براحت موانست بہ بدل
 سازند۔

ع

دانا پہیچ شہر و ولایت غریب نیست

و باقل چون در شہر مولد و منشا خود و میان اقربا و عشائرا میں نہواند
 بضرورت فراق دوستاں و مشائقاں اختیار باید کرد۔ چہ ایسا ہمہ را
 عوض ممکن ست۔ و ذراست اورا عوض صورت نہ بندد۔

قطعه

اگر ترا بوطن نیست کارا بخراد اسیر خانہ عطالت شوز بہیوشی
 سفر نمائے کہ بے دوستی نخواہی ماند بہرگاں کہ روی و بہر زین کہ رسی
 ملک گفت رفتن تو تا کہے خواہد بود۔ و چہ مقدر زمان تو قف

نواہی نمود۔ قبرہ گفت اے ملک رفتن مرا باز آمدن توقع مدار
و معاودت ازین سفر خیال مند۔ و نیک مانندست این سول و
بجواب ما بحکایت عرب و ناناو ملک پر سید کہ چگونہ بودہ است آن۔

حکایت

گفت آوردہ اند کہ عربی بیابان نشین بشہر بغداد در آمد دکان نانوا
دید کہ گردہا چون قرص قرص قرص از افق منیر طلوع کردہ دکاک با فروغ
سماک قدم بر ذرہ دکان نمادہ حسن شمسی پنچہ حیرت بر رخ آفتاب
کشیدہ و شور سنگ پنچت گر میان نان تنگ دریدہ۔

قطبہ

فراز منبر خباز قرص گرم پنداری
کہ نوشید جہاں تاب ست طالع گشتہ از گردوں
تنورِ ناناو نارِ خلیل اللہ را ماند
کز دہر لحظہ آید تازہ نائے ناچو گل بیرون
حاصل الامر عرب بیچارہ کہ بیوے نان رقی حیات یا فتنہ چوں روے
نان دید بختہ صبر چاک زدہ و پیش ناناو آیدہ گفت۔ اے خواجہ چند
بستانی کہ مرا سیر نان سازی۔ ناناو یا خود تاملے کرد کہ یک کس
یک من نان سیر شود۔ غایتش دو من و از سہ من خود تجاوز

نتواند کرد - گفت نیم دینار بده - چند آنچه بتوانی نان بخور - عرب نیم دینار
 بداد و بر لب دجله بنشست - نانوا نان می آورد و عرب بآب تر کرده میخورد
 تا بهما از نیم دینار بگذشت و پنجم دانگ رسید و از آن هم متجاوز شده
 دینار تمام شد - نانوارا تحمل نماند - و گفت یا اخیال العرب بدان خدا یک
 ترا قوت نان خوردن بریں و چه کرامت فرموده با من بگو که
 تا که نان خواهی خورد عرب جواب داد که اے خواجه سیه صبری
 مکن - تا میں آب میروم من نان میخورم - و عرض از میں مثل آنست
 که ملک معلوم فرماید که تا آبجیات در مجاری بدن جاریست است از
 تناول بقیه بیم و هراس چاره ندارم و از مانده وصال فائده برداشتن
 محال میدانم و روزگار میان ما مسافرتی افکنده که مواصالت را
 در حوائی آن مجال نیست و زمانه رشته مصاحبت مابنوعی گسیخته
 گردانید که اندیشه اتصال جز خیال محال نه و پس از میں هر گاه که
 شوقی خواهد شد اخبار سعادت اثمار ملک از نسیم سحر خواهد پر رسید
 و جمال باکمال شاه در آئینه خیال خواهیم دید -

فرد

گروصال یاز بود با خیالش هم خوشم کلید درویش را شمع به از همتا نیست
 ملک قطرات حسرت از فواره دیده بکشد و دست که آن مرغ

زیرک بدام نیاید۔ وداعیہ انتقام از خلوت خاشہ عدم لبیراے وجود مخزاند
 بارے دیگر دائہ مکر پاشیہ ریزن گرفت و انوار حیدر میثاق در میان
 آورد۔ قبرہ گفت اسے شازہ جوان بخت وزینبندہ تاج و تخت ہر چند
 بناے کرامت براتمید دہی و اصناف عاقلت در بابا ایمن و
 سلامتی ارزانی داری و آن را بعبود پسندیدہ و موافق شایستہ
 ہو کہ گردانی ممکن نیست کہ حلقہ خدمت در گوش کشم و عاشقینہ
 ملازمت بردوش افکنم۔

ع

سخن ضائع کن دیگر کہ با مادر نئے گیرد
 ملک دانست کہ بسوزن حیلت خار و حشت از پائے دل قبرہ
 بیرون نتوان کرد۔ و تیر از شست رفتہ بزور بازو کے بندر بست
 نتوان آورد۔ گفت اسے قبرہ دانستم کہ از بوستان خیال جز بوی
 بمشام آرزو نخواہد رسید۔ و چہرہ صحبت جز در آئینہ امید نخواہد نمود۔

رباعی

اں رفت کہ در ہویے طرب آپے بود یاد سر زلف آرزو تا بے بود
 درد کہ زمان عیش و دوران فصال بگذشت چنانکہ گویا خواہے نمود
 اماں طبع اں دارم کہ بر سبیل یادگار دوسہ کلمہ کہ از تکرار اں آثار سعادت

بر اوراق روزگار مشاہدہ رود بفرمائی و بہ صیقل تصالح دوستانہ زنگار
غفلت از عمر آت خاطر من کہ بغبار طال تیرگی پذیرفته بزردائی -

فسرد

زہر ماسخنہ یادگار خویش بگوئے کہ بہتر از سخن خوب یادگار نیست
قبرہ گفت اے ملک کار ہائے جہانیاں بروفق نقدیر ساختہ
میشود در ان زیادت نقصان و تقدیم و تاخیر کسے را مجال تصرف
ندادہ اند اہمچسپس نتواند شناخت کہ منشور سعادت بر نام اور رقم زدہ اند
یا اور در جہریدہ اہل شقاوت داخل کردہ لیکن بر ہنگنان واجب است
کہ کار ہائے خود را بر مقتضائے راہے صائب بردارند و در مراعات
جانب حزم و اعتیاد غایت جہد بجائے آرند۔ اگر تدبیر موافق تقدیر
آمد خود بر سریر اقبال و منبر جاہ و جلال تکیں دارند۔ و اگر قضیب
منعکس گردد۔ ہم دوستان خدر پذیرند و ہم طاعنان مجال و قیمت
نئے یابند۔ قطعہ

حکیم گفت کہ تقدیر سابق ست و لے

بیج حال تو تدبیر خود فسرد مگذار

کہ گر موافق حکم قضا ست تدبیرت
بکارم دل شوی از کار خویش بر خوردار

وگر مخالف آنست داردت معذور

کسے کہ دارد از انوار عقل است نظماً

و دیگر باید دانست که شایع ترین مالها آنست که از آن انتفاعی
نباشد و غافل ترین ملوک آنکه در حفظ ممالک و ضبط رعایا اهتمام ننمایند
و لذیم ترین دوستان آنکه در حال شدت و نکبت جانب دوست را فرو
گذارند۔ و بدترین فرزندان آنکه از اطاعت پدر و مادر با نمانند و ویران
ترین شهرها آنکه دروایمینی و از زانی نباشند و ناتوانترین صحبتها آنکه مصاحبان
را دل با هم راست نباشد و چوں شایسته در صحبت سن و ملک پدید آمده
ترک آن النسب است و مقالاتی مختصمت را بکلمات موادعت بدل
ساختن بصواب اقرب۔

رباعی

رفتم و دایع ماز دل باید کرد و ز آب دو دیده خاک گل باید کرد
گر بد دیدی همسہ نکو باید گفت و در در و صخرے بود گل باید کرد
بریں کلمہ سخن باختر رسانید و از شرفہ ایوان پرواز نموده بجانب صحرا
پدید ملک انگشت تحسّر بزمندان تجیر گزیده بسیارے تا سلف خورد و
بالاے از قیاس و واهم افزوں و اندوھے از سرحدے فہم بیروں
روے بکو شک نہادہ می گفت۔

قطع

کجا گویم کہ با این درد جانسوز طیبم قصد جان ناتوان کرد
میان مہربانان چوں تو اں گفت کہ یار ما چنین گفت و چنان کرد

این ست داستان خدرا از مکامین عذر برابر باب عقد و احترام از تصدیق
تضرع و نیاید ایشان و بردوستی زرق آمیز خصماں اعتماد نا نمودن
و بخذل و فریب کہ بر اے طلب انتقام کنند مغرور ناشدن
و بر عاقل پوشیدہ نماند کہ غرض از بیان این سخماں ہماں ست
کہ خردمند از حوادث دہر و تو ائیب زماں ہر یک را امر شیراہ نجات
داند۔ و بناے کار بر مقتضای عقل و تدبیر نہد۔ و بیج و ہر دشمن
آزردہ اعتماد نکند و از آفت جیل و محافت مبرا و امین نہ نشیند۔

رباعی

خواہی کہ نباشی بغم و رنج قرین
بشنو سخن پاک ترا ز در ہمتیں

از دشمن آزردہ تغافل ستماے
در صاحب کبر و کینہ امین ہمتیں

تاریخ فرشته

ذکر شاهی شیرشاه افغان بن حسن سور

نام شیرشاه فریدونام پدراو حسن که از طائفه افغانان رده است وقتیکه سلطان بملول بودی بجکومت رسید پدرا حسن سور که ابراهیم نام داشت هوس نوکری کرده بدبلی آمد و تعریف رده که مسکن افغانه است خود درین مقدمه مذکور شده و رده عبارت از کوهستان است که ابتداءً آن باعتبار طول از سواد بجورتا قصبه سوسه که از توابع بکرت و عرضش از حسن ابدال تا کابل و افغانان آنجا چندین قبیلہ اند از اجملہ یک فرقه سورت و ایٹان خود را از سلاطین غوری دانند و میگویند که یکے از اولاد ایٹان که محمد سوری نام داشت در ازمنه سابقه جلا سے وطن کرده بمیان افغانان رده آمد و چون

صحت نسب او نزدیکے از روساے افغانان بسرحد یقین رسیده
 و با آنکه رسم ایشان نیست که دختر به بیگانه دهند لیکن آنکس دختر خود
 بخدمت سورداده داماد گردانید و از اولاد بھر رسیده با افغانان سوره مشهور
 گشتند و بایں اعتبار افغانان سوره بزرگترین قبایل افغانه خواهند
 بود و القه در عهد سلطان بملول پدر حسن سوره که ابراهیم نام داشت
 هوس چاکری کرده از میان قبیلہ خود پیروں آمد و نوکر سی یکے از
 امرای سلطان بملول اختیار کرده چند گاه در حصار فیروزه و روزی
 چند در پرگنه نازول گذرانید و چون توبت بادشاهی بادشاه بملول
 لودی در گذشت و دور بادشاهی به پسرش سلطان سکندر رسید
 و جمال خاں که از امرای بادشاه سکندر لودی بود حاکم چونپور
 شد حسن بن ابراهیم سوره را که ملازم قدیم او بود رعایت کرده سهم آچو
 و خواص پور مانده که از توابع رہتاس ست بجاگیرش داده صاحب
 پانصد سوار ساخت و حسن را هشت پسر لودند اما فریدوں و نظام
 هر دو از یک مادر لودند و مادر ایشان از نسل افغانان بود و دیگر
 پسران از لطن کنیزان بوجود آمده بودند و بسبب اینکه حسن را
 بوالده فرید چنداں کفتمے نبود نسبت بدیگر فرزنداں تو سبب
 بفریدنداشت فرید از خدمت پدر رنجیده بملازمت جمال خاں رفت

و حسن بحال خال نوشتت کہ فرزند بر اتالی دادہ پیش من فرستید کہ بخوانم
 چیزے بخواند و تہذیب اخلاق نماید ہر چند بحال خال فرید را تکلیف
 نمود کہ بخدمت پدر رود و قبول نکرده گفت چون در چوہر نسبت بہرام
 علما بیشتر اندہم پس جا بطلب علم قیام می نمایم و مدتی آنجا بودہ چیزے
 میخواند گستاخ و بوستاخ و سکندر نامہ کہ در آن زمان اہل ہست
 می خوانند خواندہ و کافی را با ہواشی و دیگر کتب علمی نیز در گذرانید و
 از شعر و نظم و تاریخ و قوسے بہر سانیدہ بعد از دو سہ سال کہ حسن بچوہر
 آمد خویشاں او در میان آمدہ فرید را بخدمت پدر آوردند و رفع گفت
 نمودند و حسن داروغگی جاگیر خود را بفرزند تفویض داشتہ اورا بجاگیر ستا
 و فرید در وقت و دل و بعضی پدر رسانید کہ مدار کار عالم خصوص امور
 امارت منحصر بہ عدالت است اگر مرا بجاگیری فرستید من از سویت تجاؤ
 نخواہم کرد و لو کہ ان شما اکثر خویش و نزدیکان اندہم کس از راہ عدل
 تجاوز نماید مجاہد خواہم کرد و ازین قسم مقدمات گفتہ بجاگیر رفت و آنجا از
 رو کے بختگی و کفایت سلوک نمودہ در میان اقر با سویت منی دست
 و در مقام تنہیہ بعضی از مقدمات ہم کش و تہمدان برآمدہ بمردمان خود
 مشورت نمود ہمہ گفتند کہ لشکر ہمراہ پدر است و او بجا سے دور دست
 تعیین شدہ تا آمدن پدر صبر باید نمود فرید فرمود تا دولیت زمین اسپ

سازند بعدہ از مقدم ہر موضع یک اسپ بعزیت طلب داشتند
 و از قسم سپاہی بعضے را کہ پیادہ بودند و در آن نواحی سکونت داشتند
 طلبیدہ بقدر خرچہ و جاسہ امداد نمود و بوعده تسلی کردہ ہر یک را
 بر اسپان عاریت سوار و بر سر جماعتے کہ او را بنظر درخی آوردند رفت
 و قریب مواضع ایشان فرود آمدہ کہ در خود قلعہ ساخت و ہر روز گل
 می برید تا بقلعہ کہ ملاذ و طجات ایشان بود رسید و سر تو بہا ساختہ
 غالب آمد و خلقے کثیر قتل و اسیر گردانید و ازیں مہ بنوعے ہمیشہ
 در دہماے متحردان آل مرز بوم جا کرد کہ جبلہ مطیع و متقادش شدہ
 مالگذاری نمودند و پرگنات معمور و آبادان گشت و او صاحب مکنات
 شدہ بشجاعت و تدبیر شہرہ عالم گشت و پس از مدتی کہ حسن
 بجایگیر آمد و معموری پرگنات و طریق سرانجام و سربراہی فریدمشاہدہ
 نمود و خوشوقت شدہ تخمینا کرد کہ گویند حسن را کینیز بود کہ از دو پیم
 داشت سلیمان و احمد مادر سلیمان و احمد بحسن گفت کہ شما وعدہ کردہ
 بودید کہ ہر گاہ پسران تو بزرگ شوند دار و علی پرگنات با آنها دادہ
 خواہد شد الحال کہ آنها بزرگ شدہ اند بوعده وفا پای نمود
 و حسن رعایت خاطر فرید کہ فرزند بزرگ و مخالف بود نمودہ موقوف
 مے داشت و فرید این معنی را فہمیدہ دست از حکومت پرگنات

باز داشت و حسن دار و نعلی پرگنات بسلیمان و احمد داد و عنبر خوانی
 فرید نموده گفت چنانچہ تو کار دال و صاحب تجربہ شدہ میخوایم
 کہ برادران تو نیز صاحب وقوف شوند و در آخر قالم مقام سن
 تو خواهی بود القصہ چون حکومت پرگنات بسلیمان و احمد قرار
 گرفت فرید آزرده خاطر شدہ با اتفاق برادر خود نظام باگرہ رفت
 و بخدمت دولت خاں لودی کہ از امر اسے کیار بادشاہ ابراہیم لودی
 بود قرار گرفت و مدت مدید خدمت کردہ از خود راضی و خوشنودست
 روزی دولت خاں گفت کہ مطالب و مدعاے کہ داشتہ
 باشی بگو تا سرا انجام کردہ آید فرید گفت پدرم پیر شدہ و ہمہ
 جاگیر پدرم خراب ست و سپاہیان نیز خراب و پریشان می باشند
 اگر آن پرگنات بجاہر دو برادران مرحمت شود۔ یک برادر
 بہ پانصد سوار ہمہ وقت در خدمت بادشاہ بودہ و دیگرے بہر انجام
 سپاہی در عیثت خواہد پرداخت و نیز بخدمت گزاری پذیر بگوار
 قیام خواہد نمود۔ دولت خاں روزے این سخن را بعرض بادشاہ
 ابراہیم لودی رسانید بادشاہ فرمود کہ آنکس بد مروت ست کہ گلو
 شکوہ از پدر وار دود دولت خاں این حرف بفرید گفتہ اورا تسلی
 نمود کہ بار دیگر وقت نیک ملاحظہ نمودہ عرض خواہم کرد و چارہ ساز

تو خواهی شد و وظیفه یومیه افزوده او را نگهداشت و فرید را جنت
 خوش خلقی و آشنائی و کرم و مروت همه کس دوست گرفته و
 دولت خال نیز در همه باب بهره ایی او می نمود تا آنکه پدراوفوت
 شد و دولت خاں خیر فوت حسن را بعرض سلطان رسانیده
 پرگنات پدرا را بجا گیر فرید و برادرش گرفت و فرید بفرمان حکومت
 سهرام و خواص پور جاگیر رفت و بسرا انجام سپاهی و رعیت
 مشغول گشت و سلیمان تاب مقاومت نیاورده پیش
 محمد خاں سور که حاکم بونپور بود و هزار و پانصد سوار داشت رفت
 و از برادر شکایت کرد محمد خاں سور گفت بابر بادشاه هندوستان
 آمده است و درین زودی میان منعل و بادشاه ابراهیم جنگ
 خواهد شد اگر بادشاه ابراهیم ظفر یافت ترا بخدمتش برده سفارش
 خواهد کرد سلیمان گفت اینهمه انتظار نمی توانم بردم و مردم من
 سرگردان اند محمد خاں سور کس پیش فرید فرستاده میان برادران
 بصلاح دلالت نمود فرید گفت که حصه رسد سلیمان آنچه در حیات
 پدرا بود حالا نیز قبول دارم اما بکومت شرکت راضی نیستم چه
 دو شمشیر در یک نیامد و دو حاکم در یک شهر آرام نگیرند و چون
 مطالب شرکت در حکومت بود محمد خاں سور سلیمان را در بولی

نموده گفت خاطر جمع دار که حکومت را بزور از فرید گرفته بتو نخواهم داد
 و چون فرید برین سخن اطلاع یافت در فکر کار خود مشغول شد و نظر
 معامله با بر باد شاه با سلطان ابراهیم لودی بود و چون خبر کشته شدن
 سلطان ابراهیم و فتح با بر باد شاه شنید اندیشه متدبانه بجایست
 بهادر خاں ولد دریا خاں لوالی که ولایت بهار را فرو گرفته و
 لوالی شاه سی افراسیه نمود را سلطان محمد خطاب داده بود
 رفت و در سلک نوکرانش مشغول گشت روزی سلطان محمد لشکر
 رفته بود ناگاه شیر سی ظاهر شد فرید مقابل شده آن را بزخم
 شمشیر هلاک ساخت سلطان محمد فرید را نوازش فرموده خطاب
 شیر خاں بلند آواز گردانید و رفته رفته شیر خاں را در خدمت سلطان
 محمد قرب و اختصاص تمام حاصل آمده اتالیقی پس بر خود جلال خاں
 با و تفویض فرمود و بعد از مدت شیر خاں رخصت جاگیر گرفته بحسب
 اتفاق زیاده از میعاد ماند روزی سلطان محمد در مجلس گلزار شیر خاں
 کرد که از وعده تخلف نموده نئے آید محمد خاں حاکم چون پور فرست
 دیده بعرض رسانید که او بغایت جمیل و مکارست انتظار
 آمدن بادشاه محمود بن سکندر لودی دارد و باین حرف مزاج
 سلطان محمد را ازو منحرف ساخته گفت علاج آوردن او

آنست کہ بہ سلیمان نام برادرش کہ پدر در حیات خود اورا قائم
 مقام خود داشت و مدتی ست کہ از و گریختہ با سن می باشد
 اگر جاگیر شیرخان با و دهند ہر آئینی مضطر شدہ دواں خواہد
 سلطان محمد بوا سطر حقوق سوابق شیرخان بے تفسیر
 ظاہری بتغیر جاگیر رضاندادہ محمدخان سور فرمود کہ بروش
 مناسب میان برادران جاگیر را قسمت کن و تسکین فتنہ
 و فسادیدہ محمدخان سور بجاگیر خود جانب جو نپور آمدہ سادی
 نام غلام خود را پیش شیرخان فرستادہ پیغام داد کہ برادران
 تو سلیمان و احمد مدتی ست کہ پیش من می باشند و از حصہ
 و رسد خود محروم اند لائق آنکہ حصہ ایشان بدہی شیرخان
 گفت ملک رده نیست کہ ملک کے باشد مملکت ہندوستان
 است ہر کرا بادشاہ دہد جاگیر با و تعلق میدارد و تا امروز
 روش سلاطین چنان بود کہ انچہ مال میت مے بود از رو
 شرع میان فرزندان ش قسمت میکردند و ہر کرا شائستہ
 امارت مے دانستند حکومت و سرداری با و میداند۔

ہدیت

ملک بہیراٹ نگیرد کے تانزند تیغ دودستی بے

و سن حکم بادشاہ ابراہیم لودی سے رام و توامس پور ٹانڈہ را
 متفرق نم چوں ساوی غلام برگشتہ انچہ شنیدہ بود محمد خاں سور
 گفت محمد خاں بر آشفته بساوی غلام گفت تمام جمعیت
 مرا با اتفاق سلیمان و احمد با خود ببر و بضر شمشیر شیر خاں
 را بدر کردہ ہر دو برگنہ را تسلیم سلیمان و احمد کن و بجے کثیر
 نیز بکک سلیمان و احمد گذارشتہ بیا اتفاقاً دران وقت از
 جانب شیر خاں ملک سکہ نام غلام او کہ پدیر خواص خاں
 است داروغہ خواص پور ٹانڈہ بود شیر خاں خیر آمدن
 ساوی و سلیمان و احمد شنیدہ بملک سکہ نوشت کہ در مقاومت
 و مدافعت تقصیرے نماید ساوی غلام و سلیمان و احمد چوں بظاہر
 خواص پور رسیدند ملک سکہ بچنگ برآمدہ بقتل رسید و
 لشکر شیر خاں متفرق شدہ بسہرام آمدند و شیر خاں را
 تاب مقاومت نماندہ ارادہ رفتن بطرفے نمود چنانچہ بعضے
 گفتند پیش سلطان احمد باید رفت شیر خاں گفت کہ
 محمد خاں امیر کلان اوست خاطر اورا بچمت خاطر من از دست
 نخواهد داد پس رائے صائب او براں قرار گرفت کہ بخدمت
 جنید برلاس کہ از جانب حضرت بابر شاہ حکومت کرڈا مانکپور

داشت برود و برادرش نظام نیز این را سے را پسندید. انقصه
 شیرخان بعد از ارسال رسلی در سائل عهد و قول گرفته بجازمت
 سلطان جنید بر لاس شافت و پیشکش بسیار گذرانیده مقرب
 گردید و از سلطان جنید فوجی آراسته کمک گرفته بجای خود
 رفت و محمدخان سورتاب مقاومت نیاورده بکوه رهتاس
 گریخت و هر دو پرگنه خود را شیرخان با پرگنه جو نیور و دیگر پرگنات
 آن نواحی بتصرف در آورد و مکمیاں را بانواع خدمتگذاری نمودن
 و زردادن دلچولی نمود و با تحف و هدایا سے لائق بخدمت سلطان
 جنید بر لاس فرستاد و اقوام و قبیلہ خود را که گریخته بکوه درآمده
 بودند طلب نموده جمعیت خوب بهم رسانید و محمدخان سور
 پیغام نمود که غرض من انتقام از برادران بود شمارا بجای عم
 میدانم از تنگی کوه برآمده پرگنات خود را متصرف شوند مرا
 پرگنات خود آنچه از خالصه سلطان ابراهیم بدست آمده
 بس است محمدخان سور بجای خود قرار گرفته مریون منست
 شیرخان گردید و چون شیرخان را جمعیت خاطر دست بهم داد
 نظام برادر خود را در جایگزین گذاشته خود بخدمت سلطان جنید
 بر لاس بگزارفت اتفاقاً در این ایام سلطان جنی بجازمت با بر

بادشاہ سے رفت اور اہمراہ خویش باگڑیہ پرد شیرخان ملازمت حضرت
فردوس مکانی دریافتہ داخل و ولتخواہاں شد و در سفر چندیری طی لزم
رکاب ظفر انشاب بود و چوں چند گاہ در لشکر گذرانیدہ طح و طور
و سلوک در دشن مغل را شاہدہ کرد۔ روزے یاباراں خود گفت
کہ مغل را از ہندوستان بدر کردن آسان ست ایشان گفتند بچہ
دلیل نمی گوئی گفت بادشاہ ایشان خود بمعاملات کمتر سے رسد و
بامید وزرا میگذارد و زرا بمقتضا سے رشوت کار کردہ حق بادشاہی
بجانمی آورند و عیب افغاناں آن ست کہ باہم نفاق دارند اما اگر
مراد ولت مساعدت کند نفاق از میان ایشان بردارم و کار خود
بسازم یا ران او بریں داعیہ کہ دراں وقت محال می نمود خندہ
سے کردند و تمسخر می نمودند تا آنکہ روز در مجلس فردوس مکاے بزم
سفرہ طبق ماہیچہ پیش شیرخان نہادہ بود و او در خوردن آن خود را عاتب
یافتہ ماہیچہ را بر روسے نان بر آوردہ و بکار و ریزہ ساختہ باز در کاسہ
کرد و از قاشق خوردن گرفت حضرت بابا بادشاہ بریں حال واقف
شدہ بمیر خلیفہ گفت کہ این افغان غریب کار سے کرد و چوں از
کار مانسے کہ با محمد خاں سور کردہ بود مصلح شد بر تدبیر و زیرکی او
اشارہ رفت شیرخان از ہمزبانی بادشاہ با میر خلیفہ آگاہ شدہ این قدر

دانست کہ بنظر عبرت منظورست و این معنی علاوه و ازہمہ کہ داشت
 شدہ ہماں شب از لشکر بادشاہ قرار نمودہ بجاکیر خود رفت و بسطان
 بنید بر لاس نوشت کہ چون محمد خاں سورہ بادطان محمد گفتہ میخواست
 کہ بر پگنات من فوج فرستد مضطرب گشتہ بے رحمت تعجیل
 بجاکیر شتافتم و خود را از زمرہ دولتخواہاں بیرون نمیدانم۔ القصہ چون
 شیر خاں از طرف مغل مایوس و متہائم شدہ بود و اتفاق برادر خود خود
 نظام باز پیش محمد سلطان رفت سلطان محمد اور انوارش کردہ باتابی
 جلال خاں سپہش بطریق اول مقرر و مقرب گشت و در اہ ایام
 بحسب تقدیر سلطان محمد فوت شدہ جلال خاں سپہش کہ
 خود و سال بود قائم مقام پدر شد و والدہ جلال خاں لاڈ و ملکہ نامہا
 را پیش آمدہ گرفتہ با اتفاق شیر خاں حکم می راند و در ہماں زودی
 ماور جلال خاں نیز فوت شدہ حکومت بہار من جمیلا استقلال
 بشیر خاں قرار گرفت و مخدوم عالم نام از امر اے والی بنگالہ کہ حکومت
 حاجی پور داشت با شیر خاں رابطہ محبت و موافقت ہم رسانید
 و سلطان محمود والی بنگالہ از و خاطر دگرگون کردہ قطب خاں
 حاکم ولایت منگیر را بتسخیر ولایت بہار و استیصال شیر خاں
 و مخدوم عالم کیسل کرد و شیر خاں ہر چند در صلح زد و ملائمت نمودہ

فائده نکر و آخر با تفاق افغانان دل بر مرگ نموده قرار بجنگ داد و چون فریقین بهم رسیدند جنگ عظیم شده قطب خاں کشته شد و شیر خاں غالب آمده فیل و خزانہ و چشم بنگالہ را متصرف گشت و پیش از پیش صاحب قوت شده ازین جهت لوہانیان از رشک و حسد با شیر خاں در مقام نفاق شدند و قصد کشتن او کرده در آن باب با جلال خاں که او نیز از لوہانیان بود کنگاش کردند و جمعی از متعلقان جلال خاں شیر خاں را از آن حال آگاهی بخشیدند شیر خاں بہ جلال خاں گفت کہ اہر اسے شما از روسے حسد با من در مقام نفاق اند اگر شما در علاج این امر سعی نہ نمایند مرا بالضرورت از خدمت شما جدائی اختیار باید کرد جلال خاں گفت بد آنچہ صلاح تو باشد من از آن بیرون نیستم شیر خاں گفت کہ ایشان را دو فرسہ باید ساخت یکے بنا بر تحصیل زرہہر گناہت روا نہ باید کرد و دیگرے را مقابل حاکم بنگالہ باید فرستاد و بعدہ در مخالفت خود بنوعے کوشید کہ جلال خاں و لوہانیان از دفع او عاجز شدہ قرار دادند کہ بخدمت سلطان محمود دوائی بنگالہ رفتہ نو کریش اختیار نمایند و ولایت بہار را پیشکش نمایند پس لوہانیان و جلال خاں شیر خاں را بہانہ آنکہ در مقابل مغل باشند در بہار گذار شدہ تہ خود پیش سلطان محمود رفتند و او ابراہیم خاں سپہ

قطب خاں را بکک داده بر سر شیر خاں فرستاد و شیر خاں در قلعه که
 از گل ساخته بود متحصن شده هر روز جمع را بجنگ می فرستاد و
 زود خوردن کرد تا آنکه ابراهیم خاں مدد دیگر از حاکم خود طلبید۔
 شیر خاں بر طلب کمک مطلع شد مردم خود را بجنگ صف مستعد
 ساخت و وقت با داد مردم خود را نیاموده از قلعه بیرون آمد و لشکر
 بنگالہ ہم صف پیاده و سوار و آتشازی و فیلاں ترتیب داده مقابلہ
 نمودند شیر خاں فوج از مردم خود در برابر ایشان داشتہ مردم
 چیدہ و گزیدہ را عقب پشتہ مخفی ساخت، و قرار داد کہ باقی فوج
 مقابل غنیمتیراندازی نمایند و پشتہ داده روسے بگریزند
 تا سواران ایشان بجهت تعاقب از میان توپخانہ برآیند و چون
 چنین کردند لشکر کے کہ مخفی بود یکبارہ حملہ آورده و ماراز روزگاہ
 بنگالیان برآورد و ابراهیم خاں نیز نسبت بہر کار کرده بقتل رسید
 و جلال خاں نیم جانے بنگ پا بیرون برده بہ بنگالہ رفت
 و تمامی فیلاں و توپخانہ بنگالیان بدست شیر خاں در آمد۔
 بہار نیز صاف گشت و استعداد شاہی ہم رسید گویند در آن
 ایام تاج خاں نامی از جانب بادشاہ ابراهیم لودھی بکوتہ
 قلعه چنار اشتغال داشت و اورا زسنے بوولاڈ و ملکہ نام مقیمہ

کہ تاج خاں را نہایت محبت با او بود و پسران تاج خاں کہ از زنان
 دیگر بودند از کمال رشک و حسد در مقام کشتن لاڈو ملکہ شدہ
 شبے یکے از پسران کہ کلاں ترازمہ بود شمشیر سے بلاڈو
 ملکہ انداخت و زخم کاری نیامدہ غوغا شد کہ لاڈو ملکہ را کشتند
 تاج خاں با شمشیر برہتہ خود را بجا سازانیدہ قصد پسر کرد
 و چون پسر بر یقین دانست کہ از دست او خلاصی ممکن نیست
 بر قتل پدر مبادرت نمود و شمشیر آں بے سعادت کارگرا افتادہ
 تاج خاں کشتہ شد چون پسران تاج خاں سرا انجام قلعہ و سپاہ
 نتوانستند نمود ہر آئینہ شیر خاں کہ در ہساگی بود بریں مخفی اطلاع
 یافتہ بمیرا محمد ترکمان کہ عمدہ نوکران تاج خاں و خالوس لاڈو ملکہ
 بود در باب تادیب پسران بے ادب سخن در میان آورد
 و بعد آمد و شنید رسولان قرار براں گرفت کہ شیر خاں لاڈو ملکہ
 را در جبالہ نکاح خود در آوردہ قلعہ چنار را متصرف گردیس شیر خاں
 عقد بلاڈو ملکہ نمودہ قلعہ را مع خزائن و دفائن متصرف کشتہ۔

نظم

چو ہنگام رسیدن در سد تنگ بمروم خود کند کام دل ہنگ

از پنج امیر ساندین را نور که قطاره میسر نبود از دور
 و در خلال این احوال بادشاه محمود بن بادشاه سکندر لودی از
 صد میة افواج فردوس مکانی بابر بادشاه پناه برانا سنگاپورده باآفاق
 راناسنگا و حسن خاں میواتی و دیگر زمینداران بر سر فردوس مکانی
 بابر بادشاه آمده در نواحی قصبه جالوه جنگ کرده شکست خورد
 چنانچه در محل خود ثبت گردید و بادشاه محمود در حوالی چیتور روز شنب
 مے آورد اتفاقاً اکثر امراے لودی که در ولایت پٹنه اجتماع
 داشتند کس بطلب بادشاه محمود فرستادند و او آمده سعی امرا
 باز بر مستبد حکومت پٹنه جلو س نمود و از انجا لشکر گران بولایت
 بهار در آمد شیر خاں چون دید که افغاناں را از متابعت بادشاه
 محمود چاره نیست ناچار بهلازمت او رفته اطاعت و انقیاد
 نمود و امراے بادشاه محمود ولایت بهار را در میان هم تقسیم
 نموده پاره به شیر خاں گذاشتند و عذر خواهی نموده گفتند
 که هر گاه ولایت چونپور را از تصرف منحل بر آوریم باز تمامی ولایت
 بهار از تو خواهد بود شیر خاں دریں باب قولنامه از بادشاه
 محمود گرفت و بعد از مدتی جهت سرانجام لشکر خصمت جایگه
 گرفته بسهرام آمد دریں وقت که بادشاه محمود بقصد جنگ

مغل و گرفتار دلایت جو نیپوری رفت کس بطلب شیر خاں فرستاد
 او جواب نوشت کہ متعاقب سرانجام لشکر نموده می رسم اہراے
 بادشاہ محمود گفتند شیر خاں بس محیل ست و مکار لایق
 آنکہ بجاکیرش رفتہ اور اہمراہ بگیریم بادشاہ محمود بالشکر خود
 متوجہ جو نیپور شد و اہراے جنت آشیانے کہ در جو نیپور
 بودند تاب مقاومت نیاوردہ بدر رفتند جو نیپور و آن نواحی
 بتصرف افغانان در آمدہ تا ولایت مانکنپور راندہ مستصرف
 شدند در اں وقت حضرت جنت آشیانی در نواحی کالنجہر
 تشریف داشتند و چون غلبہ و طغیان افغانان بمسابع علیہ
 رسید عثمان عزیمت بدفع رفع افغانان معطوف ساخت بادشاہ
 محمود و بٹن و پایزید و دیگر اہراے افغان در برابر آمدہ مقابلہ
 نمودند چون شیر خاں از سرداری و کلاں تری بٹن و پایزید
 در تاب بودہ میخواست کہ خود بزرگ شود و از روشن کار علیہ
 مغلاں بر اے العین مشاہدہ مے نمود در خجیہ بمیر ہند و بیگ
 کہ از اہراے کبار و سپہ سالار مغل بود پیغام داد کہ چون من
 پروردہ نعمت فردوس مکاتم در وقت جنگ سبب ہزیمت
 افغانان خواہم شد چنانچہ در روز جنگ با فوج طرح دادہ کنار ^{وقت}

و جنت آشیانی بفتح و فیروز می اختصاص یافته بادشاه محمود بد حال
 بولایت پٹنہ رفت و گوشت گرفته ترک سپاگری کرد تا آنکه در سن ۶۹۹
 نهند و چهل و نهم بولایت اوڈیسہ رفتہ در آنجا وفات یافت
 و جنت آشیانی بعد از فتح متوجہ آگرہ شدہ امیر ہندویگ
 را پیش شیرخان فرستاد کہ قلعہ چنار را بوسے سپاروشیرخان
 در دادن قلعہ عذر آورد و امیر ہندویگ برگشتہ بلازمت آمد
 و چون این خبر بجنت آشیانی رسید متوجہ قلعہ چنار شدہ جمع
 از امرار بیشتر فرستاد تا قلعہ را محاصرہ نمودند شیرخان عرضیدہ
 ارسال داشت کہ من بتوجہ و امداد حضرت فردوس مکانی
 بابر بادشاہ بمرتبہ حکومت رسیدہ ام و در جنگ بادشاہ محمود
 و بین و بایزید سبب فتح آن حضرت شد م بادشاہ اگر چہ
 را بمن مسلم دارد قطب خاں پسر خود را با فوجی بجہت
 فرستادہ لوازم خدمتگاری بتقدیم سے رسانم و چون در آن
 یورش غلبہ و استیلا سے بہادر شاہ گجراتی بمسابع غزو حلال
 رسیدہ بود دریں وقت مدارالائق نمودہ عرضش بدرجہ قبول
 افتاد و شیرخان قطب خاں را با عیٹے خاں حاجب کہ بمنزلہ
 وزیر او بود بلازمت فرستاد و جنت آشیانی مراجعت نمودہ

بهم بهادر شاه گجراتی پرداختت القصه قطب خاں بایا قصد سوار در
 رکاب آن حضرت بود لیکن از گجرات گریخته پیش پدرا آمد و درین مدت
 شیر خاں فرصت یافته ولایت بهار را مصفا ساخت و لشکر به بنگاله
 کشید امر اے بنگاله در مقام محافظت گدھی شده یکماه جنگ کردند
 آخر الامر گدھی بتصرف شیر خاں در آمده بولایت بنگاله رفت و باد شاه
 محمود بنگالی طاقت جنگ نیاورده در حصار کور متحصن شد و شیر خاں
 مدت بمحاصره مشغول گشته چون سیکه از زمینداران بهار فتنه انگیزت
 بود بجانب بهار برگشت و خواص خاں و دیگر امر اے خود را به شیر بنگاله
 گذاشت و چون مدت محاصره بطول انجامید و غلدر شهر نیافت شد
 ناچار سلطان محمود از راه کشتی گریخته بجای پور رفت و شیر خاں خاطر
 فتنه و فساد جمع ساخته دنبال سلطان محمود نموده اولاً علاج جنگ
 کرده زخمی از معرکه گریخت و بنگاله بتصرف شیر خاں در آمده عروسل
 مملکت را در آغوش کشید و چون جنت آشیانی از سفر گجرات معاودت
 نموده به آگره آمد دفع شیر خاں را اہم دانستہ رایات جہاں کشا
 بطرف چٹار پور بکشت در آمد جلال خاں کہ در قلعه چٹار بود غازی خاں
 سور و جیسے دیگر را بجر است فداہ گذاشته خود بجانب کوهستان
 چہار کھنڈ رفت و چون شش ماه از محاصره قلعه چٹار گذشت رومی خاں

که صاحب ایتهام تو پختانه پادشاهی بود در وریا سر کوهها ساخته قلعه تبصره
 سپاه منعل درآمد و پادشاه محمود زخمدار از سر که کشیر خاں گریخته بود در
 وقت بلایزمت پادشاه مشرف شد جنت آشیانی دوست بیگ
 را در قلعه گذاشته متوجه شیر خاں شد و او جلال خاں و خواص خا
 و اکثر لشکر خود را بجا فطت گدھی که سرحد بنگال است فرستاد
 جنت آشیانی جهانگیر قلی بیگ و دیگر امرار را پیشتر روانه فرستاد و
 جلال خاں و خواص خاں که در گدھی بودند با ایشان جنگ کرده
 غالب آمدند جنت آشیانی دیگر افواج فرستاد و خود نیز از عقب بعزت
 رسید و فتح گدھی شده جلال خاں پیشتر بدر رفت و چون
 جنت آشیانی از گدھی گذشت شیر خاں شهر کور را خالی
 کرده بجانب چهار کنت رفت و بواسطه قرب وجود در اندیشه تسخیر
 قلعه رهناس گردید تازن و فرزند خود را در آنجا گذاشته بفرار
 بال باقلیم ستانی و جنگ جنت آشیانی پردازد از آنکه گرفتن
 آن قلعه بکبر و قهر امکان عقلی نداشت نموسل و مشبث بدامن
 حیل و تدبیر گشته کسان نزد راجه آن حسن فاک اساس که راجه
 هر کش نام داشت فرستاده پیغام کرد که ولایت بهار بفسایت
 شکست و لشکر بسیار نزد من جمع آمده ازین سبب اراده تسخیر

ولایت بنگالہ دارم و خاطر بسبب قرب جوار مغلاں جمع نیست
 اکنون اعتماد بریاری و دوستی تو کرده اہل و عیال خود و سپاہیان
 خود را میخواہم کہ بقلعہ تو فرستم و بخاطر جمع بہ بنگالہ در آیم را حجاب
 قبول این ملتس سر باز زد و شیر خاں دیگر بارہ مردم سخندان
 مع تحف و ہدایا بخندست را جبہ و وکلا سے او فرستاد و پیغام نمود
 کہ بجز عورات و خزانہ چیزے دیگر نخواہم فرستاد و اگر فتح بنگالہ
 نصیب شدہ سلامت معاودت نمودم ادائے حق شفقت
 شما بواجبی خواہم کرد و اگر قضیہ بر عکس باشد بارے عیال و اولیاء
 من نزد شما ماندن بدست مغلاں کہ دشمن قدیم انداقتہ را جبہ آں
 عصار بطمع آنکہ خزانہ باد آورد بدستش سے آید قبول کرد و شیر خاں
 ہزار ڈولی ترتیب دادہ بطریقے کہ در ہندوستان عورات را از جا
 بجائے در ڈولی نشانیدہ و برقع انداختہ می برند در ہر ڈولی
 بجائے زنے دو مرد مردانہ در آوردہ و پانصد کس دیگر را بروش
 مزدوراں بدرہ بر سر نہادہ چوبدستی بجائے عصار دست ہر کدام
 دادہ پیاسے قلعہ فرستاد و چوں در سید ڈولی کہ پیش می بروند
 جمعہ از پیرزالاں نشانندہ بود و خواجہ سیرایاں نیز امراہ بودند را جبہ و
 شعلقانش غافل مطلق شدہ لخص و کس نمودند و مال مسال

را بیک خود تصور کردند و در بالا بردن تعجیل نمودند و بعد ازاں کہ
 ڈولیاہاے تھیلی کہ راجہ برائے آہنا تعین کردہ بود رسیدند کہ گنگا
 ڈولی نشین کہ راجہ ایشا نرازن تصور کردہ بود با شمشیر ہائے آہختہ
 مردانہ بدر دویدند و مزدوراں پھول سیاہ را کہ مانند زر سرخ بر سر
 داشتند افگندہ چو بہا علم کردند و روئے بدر واژہ آوردہ باراجہ
 ہرکشن و مخصوصان او کہ در کمال غفلت بودند بچنگ پیوستند
 در اں اثنا شمشیر خاں کہ لشکر خود را مستعد و مکمل کردہ گوش
 بر آواز بود خود را بشتاب سحاب بدر واژہا رسانید و چون در واژہ را
 کشادہ دید با اکثر مردم خود بدر وں درآمد و راجہ ہرکشن کہ با جمع
 از مخصوصان خود لحظہ بچنگ ایستاد و آخر چون دانست کہ کار
 از دست رفتہ است در واژہ عقب قلعہ را کشادہ ہزار مشقت
 نیم جانے بتگ پایہروں بردوشل رہتاس قلعہ کہ در ربیع
 مسکوں نظیر نادر و باخترائیں و دفائن باین سہولت بتصرف شمشیر خاں
 درآمد و قبل ازاں در سنوات سابق نصیر خاں فاروقی حاکم
 خاندیس بہیں مکر و تدبیر قلعہ اسیر را از اساہیر گرفتہ بود و رہتاس
 بے مبالغہ و اغراق در استحکام بجدے ست کہ مسافران ربیع
 مسکوں مانند آن نشان نمیدہند القصد اکثر بقاع و قلاع ہندوستان

بنظر مؤلف درآمده است اما همچو متاس قلعه بویده نشده الغرض در
 حوالی قلعه بهار بر زیر کوه ہے رفیع واقع شده در عرض و طول
 زیادہ از پنج کوه و از دامن کوه تا دروازه قلعه یک کردہ راہ
 بیشتر است و در اکثر اکنہ آنحصار سپہ آشہار چشمہا کے آب
 خوشگوار موجود است بلکہ در مکانی کہ چاہ میکنند بعد از حفیر
 یک ذراع یا دہ ذراع چشمہ آب شیریں پدیدار ہے گرد و دہر کہ
 نظر براں قلعه سے اقتدای اختیار بر زبان سے آورد کہ از بیرون
 صنایع آفریدگار است و بنا بر آنکہ طائر ہمت پہنچ یک از بادشاہان
 عالم بقدر زر ہو اے تدبیر تسخیر آن قلعه پر دوازندہ بود بہتصریف
 شیرخان درآمد افغانان قومی دل شدہ اہل عیال خود را
 در آن قلعه در آوردہ اسباب قلعه داری بروجا تم سامان نمودند

بہیت

بچارہ کشادہ شو و کار سخت بخت بر آید ہمارا ز درخت
 و جنت آشیانی مدت سہ ماہ در شہر کور کہ در کتب سلف بہ لکھنوی
 مذکور است توقفت نمودہ بعیش و عشرت گذرانیدہ ریں وقت خیر
 رسید کہ ہندال میرزا در آگرہ و میوات عالم یعنی و مخالفت افزاستہ
 خطبہ بنام خود خواندہ شیخ بہلول را بقتل رسانید آنحضرت جہانگیر

قلی بیگ را با پنج ہزار سوار انتحابی در کور گزداشته مراجعت فرمود و
 چون لشکر بادشاہی از کثرت باران و گل و لالے بے سامان
 شدہ اکثر اسپان سپاہیاں سقط شدہ بودند نہایت بے سرنجامی
 بحال مردم راہ یافتہ بود شیر خاں فرصت غنیمت شمردہ بالشکر و
 زیادہ از سور و بلخ بر سر راہ آمدہ و در نواحی چوسار مقابلہ نمود و
 گرد لشکر خود قلعہ ساختہ نشست و بعد از رسل و رسائل شیخ
 خلیل نام شخصے را کہ مرشد خود میدانست بخدمت جنت آشیانی
 فرستادہ پیغام داد کہ ولایت بہار را تا گدھی بقصر فناویاے
 دولت گزداشته حطبہ و سکہ بنام نامی آنحضرت میسازم نظر بریں چوں
 مقدمہ صلح قرار گرفت لشکر یان بادشاہی نسبت بدیگر روزا بنید غنہ
 شدند و آب چوسار را پل بستہ در فکر عبور گشتند شیر خاں
 ایشان را غافل یافتہ وقت شب اینبار فرسودہ و قریب بصبح در ۲۶
 نصد و چهل و شش بالشکرے آریسنہ و فیلیان کوہ پیکر جنگ
 آمد افواج بادشاہی فرصت تربیت نشدہ شکست افتاد و جنت آشیانی
 در کمال پریشانی متوجہ آگرہ شدہ بہت
 ہمسال گوہرنہ خیزد سنگ گئے صلح سازد جہاں گاہ جنگ
 و شیر خاں مراجعت نمودہ بہنگاہ رفت و ہمانگیر قلی بیگ بالشکرے

کہ در انجا بودند بدفعات با او جنگ کرده چوں زور سے ندا شدند خود را
 علف تیغ شیر خاں ساختند و شیر خاں خود را شیر شاہ خطاب دادہ
 سکے و خطبہ بنام خود ساخت و سال دیگر با غلبہ و شوکت تمام متوجہ
 اگرہ شد و دریں وقت کہ بیگانہ را یگانہ باید ساخت کامراں میرزا
 از خدمت جنت آشیانی بجا آشدہ بہ لاہور رفت و امرا کے چغتائی
 ہذاں سبب کہ بادشاہ تربیت ترکمانان می نماید و در عزت ایشان
 مے کوشد نفاق کردہ بنیاد مخالفت نهادند چنانکہ گذشت و با وجود
 این حال بخت آشیانی از اگرہ بقتوج شتافتہ از آب گنگ گذشت
 و دریں محل لشکر منگل بصد ہزار و لشکر افغانان بہ پنجاہ ہزار سوار میرسد
 با جملہ در روز عاشور و شکر نہصد و چهل و ہفت لشکر منگل کوچ
 کردہ ارادہ فرود آمدن منگل داشتند کہ شیر شاہ صفت آراستہ
 بچنگ پیش آمد و لشکر منگل بہ جنگ ہزیمت یافتہ جنت آشیانی
 در آب اسب انداخت و بہ محنت تمام بدر آمدہ متوجہ لاہور شد
 و چوں شیر شاہ تا لاہور تغایب نمود جنت آشیانی بجانب سندھ رواں
 شد و شیر شاہ تا خوشاب و نہال نمود و اسمعیل خاں و غازی خاں
 در فتح خان بلوچ دولی کہ سردار طائفہ بلوچ بودند آمدہ شیر شاہ را
 دیدند و شیر شاہ کوستان نندہ و حوالی کوه بالنات را ملاحظہ کردہ

در جہاے کہ قلعہ ضرور بود طرح قلعہ انداخت و موسوم بہ ستاس کرد
 و دریں وقت خواص خاں غلام خود را کہ سعی و مردانگی او زمام بادشاہی
 بکف آورده بود امیرالامرا گردانیدہ عشر ممالک محروسہ با قلعہ و س
 مقرر فرمود و او را با ہیبت خان نیازی و لشکرے بسیار در آنجا گذاشته
 بجانب ہندوستان مراجعت کرد و چون با گره رسید شنید کہ
 خضر خاں شروانی کہ از جانب او حاکم بنگالہ بود دختر سلطان محمود بود
 بنگالی را بعقد در آورده در نشست و برخاست بطریق بادشاہان
 سلوک می نماید شیر شاہ گفت علاج واقعہ پیش از وقوع باید کرد پس
 این ہم را واجب دانست بجانب بنگالہ نہضت فرمود و خضر خاں
 شیر وانی با استقبال آمدہ مجبوس گشت و شیر شاہ ولایت
 بنگالہ را بچند کس قسمت نموده ملوک طوائف ساخت و قاضی فضل
 را کہ از علمائے ولایت کردہ بود و بحسن دیانت و امانت اہل صاف
 داشت و در اسنہ و افواہ بقاضی فصیح مذکور است امین ولایت
 گردانیدہ صلاح و فساد ملک را در قبضہ اقتدار او گذاشت و مراحت
 نموده بہ آگرہ آمدہ و در سلسلہ نہضت و چیل و نہ بعضی تمخیر ولایت مالوہ
 حرکت کرد و چون گویا اورا سید شجاعت خاں افغان کہ از امر اسے
 او بود و پیشتر محاصرہ قلعہ گویا تعیین شدہ بود و ابوالقاسم بیگ را کہ

از قبل جنت آشیانی در قلعہ بود و بر آوردہ قلعہ را بہ تصرف دیوانیان
 شیر شاہی در آورد و شیر شاہ چون بمالوہ رسید ملو خاں حاکم
 مالوہ کہ از غلامان سلاطین خلیج بود از راہ صلح در آمدہ بے طالب
 پایا بخار آمد و اورا دیدہ و ہم بعد از چند روز از ہرا سے کہ بر خاطر او استیلا
 یافت راہ فرار پیش گرفت و شیر شاہ حاجی خاں را بکومت مالوہ
 گذاشتہ و شجاعت خاں را نیز در سرکار سیواس جاگیر دادہ ہما نجا
 گذاشت و خود متوجہ رن تنبور گردید و ملو خاں بعد از رفتن شیر شاہ
 باز بمالوہ آمد و با حاجی خاں و شجاعت خاں جنگ کرد و شکست
 یافتہ بدر رفت و چون فتح بنام شجاعت خاں شدہ بود شیر شاہ
 حاجی خاں را طلبیدہ حکومت مالوہ بر شجاعت خاں مسلم داشت
 و خود بنوا حی رن تنبور رسید و ایلیچیان چرب زباں فرستادہ
 قلعہ را از گماشتگان سلطان محمود دودوی بصلح گرفت و
 از انجا از آگرہ آمد گویند چون خبر جنگ و فرار ملو خاں بشیر شاہ
 رسید در بدہیہ این مصرع خواند۔

ع

با ما چه کرد دیدی ملو غلام گیدی؟
 و شیخ عبدالحی ولد شیخ جمالی مصرع دیگر گنت۔ مصرعہ

قولیت مصطفیٰ را اخیر فی بیدی

بالجمله شیر شاه مدت یکسال در آگره قرار گرفته سرانجام لشکر و ملک نمود
 و بهیبت خاں حکم فرستاد که ملتان را ارتصرف بنوچان بر آورد و
 اورفته با فتح خاں بلوچ جنگ کرد و غالب گشته ملتان را مسخر ساخت
 و شیر شاه رعایت او کرده و سوار خطاب اعظم همایوں داد و
 در سنه ۹۵۰ تمسک و پنجاه پور نعل و لدر را به سلمی پور میه در قلعه
 را پسین علم غالبه و استیلا فرماشته اکثر پرگنت آن نواحی
 را متصرف شد ازین سبب عاقبت شیر شاه بی حرکت در آن
 بتخیر قلعه را پسین پرداخت و چون مدت محاصره باشتداد
 کشید شیر شاه سخن صلح در میان آورده با پور نعل عهد و پیمان
 بست که با او ضرر جانی نه رساند و پور نعل با زن و فرزند و چهار هزار
 را بچوت نامی از قلعه بر آمده بیرون منزل کرد و از علماء وقت
 میرزا رفیع الدین صفوی با وجود عهد و پیمان فتوحی پور نعل
 داد شیر شاه تمام لشکر و فیلان کوه پیکر آراسته بر سر پور نعل
 فرستاد تا از اطراف لشکر او را در میان گرفتند پور نعل را بچوتان
 دل بر مرگ نهاده کارستانی کردند که داستان رستم و
 اسفندیار باز کجی شد و پروانه وار خود را بروم تیغ و تیر و دندان

فیل بے محابا بزرگان زدند کہ جملہ بازن و فرزند خود را کشتند و چونند
 و شیر شاہ مراجعت نموده بہ آگرہ آمد و چند ماہ قرار گرفت و بتازگی
 سرانجام لشکر نموده متوجہ تخیل ولایت مارواڑ گردید و در ہر منزل گرد
 لشکر را بخدمت و قلعہ استحکام میداد و لوازم حرم و احتیاط بتقدیم
 مے رسانید و چون بزمین ریاستان رسید و بسن قلعہ متعذر
 گشت بفرصت مناسب و اندیشہ درست بنرسود تا جواہا ہا بر ریگ
 ساختہ بالاسے آمے گذاشتند و قلعہ مے ساختند اول بہ بہر مالدیو
 کہ حکومت ولایت ناگور وجود پھیر داشت و در میان راہ ماسے
 ہندوستان باثرت لشکر و حشم ممتاز بود رفت و قریب پنج ماہ بیزار
 سوار را چھوت در ظل راہت را مالدیو جمع گشتہ مدت یک ماہ
 در لواحق اجمیر در برابر شیر شاہ نشست و ہیکہ رام در جنگ
 پیشدستی مے نمودند و شیر شاہ جمعیت اورا ب خاطر آوریہ از اندان
 نمود پیشان گشت و چون مالدیو وارثان مملکت نبود بکے فرج
 نموده بتغلب راہ ماسے آل حدود را مغلوب ساختہ بود ہر آنکہ
 راہا فرمت یافتہ نزد شیر شاہ آمدند و بمشورت شیر شاہ
 کتبات از زبان اعراسے مالدیو بخط ہندی بشیر شاہ نوشتند
 کہ ما بنا بر ضرورت دریں مدت اطاعت مالدیو مے کردیم و بچھاسے

کس خصوصاً راجپوتان اچیل ننگ و عارست اندیشیدہ باتفاق
 بالدیو گفتند کہ دو تختواہی و اخلاص ناچوں محمول بر نفاق میشود و جب
 و لازمست کہ براسے دفع مصلحت تو باشیرشاہ چنداں حرب نہایم کہ
 فتح کنیم یا کشتہ شویم و بایں قرارداد خواہی نخواہی وداع کردہ وقت
 شب کہ مالدیو کوچ کردہ بولایت دوردست خودے رفت کونہیا
 و دیگر امر اسے بزرگ بادہ دوازده ہزار سوار کہ در جمیع معارک از
 ایشان آثار مردانگی بظہور رسیدہ بود بعزم ششوں بجانب لشکر
 شیرشاہ روان شدند و راہ غلط کردہ در روز بہ لشکر گاہ شیرشاہ
 رسیدند و از کمال حمیت و غیرت با افغاناں کہ بے اغراق ہشتاد ہزار
 سوار بودند بجنک ایستادہ مصاف دادند و اکثر افواج افغانہ را بہ ہم
 زدہ نزدیک باں رسیدہ بود کہ شیرشاہ فرار نماید ناگاہ یکے از امر اسے
 عمدہ افغان موسوم بجلال خاں جلوالی و معروف بہ شجاعت و کاروانی
 بلشکر تازہ زور رسید و ہم از گرد راہ بر راجپوتان حملہ آوردہ سلک
 جمیعت ایشان را از ہم پاشید و کونہیا و دیگر راجپوتان کشتہ
 شدند و شیرشاہ کہ بر شکست متیقن شدہ بود ظفر یافتہ بر زبان
 آورد کہ بر اسے یک مشت ارزن بادشاہی ہندستان را بر با
 دادہ بودیم چہ در ننگ مالدیو سبب کثرت ریک و کس را آب شام بگر

ممالک هندوستان گندم و جو و نخود و نیشکر و تنبول و برنج خوب
 نمی شود و اکثر مزروعات ایشان ارزن است که بزبان هندی
 آن را باجرا گویند و نیز مالدیو از جنگ امرای بیگانه و قتل ایشان
 و تیردیر و حیل افغانان مطلع شده تأسف بسیار خور و ناکام
 بکوستان بود و صیورگر بخت و شیر شاه بعد از این فتح که در نور
 بازو سے اولو بقلعه چتور رفته بصلح گرفت و مراجعت کرده رنبتو
 آمد و چون قلعه رنبتور را بجای عادل خاں سپهر بزرگ خود داده بود
 عادل خاں چند روز رخصت گرفت تا سیر قلعه و سرانجام آرزو نموده
 متعاقب آمد و شیر شاه از آنجا بجانب قلعه کالنج که محکم ترین قلاع
 هندوستان است نهضت کرده و راجا کالنج را بواسطه بدعهدی که
 در باب پور نخل دیده بود اطاعت کرده در مقام مخالفت شد
 شیر شاه قلعه را محاصره در میان گرفته بساختن لقب و سرکوب
 و ساهاط اشتغال نمود و چون ساهاط بقلعه رسید شیر شاه از اطراف
 جنگ انداخت و در جاسی که خود ایستاده بود مردمان عظام
 پروازی تفنگ باندرون قلعه انداختند اتفاقاً یک بر دیوار
 قلعه رنبتور برگشت و شکسته در میان صحرای دیگر افتاد و آتش
 در گرفته شیر شاه با شیخ خلیل بر نشد و ملاک نظام و دانشمند و

در یاخاں شروانی سوختند و شیر شاہ باک حالت خود را بموہر حل رسانید
 و ہر لحظہ کہ نفس مے کشید و شعور ہم میرسانید فریاد کردہ لشکر اہل جنگ
 ترغیب مے نمود و مقربان خود را بتاکید و اہتمام تمام جنگ می فرست
 و در آخر آک روز کہ دوازدهم ربیع الاول ۹۵۲ ہجری ہند و پنجابہ دو پونہ شیر

فتح قلعہ شنیدہ و دلچست حیات سپرد نظم

ز روزگار ہمیں حالتہم پسند آمد کہ خوب زشت بہونیک گزرویدیم
 برس صحیفہ بینا ز خاتمہ خورشید نگاشتہ سخنے خوش بہ آب تر دیدیم
 کہ اجداد ولت دہ روزہ گشتہ مستظہر میباش غرہ کہ از تو بزرگتر دیدیم
 شیر شاہ پانزدہ سال در امارت گذرانید و پنج سال بادشاہی بزرگ
 ہندوستان کرد و عقل و تدبیر صائب امتیاز تمام داشت و آثار پسندیدہ
 بسیار گذاشت چنانچہ از بنگالہ دستار گاؤں تا آب سندھ کہ باب نیلاب
 است مدار و دیگر نزار و پانصد کردہ است و در ہر یک کردہ سراسر
 چاہ و مسجد از ششت چنہ ہر کجہ پر داختہ موذن و مقری و امام مقرر نمودہ
 آنہارا وظیفہ معین کرد و در ہر سہ ایک دروازہ طعام چنہ و خام براسے
 مسلمانان و دروازہ دیگر کذک براسے پشاواں مقرر نمودہ کہ دائم
 سبے رسانیدند تا مسافران عسرت نہ کشیدہ باشند و در ہر سہ ادو اسپہام
 کہ بزبان ہندی ڈاک چوکی گویند نگاہ داشتہ کہ ہر روز غیر نیلاب و

افصا سے بنگالہ باوے رسید و دریں راہ از ہر دو جانب خیاباں
از درختان میوہ دار از قسم بکھرنی و جامون و غیرہ نہال نشانیدہ پو
کہ خلألق در سایہ اش آمد و شدے کردند و ہمہ طریق از اگرہ
تا مندوکہ سی صد کردہ است درخت میوہ دار برپا کردہ بود و سر او مسجد
ساختہ و در عمدش انیسٹ بمرتبہ بود کہ مترودین در صحر او میاباں
ہر جائے رسیدند از کالا سے خود اندیشہ نکرده بفراحت نمودند
گویند اگر زائے باسبدے پر از طلا در صحر اش بہا خواہ
کردے حاجت پاسباں اصلا نبودے شیر شاہ ہر گاہ
کہ ریش سفید خود را در آئینہ دیدے گفتے کہ دولت و شاہی
نزدیک بوقت شام بمن روے آورده پس دریں باب
تائسف بسیار خوردے و شعر مضوکانہ و ہندوستانیانہ گفتے۔
این بیت سجع نگیہاے اوست۔

پہلیت

ش اللہ باقی ترا باد و اتم ہماں شیر شہ بن حسن سور قائم
اکثر اوقات خود را صرف کار خلألق کردے و سر انجام سپاہ و
تیمار رعایا بواجبی نمودے و در طر ایچہ عدل و داد استقامت

دانش شیر پہلیت

پس از مرگ ہر کس کہ ز نو نام ماند ہمانا کہ در ز ندگی کام ماند
 و شاعر کے تاریخ فوت او گفتمہ قطعہ
 شیر شاہ ہے کہ از ہما بت او شیر و بز آب را ہم می خورد
 چوں برفت از جہاں بدار بقا گشت تاریخ او ز آتش سرد

ذکر سلطنت سلیم شاہ بن شیر شاہ افغان سور

در وقتیکہ شیر شاہ فوت شد عادل خاں پسر بزرگ او کہ وسیعہ بود
 در بن تہنہ و پسر خورد او جلال خاں در قصبہ ایون از توابع پٹنہ
 بود امر چوں دیدند کہ عادل خاں دورست و وجود حاکم ضرور
 سے باشد کس بطلب جلال خاں فرستادند او در پنج روز خود را
 بار دوے شاہی رسانیدہ سبحی عیسیٰ خان صاحب و دیگر امر اور تاریخ
 پانزویہم ماہ ربیع الاول ۱۰۹۰ شہ نصہ پنجاد و چہار در پاست قلعہ کالنجہ
 چلوس فرمودہ مخاطب با سلام شاہ گشت و بزرگ بانہ سلیم شاہ
 ندگورست القصبہ چوں سلیم شاہ قائم مقام پدر رسد بہ برادر
 بزرگ کہ بر اول بیار با رسد عرصہ داشت نوشتہ اطہار کرد
 کہ چوں شاہ پسر پسر و پسرین بود یک بہ بہب تسکین فقہ ما آمدن
 عیان ہوئے کہ شاہ پسر پسر و پسرین بود یک بہ بہب تسکین فقہ ما آمدن

نیت و از کالغیر متوجه نگه شده چون بنواهی قصیه کوزه
 رسید خواص خاں از جا گیر خود آمده ملازمت نمود و بتازگی
 جشن چلوکس ترتیب کرده باز سلیم شاه را با تفاق احرا
 بر تخت سلطنت اجلاس داد و بعد از آن سلیم شاه
 بمقتضای دیناداری مکتوبی دیگر بجانب عادل خاں
 نوشت و اظهار محبت کرده طالب ملاقات گشت و
 عادل خاں با امرای سلیم شاه که قطب خاں نائب و
 عیسی خاں نیازی و خواص خاں و جلال خاں جلوانی
 باشند قلمی نمود که شما در آمدین من چه صلاح می بینی
 و به سلیم شاه هم نگاشت که اگر این چهار کس آمده مع
 تسلی نمایند آیم سلیم شاه آن چهار کس را نزد عادل خاں
 فرستاد و ایشان بعد و قول تسلی عادل خاں نموده قرار
 دادند که در ملاقات اول ادرار حضرت دهند و هر کجا
 از هند وستان جاگیر خواهد بگیرد عادل خاں با تفاق آنها
 متوجه آگر شد چون بعضی سیکاری که بمقتضای بفتح پور اشتها
 دار در سید سلیم شاه در شکار بودند این خبر شنید و بجای
 که بجهت ملاقات آمده بودند استقبال نموده ملاقات کرد و

آثار محبت برادری از طرفین ظاهر شده لحظه با هم نشستند و متوجه آگره
 شدند سلیم شاه عذرهای نسبت به برادرانند پیشیده قرار داده بود که از مردم
 او پیش از دو کس در قلعه آگره با عادل خان نگذارند لیکن در دروازه
 مردم او محتج نشده جمعی کثیر در آمدند و اندیشه و تدبیر سلیم شاه سست
 برآمده با ضرورت اظهار ملائمت نمود و چاپلوسی کرده گفت که تا حال
 من افغانان سرکش و بی سرانگه داشتم آمده آنهارا بتوی سپارم
 و دست او گرفته بر تخت نشاند و بنیاد چاپلوسی کرد عادل خان چپ
 عیاش و فراغت جو سک بود و روپاه بازمی و بکر سلیم شاه را میبایست
 قبول نه کرده برخاست و سلیم شاه را بر تخت نشاند اول خود سلام
 کرد و مبارکباد بادشاهی گفت آنگاه از اسرار یکی سپارکباد گفته او از من
 نثار و ایثار بتقدیم رسانیدند و هم در آن مجلس قطب خان تائب و
 عیسی خان نیازی و خواص خان غرض کردند که قول دهم که در میان
 آمده انبیت که در ملاقات اول عادل خان را رخصت داده بیانه و
 توابع بجا گیرش مقرر شود سلیم شاه قبول نموده عادل خان را
 رخصت بیانه داد و عیسی خان نیازی و خواص خان را همراه کرد و
 بعد از دو سه ماه سلیم شاه غازی نیازی را که از محرمان و مقربان بود
 با جولانه طلب فرستاد که عادل خان را گرفته و مقید نموده بسیار

عادل خاں این خیمه شنیده نزد خواص خاں که در میوات بود رفت
 و از نقض عهد سلیم شاه اعلام کرده بنالید و خواص خاں را دل بهم
 برآمد و غازی محلی را طلبید و هماں جولانہ را برپایش نمادہ لوائے
 مخالفت برافراشت و با امرائے که ہمراہ سلیم شاه بودند خطما
 نوشتہ با خود متفق ساخت و بالتفاتی عادل خاں باشکرگراں
 متوجه آگرہ شد و قطب خاں نائب و عیسی خاں نیازی که در
 قول و عهد داخل بودند از سلیم شاه رنجیده به عادل خاں نیز
 ترغیبات نوشتند و قرار داد چنین شد کہ پارہ از شب ہنوز
 باقی باشد کہ عادل خاں خود را با گرہ رساند تا مردم بیحجاب و
 مانع از سلیم شاه جدا شدہ پیش او تو اند آمد اتفاقاً عادل خاں و
 خواص خاں چون بقصبہ سیکری کہ دوازده کروسہ از آگرہ است
 رسیدند بملاقات شیخ سلیم کہ از شایخ وقت بود رفتند و چون شب
 برات بود خواص خاں بکبیت نمازے کہ در آن شب مقررات
 توقف و اہمال حاصل شدہ چاشنگاہ بنواجی آگرہ رسیدند
 سلیم شاه از طرز آمدن آگاہ شدہ مضطرب و ارتعاب خاں
 نائب و عیسی خاں نیازی و دیگر امرائے گفت کہ اگر از من در باب
 عادل خاں بدعمدی واقع شدہ بود و خواص خاں عیسی خاں

چرا بہن اعلام نکر دند تا سن از اندیشہ فاسد باز آیم قطب خاں
اضطراب سلیم شاہ دیدہ گفت با کے نیست ہنوز کار از علاج
بیرون نشدہ است تسکین این فتنہ را سن مستعدم سلیم شاہ
قطب خاں نائب و دیگر امر را کہ فی الجملہ را کہ اتفاق با عادل خاں
داشتند بہانہ آنکہ رفتہ حروب صلح و صلح در میان آرند رخصت نمودہ
کہ نزد عادل خاں بردند و قصد او این بود کہ آن جماعت را از خود
دور کردہ بجانب قلعہ چٹار جبت دست آوردن خزانہ فرار
نماید و دیگر بارہ سامان و استعداد لشکر نمودہ بکار جنگ
و محاربہ پرواز و عیسیٰ خاں نیازی اورا ازین امر نہی کردہ گفت
ترا بر دیگر مردم اعتماد نیست دہ ہزار کس افغان قرملی وغیرہ از
ایام شہزادگی تو کہ خاصہ تواند و خود محل اعتماد ہستند
با وجود این قدرت و مکننت امر عجیبست کہ تکیہ بر دولت
خداداد نمنے نمائی و فرار بر قرار اختیار میکنی و امر اہر چند کہ
مخالفت باطنی داشتہ یا شدند نزد غنیم فرستادن از خرم و
احتیاط بیرون ست پس لائق آن ست کہ خود بنفسہ بر تمام لشکر
سبقت نمودہ بمیدان کارزار در آئی و پایے شبات محکم
نمائی کہ ہیچکس در حضور تو بجانب مخالف نخواہد رفت سلیم شاہ این

سخن قوی دل گشته قرار بر استقامت داد و قطب خاں نائب
 و دیگران را که رخصت داده بود باز طلبیده گفت که من بدست
 خود غار اچگونه بغنیم سپارم شاید که بدی در حق شما سگابند
 و بعد از آن آماده حرب شده از شهر بر آمد و در میدان بالیاد
 مردمان که بعاول خاں زبان داشتند سلیم شاه را در معرکه
 دیده از شهرم داخل یساول شدند و در ظاهر بلده آگره
 جنگ واقع شده تا یقین آسمانی سلیم شاه را نوازش فرمود
 و سنگ تفرقه در جمعیت عادل خاں و خواص خاں انداخت
 چنانچه خواص خاں و عیسی خاں نیازی بمیوات رفتند و عادل خاں
 تنها بپنر رفت و ناپید شد چنانکه از احوال او هیچکس خبر
 نیافت و ندانست که مالش چه شد. بعد سلیم شاه عقیب
 خواص خاں و عیسی خاں نیازی لشکر تعیین نمود و در فیر و زپو
 جنگ شده شکست بر لشکر سلیم شاه افتاد پس از آن چون
 نهبت دیگر لشکر رسید خواص خاں و عیسی خاں تاب
 نیاورده بجانبد کوه کماپوں رفتند سلیم شاه قطب خاں نائب
 و سبب دیگر را بر سر ایطان تعیین کرده و او رفته و در امن کوه کماپوں
 قرار گرفت و در آنم دامن کوه را تا سخت و تاراج نموده خراب میساخت

درین وقت سلیم شاه خود بطرف چٹار غزیمیت نموده در اثنا
 راه جلال خاں جلوانی و برادرش را بسبب انقیاد قتی که با عادل خاں
 داشتند گرفته بقتل رسانید و به چٹار رسیده خزانہ را بر آورد
 و به گوالیار فرستاده خود به آگره مراجعت نمود و چون قطب خاں
 در طلبیدن عادل خاں و احدیاش فتنه داخل بود از بیم و هراس
 که در یاقین داشت از دامن کوره کما یوں فرار نموده به لاهور
 پیش ہیبت خاں نیازی المخاطب با عظیم خاں هما یوں رفت
 سلیم شاه با عظیم هما یوں حکم فرستاده قطب خاں تائب
 را طلب نمود و عظیم هما یوں قطب خاں را فرستاد و سلیم شاه
 او را محبوس ساخته با شهباز خاں لوہانی که شوہر خواہر سلیم شاه
 بود و بر مزید کور و چند کس دیگر که جملہ چہار دہ نفر بودند مقید کرده
 بگوالیار فرستاد و شجاعت خاں حاکم مالوہ و اقطاب ہمایون را طلب
 داشت شجاعت خاں آمدہ ملازمت نمود و عظیم هما یوں عذر آورد
 و سلیم شاه شجاعت خاں را با زرخصت مالوہ دادہ خود بکشت
 آوردن خزانہ رہتاس حرکت نمود و سعید خاں برادر عظیم هما یوں
 کہ پیوستہ در حضور می بود از راه فرار نموده به لاهور رفت
 سلیم شاه ہم از راه برگشتہ باگرہ آمد و با حضور لشکر فرماں دادہ متوجہ

دہلی نوشہ و حکم کر دے کہ گوردشہر بجائے قلعہ کہ تعمیر کردہ ہمایوں
 بادشاہ بود حصارے از گنج و سنگ بسازند و چوں خبر
 توجہ سلیم شاہ بدہلی بشجاعت خاں رسید شجاعت خاں شنیدہ
 براے اظہارِ اخلاص با جمعے از مخلصانِ خود ایٹغار کردہ پیش
 سلیم آمد و استمالت یافت و سلیم شاہ روزے چند در دہلی
 بود و لشکر ترتیب دادہ آن گاہ ۶۰ ہمت لاہور نمود و اعظم ہمایوں
 و طائفہ مخالفان با تفاق خواص خاں و لشکر پنجاب کہ اضعاغ
 لشکر سلیم شاہ بودند با استقبال شتافتہ در لوائی قصبہ
 انبالہ طرفین بہم رسیدند گویند سلیم شاہ چوں بہ لشکر نیازیاں
 قریب شد فرود آمد و خود با تھے چند از نزدیکان بدیدن لشکر
 نیازیاں رفتہ بر پشتہ برآمد و چوں نظرش بر انہا افتاد ہما بخا
 ایستادہ گفت در ناموس من نئے گنجد کہ لشکر باغی را دیدہ صبر
 کتم پس بفرمود کہ افواج صفہا راست کردہ عزیمت جنگ
 نمایند و در شبے کہ صبح آں جنگ شد اعظم ہمایوں و برادرانش
 با خواص خاں در باب در باب نصب حاکم کنگاش کردہ بودند
 کہ حاکم کہ باشد خواص خاں گفتہ بود کہ عادل خاں را پید کردہ
 حاکم باید ساخت و اعظم ہمایوں و برادرانش گفتہ بودند ہمت

ملک بھیراٹ نگیر وکے تانزند تیغ دو دستی سے
 و بر سر این مقدمہ میان ایشاں کدورت پدید آمدہ وقتیکہ صفوف
 آراستہ شد و طرفین بھم رسیدند خواص خاں بے جنگ
 ہزیمت نمودہ بدر رفت و نیازیاں حتی المقدور مقابلہ و محاربت نمودہ
 آزاںجا کہ حرام نکلی را نتیجہ بجہ شامت و ندامت نیست ایشاں
 نیز راہ گریز پیمودند و فتح غیبی نصیب سلیم شاہ شد۔

بیت

کے را کہ دولت کن دی اور می کہ آرد کہ باوے کند داوری
 سعید خاں برادر اعظم ہمایوں بادہ کس از ہمسراں چوں صلح
 بود کے اور انے شناخت بہانہ مبارکباد بیخواست کہ خود را
 سلیم شاہ رسامیدہ کار اور اسبازد اما فیلبانے اورا شناختہ
 نیزہ بروحوالہ کرد و او از میان حلقہ فیلاں و قونج خامہ سلیم شاہ
 بطرف راست برآمدہ بدر رفت القصہ نیازیاں بعد ارتکست
 بجانب دھتکوٹ کہ قریب رود است رفتند سلیم شاہ تعاقب
 نمودہ تا قلعہ رہتاس کہ بنا کردہ پدرش بود رفت و خواجہ اولیں
 شروانی را بالشرکے قوی بر سر نیازیاں تعیین کردہ خود
 باگرہ مراجعت نمود و آزاںجا بہ گوالیار آمد دریں وقت روزی

شجاعت خاں بالا کے قلعہ پیش سلیم شاہ سے رفت عثمان نام شخصے
 کہ شجاعت خاں دست اور ابریدہ بود سہراہ کین کردہ فرصت
 سے جست بیکبار برجستہ زخمی بر شجاعت خاں زدو شجاعت خاں
 زخمی بجانہ خود رفت و این عمل را براغواے سلیم شاہ حمل
 کرد و از گوالیار گریختہ بطرف مالوہ فرار نمود و سلیم شاہ تانندہ
 تعاقب نمود و چون شجاعت خاں ببالسواڑہ درآمد عیسیٰ خاں
 سور را با بست ہزار سوار در او جین گذارستہ نمود مراجعت نمود
 و این قضا یا در سنہ ۹۵۴ ہجری ہند و پنجاب و چہار روے داد و خواجہ اولیٰ
 شہر والی کہ بر سر اعظم ہمالیوں تعیین بود در نواحی دھنکوٹ ہانہا
 جنگ کردہ شکست یافت اعظم ہمالیوں تعاقب نمودہ تالوشہرہ
 آمد سلیم شاہ این خبر شنیدہ لشکر گراں ترتیب داد و دفع نیازیاں
 فرستاد اعظم ہمالیوں باز برگشتہ بدھنکوٹ رفت چون لشکر
 سلیم شاہ قریب بموضع سنبہ رسیدہ نیازیاں محار بہ نمودند و
 شکست فاحش خوردہ مادرو عمیل اعظم ہمالیوں اسیر گشتند
 و اسیران بخدمت سلیم شاہ فرستادند و نیازیاں بکھران
 پناہ بروہ بکوہستان کہ متصل کشمیر است درآمدند سلیم شاہ
 بالمشکر گراں حبت تسکین فتنہ نیازیاں حرکت نمودہ کہ پنجاب

رفت و مدت دو سال با کھکراں محاربه داشت و در ہمیں ایام شخصی
در تنگی راه وقتیکہ سلیم شاہ بر کوہ ماہنگوٹ برسے آمد با شمشیر بر سر
قصدا کرد۔ سلیم شاہ از کمال چستی و چابکی بر غالب آمدہ بقبل رسانید
و شمشیر را شناخت کہ خود با قبائل خاں بخشیدہ بود و چوں
کھکراں منلوب و منکوب شدند و قوت در ایشان نماند
اعظم ہمایوں بکشور آمد حکم کشمیر از ملاحظہ سلیم شاہ سیر راہ بنیازیان
گرفتہ جنگ صف کردند اعظم ہمایوں و سعید خان اقبل رسید
و سر ہائے ایشان را بخدمت سلیم شاہ فرستاد و سلیم شاہ از
ہم نیازیان فراغ یافتہ مراجعت نمود دریں وقت میرزا کامراں از
جنت اشعیانی فرار نمودہ پناہ بسلیم شاہ آورد اواز روسے
نخوت و تکبر پیش آمدہ سلوک نالائق کرد ازین سبب میرزا کامراں
از پیش او فرار نمودہ بپوہ سوالکٹ آمد و از انجبا ولایت کھکراں
رفت و سلیم شاہ بدہلی رفتہ روزے چند قرار گرفت
دریں وقت خبر آمد کہ ہمایوں بادشاہ بہ کنار آب نیلاب
رسید گویند در اں ساعت سلیم شاہ ز نو بر گلو سے خود
نوادہ خون سے گرفت و ساعت سوار شدہ روان گردید و
روز اول سے کوہ راہ رفتہ منزل کرد و چوں تو پخانہ آراستہ ہمراہ

داشت و در آن اوان گاواں اراپہ پر گنسات رفته بودند و اور فتن
 مساعت داشت بقوم و دکه پیاوگاں بجاسے گاوارا بہ بکشند پس
 ہر توپے را ہزار و دو ہزار پیاوہ کشیدن گرفتند و او بساعت تمام
 متوجہ لاہور شد و چون بہالیوں بادشاہ خود پیشتر مراجعت کردہ
 بود چنانچہ بموقع خود ذکر خواہد یافت سلیم شاہ نیز از لاہور معاودت
 نمودہ در قلعہ گویا قرار گرفت اتفاقاً روزے در نواحی انتری
 شکار سے کرد جبے از مفرداں باغوا سے بعضے کسان سیراہ
 او گرفتہ در مقام عذر ایستادند و بحسب اتفاق سلیم شاہ از راہ
 دیگر مراجعت نمود و ان جماعت بیکار و معطل ماندند و چون ایس
 حقیقت بسع سلیم شاہ رسید بہاؤ الدین و محمود و مدارا کہ سرفتنہ
 بودند بقتل رسانیدہ در گویا قرار گرفت و ہر کس از امر سے
 خود را کہ بقوت و غلبہ گماں سے برہ گرفتہ محبوس میساخت و کشت
 تا آنکہ خواص خاں کہ در شجاعت رہتم زماں و در سخاوت حاکم دوراں
 بود از متوہم شدہ کوہ بکوہ و صحرا بصحرا سے گشت و از سرگردان
 بہ تنگ آمدہ در آواختر ^{۱۵۹} نصد و پنجاہ و نہ ہا ماں نزدیک خاں
 کرمانی کہ یکے از معتبرین امر سے او بود و در سنبل اقامت داشت
 آمد و تاج خاں بکلم سلیم شاہ نقض عہد نمودہ بہ تیغ عذرا و را بقتل

آورد و مردمانش تابلوت او را بپهلی آوردند مدفون گردانیدند و
 اهل هند او را از جمله اهل الشکر و اولیای مے شمارند و او را خواص نما
 ولی میگویند و قتل او مبارک نیامده بعد از اندک فرصت در اوائل
 سنه ۹۶۰ هجری شصت و شصت دانه دینچه در مقعد سلیم برآمده از شدت
 و جمع خون گرفت و از خانه برآمده تصرف هوا شد و در گذشت
 مدت باو شاہیش نہ سال از نیلاب تا بنگالہ در میان سراہائے
 شیر شاہ یک سراہے دیگر آبادان ساخت و در ہر سراہے طعام چنتہ
 و خام بطریق شیر شاہ جہت مسافران خواہ فقیر خواہ غنی مقرر
 کردہ بود و در ہمیں سال محمود شاہ گجراتی و برہان نظام الملک بجزی
 نیز وفات یافتند و پدرو لطف تاریخ این واقعہ را زوال خسروان
 یافتہ و از قضا یا سے غریب کہ در زمان سلیم شاہ دست دوز و اقبوہ
 شیخ علالی است و تفصیل آن بر سبیل اجمال آنکہ پدرا و حسن نام
 داشت و یہ خلافت شیخ سلیم در قصیدہ بیانہ بر سجادہ شیخ ارشاد
 طالبان مے نمود و چون رخت بعالم بقا کشید شیخ عکبان کہ ارشد
 اولادش بود و در فضیلت و دانش امتیاز تمام داشت قائم مقام
 پدر گشتہ بار شاہ طالبان مشغول شدہ اتفاقاً شیخ عبد اللہ افغان
 نیازی کہ از مریدان نامی شیخ سلیم جہشتی بود از سفریکہ تلمیذ معاودت

نمود و روش هندویہ بعقیده که سید محمد جوپوری همدی موعود دست
 اختیار کرده در میانہ رحیل اقامت انداخت و چون شیخ علایی را وضع او
 خوش آمدہ فریفتہ صحبت او گشت طریقیہ آبا و اجداد را ترک کرده خلائق
 را بر روش هندویہ دعوت کردن گرفت و بر سیم آن طائفہ بیرون شهر
 در ہمایلی شیخ عبداللہ افغان نیازی توطن نمود و با جمیع کثیر از احباب
 نمود کہ بوسے متفق شدہ و گردیدہ بودند بطریق توکل و تہجد سیرمی برد
 و ہر روز در وقت نماز توسعہ تفسیر قرآن مجید می نمود کہ ہر کہ در مجلس
 حاضر بود یکے ازیں دو کار میکرد اینکہ اصلاً و قطعاً بے کار نبود نیرفت
 و ترک اہل و عیال کردہ داخل دائرہ ہمدویہ می گشت و یا اینکہ از معاصی
 منہای تائب شدہ پدید محمد جوپوری میگردد پس ازاں اگر گشت زراعت
 یا تجارت میکردہ یک در راہ خدا تعالی صرف می نمود و بسیارے
 بچنان شدند کہ پدر از لیسر و برادر از ہزار وزن از شوہر سفارقت
 گردیدہ راہ فقر و قناعت پیش گرفتند و در نزد رفوچ کہ باومی آمد فرود
 کلاں علی السویہ شریک بودند و اگر جیر سے بہم نمیرسید دور و دور سے روز
 بفاکہ میگنہ رانیدند و اظہار نمیکردند و جاس اوقات مصروف می داشتند
 و سپر و شمشیر و اسلحہ بہم وقت بانہود ہراہ داشتہ در شہر و بازار ہر نامشروع
 کہ میدیدند اول برفق و مدارا منع سے نمودند و آخرش اگر پیش نمیرفت

قهر او جبر انغمیر آن تا مشروع میدانند و از حکام شهر هر که موافق ایشان
 بود در امداد او میکوشیدند و هر که منکر بود قدرت بر منع و مقاومت ایشان
 نداشت و چون عبداللہ افغان نیازی دید که با خاص عام در افتاده
 است مختصر پب فتنه خواهد برخاست شیخ علانی را دلالیت سفر حجاز کرد و
 شیخ علانی بهمان وضع و حالت که بود با سی صد و هفتاد جانور مردم
 متوجه سفر حجاز شد و چون بخواص پور که در حدود وجوده و صبور واقع است
 رسید خواص خاں مشهور با استقبال او برآمده داخل مستقدان او شدند اما در
 اندک فرصتی فساد مذہب مہدویہ بخاطر آورده از ایشان برگشت و شیخ
 علانی آن معنی را نمیدید بدان بہانہ کہ در امر معروف و نہی منکر بواجبی
 اطاعت نمیکند اظہار رنجش از خواص خاں کرده از خواص پور برآمد
 و فتح عزیمت سفر حجاز نموده بجانب بیانہ برگشت دوران ایام کہ
 سلیم شاہ در آگرہ بر تخت نشست بہ موجب طلب سلیم شاہ
 باگرہ رفت و در مجلس او حاضر شدہ بر رسوم و آداب بادشاہان
 مقید نشد و سلام مشرعی بر سلیم شاہ کرد و سلیم شاہ علیہ السلام
 گفت و این معنی بر مقرران او دشوار آمدہ تا عبد اللہ سلطان چوری
 مخاطب محمدوم الملک در مقام انکار شیخ علانی گشتہ فتویٰ القابل
 او داد و سلیم شاہ میرزا رفیع الدین انجود ملا جلال لجم دانستند

و ملا ابوالفتح تہا نیرے دو دیگر علمائے آن وقت در احضار فرمودہ تشخیص
 این قضیہ را حوالہ ایشان نمود و در حضور سلیم شاہ مجلس بحث منصفانہ گشتہ شیخ
 علانی برینچکدام غالب تہی شد بلکہ مطلوب گشتہ از جواب عاجزی آمد و خود
 را بر تفسیر قرآن زودہ بتوع بیان معانی آیات می نمود کہ در سلیم شاہ اثر
 کردہ یا وکے می گفت اسکے شیخ ازین دعوی باطل ہمدویہ باز آسے
 تا تہا بر تمام قلم و خود محاسب گردانم و تا این زمان بغیر ماں من امر معروف
 میگردی من بعد حکم من میگردہ باستی و چون شیخ علانی این معنی قبول نکرد
 با وجود آن سلیم شاہ بر خلاف فتوی ملا عبد اللہ سلطانپوری حکم تقبل نکردہ
 بجانب قضیہ ہندیہ کہ سرحد و کنہست استخراج فرمود و بہارتاں حکم آن
 موضع کہ از امر اسکے عدل سلیم شاہ بود با تمام لشکر خود با و گرویدہ و در اندرہ اعتقاد
 و اخلاص او در آمد و مخدوم الملک این معنی را از شیخ وجوہ خاطر نشان سلیم شاہ
 نمودہ اورا از اس سرحد طلبید و درین مرتبہ باز سلیم شاہ علما را حاضر ساختہ بیشتر از
 بیشترہ تشخیص این قضیہ مفید شد پس ملا عبد اللہ سلطانپوری سلیم شاہ گفت
 کہ این مرد خود تیز دعوی ہمدویت میکند و ہمدی بادشاہ تمام روسے زمین
 خواہد بود بنا بر آن تمام لشکر تو با و گرویدہ اند چنانچہ خویشاں تو نیز در قضیہ
 بجزیب او در آمدہ اند و محتمل است کہ خلل در ملک و بادشاہی تو پیدا آید
 سلیم شاہ پہنچ و جو گوش سخن ملا عبد اللہ نکردہ یا از شیخ علانی را بہ بہارت شیخ

بزرگ طبیب که مرد دانشمند بود و شیر شاه معتقد او بود و کشف پیشاپس
 اومی گذاشت فرستاد تا به موجب فتوی او عمل کند و سلیم شاه خود مستوجب
 بجانب پنجاب گردیده تعمیر قلعه مانگه مشغول شد و چون شیخ علانی به
 بهار رسید شیخ بزرگ موافق فتوی ملا عبداللہ سلطانپوری الخاظم بجزوم الملک
 فتوی نوشتہ بقاصدان سلیم شاه داد در آن اثنا شیخ را مرض طاعون
 که در آن وقت شائع بود عارض شدہ در حلق او جراحے افتاد کہ مقدار
 یک انگشت قتیله میرفت و رنج سفر نیز علاوه آن گشته چون شیخ را پیش
 سلیم شاه آوردند قوت گرفتار نداشت سلیم شاه آہستہ بگوش او گفت کہ بگو
 من حمدوی نیم و سطلق العنان باش شیخ گوش سخن او نکرد و سلیم شاه مایوس
 گشته بفرمود او را تا زیاتہ الحیت زودند و او در تازیانہ موسوم
 جاں بقابض ارواح سپرد و این قضیہ در ۹۵۵ ہجری تصد و پنجاہ و پنج روز نمود
 و ذکر اللہ تاریخ او شد و سلیم شاه چون فوت شد سپہش غیر فرزخان
 کہ دوازده سالہ بود با اتفاق امر او رقاعہ گو ایلیار بر تخت نشست و پوز
 سہ روز نگذشتہ بود کہ مبارزخان ولد نظام خاں سور کہ برادرزادہ شیرشاہ
 و عموی سلیم شاه و برادر زن او بود خواہر زادہ خویش بیزخان را قتل
 رسانید و با اتفاق وزیر او امر بر تخت نشستہ خود را محمد شاه عماد لقب
 داد و خواہ نظام الدین بخشی در تاریخ اکبری مرقوم گردانیدہ کہ سلیم شاہ

پیش از مرگش موت ہانگو خط خود مسماۃ بی بی بان بارہ سے گفتے
 کہ اگر فیروز خاں پسر خود را دوست میداری اجازت دہ تا مبارز خا
 برادر ترا از میان بر آورم کہ خار راہ پسر تست و اگر برادر را دوست
 سے داری دست از حیات پسر بشوے کہ اورا از مبارز خاں
 خطر ہاست و منکہ جہ اش جو اب سے داد کہ برادرم عمر بچش و عشرت
 مے گذارند و بساز و نغمہ اوقات مصروف میدارو و اورا سر برگ
 بادشاہی نیست ہر چند سلیم شاہ اورا دریں باب ملاست میگرد
 فائدہ نداشت تا آنکہ عاقبت بعد از فوت سلیم شاہ روز سوم
 مبارز خاں با اعوان خود بمحل فیروز خاں در آمدہ قصد قتل او
 کرد و چند آنکہ خواہرزاری مے نمود و شفاعت پسر خود مے کرد
 و مے گفت بگذار تا من اورا گرفتہ بجائے برم کہ کسے نشان
 از دنیا بد فائدہ نکرد القصہ اسی طفیل بیچارہ بے گناہ را یہ تیغ جفا
 در گذرا شد۔

پہلے

بمردی کہ ملک سرا سر زمیں
 نیز زد کہ خون چکد بر زمیں

شاهنامه

بر تخت سستین کیومرث اول ملوک عجم و تنگ برون پو اهرمن براو

که نام بزرگی بگیتی که حبت
ندارد کس از روزگار ارا بیاد
بگوید ترا یک بیک از پدر
که بود زان بران پاپیش
که از پهلوانان زندانان
کیومرث او رد گوید شاه
جها گشت بانف و آیین و آب
که گیتی جوا گشت زو یکسره
تختیں کمبود اندرون ساخت چا

سختکوه دهنان چه گویند
که بود آنکه دسیم بر نهاد
مگر که پدر باد و ارد پدر
که نام بزرگی که آور پیش
پژوهنده نامه پاستان
چنین گفت کاین تخت و کلاه
چو آمد به برج محل آفتاب
بتاب زانسان ز برج بره
کیومرث شد بر جها که خدا

ہنر تخت و تختش برآمد ز کوه
 از و اندر آمد، سسی پرورش
 بگیتی دروں سال سی شاہ بود
 ہمی تافت از تخت شاہنشی
 دو دو دام دہر جانور کس بدید
 دو تائی شد بد پر تخت اوے
 برسم نماز آمدندیش پیش
 پس بد مر اورا یکے خوبر دے
 سیامک بدش نام و فرزند ہ بود
 ز گیتی بدیدار او شاہ ہ بود
 بجانش پراز ہم گر گیاں بد
 چنین ست آئین و رسم جہاں
 بر آمد بریں کار یک روزگار
 بگیتی بنودش کسے دشمننا
 بر شک اندر آہر من بد سگال
 یکے بچہ بودش چو گرگ سرگ
 سپہ کرد و نژدیک اورا حبت
 پلنگینہ پوشید خود با گروہ
 کہ پوشیدنی نہ بد و نہ خورش
 بخوبی چو خورشید بر گاہ ہ بود
 چو ماہ دو ہفتہ ز سوی
 ز گیتی نیز یک او آرسد
 از ان فسترد و بر شد و خبت اوے
 از ان جا نگاہ گرفتند کیش
 ہنر منستہ ہچوں پد ز ناخوے
 کیومرث ا دل بد و زند ہ بود
 کہ بس بار و ر شاخ بنیاد بود
 ز ہم جہ انیش بریاں بدے
 پد ر ر الفس ز زند باشد تو اں
 فر و زند ہ شد دولت شہر بار
 جز اندر نہاں رہن آہر مننا
 ہمی راے زد تا بتا گن پال
 دلاد مشرہ با سپاہ بزرگ
 ہمی تخت و دو ہم کے شاہ حبت

ہنر تخت و تختش برآمد ز کوه
 از و اندر آمد، سسی پرورش
 بگیتی دروں سال سی شاہ بود
 ہمی تافت از تخت شاہنشی
 دو دو دام دہر جانور کس بدید
 دو تائی شد بد پر تخت اوے
 برسم نماز آمدندیش پیش
 پس بد مر اورا یکے خوبر دے
 سیامک بدش نام و فرزند ہ بود
 ز گیتی بدیدار او شاہ ہ بود
 بجانش پراز ہم گر گیاں بد
 چنین ست آئین و رسم جہاں
 بر آمد بریں کار یک روزگار
 بگیتی بنودش کسے دشمننا
 بر شک اندر آہر من بد سگال
 یکے بچہ بودش چو گرگ سرگ
 سپہ کرد و نژدیک اورا حبت

جہاں شاہِ برائے دیو بچے سیاہ
 ہمی گفت باہر کسے رازِ خویش
 کیو مرثا بزیں خود کے آگاہ بود
 یکایک بیامد حجستہ سروش
 ز بختِ سیاہک ہم از بختِ شاہ
 جہاں کرد یکسر بر آوازِ خویش
 کہ تختِ مہی را جب ترا شاہ بود
 بسان ہزیرے پلنگینہ پوش
 کہ دشمن چہ سازد مہی با پسر
 بگفتش برازین سخن در بدر

رفتن سیاہک بچنگ دیو و کشتن او

سخن چوں بگوش سیاہک رسید
 دل شاہ بچہ در آمد بچوش
 بیوشید تن را جب پر بچنگ
 پذیرا شدہ دیو را جنگجو کے
 سیاہک بیامد برہنتنا
 بز دچنگ و ازو تہ دیو سیاہ
 فگند آں تن شاہزادہ بچاک
 سیاہک برائے خود دست دیو
 چو آگے شد از مرگ فرزند شاہ
 فرود آمد از تخت و یا کس
 ز کردار بدخواہ دیو پلید
 سیاہ اچمن کرد و کشتا دگوش
 کہ جوشن بند انگلہ آئین جنگ
 سپہ را چوروسے اندر آمد برو
 بر آویخت با پلور آہر سنا
 دو تا اندر آورد بالاسے شاہ
 بچنگال کردش کہ گاہ چاک
 بتہ گشت و ماندا اچمن بے خدیو
 ز تیار گیتی برد شد سیاہ
 زناں بر سر دست باز کس

دور خارہ پرخون دودل سوگوار
 خروٹے برآمد لشکر ہزار
 ہمہ جا ہما کردہ پیروزہ رنگ
 دو مرغ و پنج پر گشتہ گروہ
 برفتند با سوگوار می دور
 نشستند سارے چنیں سوگوار
 درود آور پیش خیمتہ مردش
 سپہ ساز بر گشت لبہ بران من
 ازاں بد کنش دیور و کے زمین
 کہتے نامور سر سوا سماں
 بد اں برتری نام بزدانش را
 دزاں پس مبین سیاک شافت

رفتن ہوشنگ کیومرث جنگ دیو سیاہ گشتہ نشین دیو

ومردن کیومرث

سیاک خیمتہ یکے پورداشت
 گرانمایہ را نام ہوشنگ بود
 کہ نزد پناجا سے دستور داشت
 تو کفتمی ہمہ ہوش و فرہنگ بود

نیا پروردیدہ مراد را سب
 جزا و بر کسے چشم نگماشتے
 سزا اندان گرانما یہ ہونگ را
 ہمہ را از با پر کشا دار تفت
 خروشتے بر آرد و خواہم ہی
 کہ من رفتنی ام تو سالار نو
 ز دزدگان گرگ و ببر پس
 سپاہی و خوشی و مرغ و رومہ
 سپہ سالار با کبر کت ماوری
 بنیرہ بہ پیش اندوں با سپاہ
 ہی با سماں بر پر گنڈ خاک
 شدہ سست بر چشم گہماں خدیو
 شدند از دو دو دام دیوان ستیوہ
 جہاں کرد بر دیو نستوہ تنگ
 سپہید پرید آں سر بسہ ہمال
 در یدہ پر و چہ سرم و بر گشتہ کار
 سر آمد کیو مرشت را در گار

بنزد نیا یادگار پدر
 نیایش بجایے بشر داشتے
 چونہا اول کینہ و جنگ را
 ہمہ گفتینہما بدو باز گفت
 کہ من لشکرے کرد خواہم ہی
 ترا بدو باید ہسی پیش او
 پری و پنگ انجمن کردوشیر
 بنسیران شاہ جہاں بدہمہ
 سپاہ دو دام و مرغ و پری
 پس پشت لشکر کیو مرشت شاہ
 بیامد سیہ دیو باترس و باک
 ز ہراسے دزدگان جنگ دیو
 ہم در فتادند ہر دو گر وہ
 بیازید ہونگ چوں شیر جنگ
 کشیدش سر باکے یکسر دواں
 پاپکے اندر افند و بسپر و خوا
 چو آمد مرآں کینہ را خواستار

برفت و جہاں مُردے ماند آڑے
 نگر تا کہ از دوا آبِ رو سے
 جہاں بے بوجوں فسانہ است بس
 نماند بد و نیک بے هیچ کس
 جہاں نہ رہیندہ را گرد کرد
 رہ سو و پیو دو مایہ سخورد

بر تخت نشستن ہونشنگ بر آوردن آہن از سنگ

جہاں در ہونشنگ بار سے اوداد
 بجائے نیاتاج بر سر نہاد
 بگشت از برش جرج سائے چیل
 پُر از ہوش مغنہ پر از داد دل
 چو بنشست بر جای گاہِ مہی
 چنین گفت بر تختِ شاہنشی
 کہ بر ہفت کشور منم بادشاہ
 بہر جا سے فیروز و زمانِ روا
 بہن درانِ یزدانِ پیر دزگر
 وزاں پس جہاں یک بر آباد کرد
 تختیں یکے گوہر آمد بچنگ
 سر پایہ کرد آہن آنگوں
 چو بنشاخت آہنگری پیشہ کرد
 چو این کردہ شد چارہ آبِ ستا
 چو سے آگینے آب بارارہ کرد
 چو آگاہ مردم بران بر فرود
 بداد وہش تنگ بستہ کر
 ہمہ رو سے گیتی پر از داد کرد
 بدانش ز آہن جدا کرد سنگ
 کز ان سنگ خار اکثیش برول
 کجا زو تہ سرازہ و تیشہ کرد
 زور یا بر آورد وہاموں نوخت
 ہنست کہی رنج کوتاہ کرد
 پر آگنہ درن تخم و کشت در درو

بورزید و بتناخت سلمان خویش
 بند خوردینا جز از میوه هیچ
 کہ پوشیدنی شاں ہمہ بود برگ
 ریتا را ہمیں بود آئین کوشش
 کزوردشنی درجاں گسترید

بسچیدیں ہر کسے نان خویش
 ازاں پیش نہیں کارماشد بسچ
 ہمہ کار مردم بنودے بہ برگ
 برسیدن ایزدی بود پیش
 سنگ اندر آتش ازوش دیدید

بنیاد نہادین حشہ

گذر کرد با چند کس ہم گروہ
 سیر رنگ تیرہ تن تیز تازہ
 زد و دہانش جہاں تیرہ گوں
 گرفتش کیے سنگ شد پیش جنگ
 جہاں سوز نار از جہاں جو جبت
 ہماں وہیں سنگ بشکست خرد
 دل سنگ گشت از زورغ آوزنگ
 پدید آمد آتش ازاں سنگ باز
 از وروشتمالی پار پید آمار
 بنیادین ہی کرد جو اند آسہیں

یکے روز شاہ جہاں سے کوہ
 پدید آمد از دو چہرے خرد از
 دو چشم از بر سر چو دو چشمہ خون
 نگہ کرد ہوشنگ با ہوش و سنگ
 بزور کیا نے بیسازید دست
 برآمد سنگ گراں سنگ خرد
 زور غے پدید آمد از وروشنگ
 نہاد گشت و لیکن زلز
 ہر آنکس کہ بر سنگ آہن زدے
 جہاندار پیش جہاں آفسہیں

کہ اور فروغے چنیں ہدیہ دے
 بگفتا فروغے گست این ایزوی
 شب آمد بر افروخت آتش چوکہ
 نیکی جشن کرد آن شب بادہ خورد
 ز ہوشنگ ماند این سده یادگار
 کرد آباد کردن جہاں شاد کرد
 بدای ایزوی فرو جاہ کیساں
 جد اگر دگاؤ خورد گو سپند
 جہاندار ہوشنگ با ہوش گفت
 بدیشاں بورزید وزیشاں خوردید
 ز پوسندگاں ہر کہ پوشش نکوست
 چو سنجاب وقائم چور و باہ ترم
 بدینگونہ از جسم پومیدگاں
 بہنشدید و گستر دو خورد و سپرد
 چهل سال با شاد کامی و ناز
 بیسے رنج برد اندراں روزگار
 چو پیش آمدش روزگار ہی

ہمیں آتش آنکا ہبلہ نماد
 پرستید باید اگر خبر دمی
 ہماں شاہ در گرداوب با گروہ
 سده نام آن جشن فرخندہ کرد
 بسے بادچوں او دگر شہ سید
 چمانے پہ نیکی از دیادگار
 ز نچچیر گوردو گوزن تریاں
 بورز آوردید انچہ بد سود مند
 ہدایدشاں را جہد اخفت جفت
 ہمی خویشتن باج را پروردید
 بکشت وزایشاں بر آہنخت پوست
 چہارم سمورست کس موسے گرم
 ہوشید بالاکے گو میدگاں
 برفت و جہزہ از نام نیکی نبرد
 بداد و دہش بود آں رفساز
 بافسوں و اندیشہ بے شمار
 ازومدرے ماند تحت مہی

زمانہ ندادش زمانے درنگ شہ آں شاہ ہوشنگ بارے درنگ
 نہ پیوست خوابد جہاں با تو مہر نہ نیشتر آشکارا را نمایدت چہر
 بر تخت نشستنِ طہورت پیدا کردن این نشتن نام کردن

جانوراں

پسر بندہ مراورا یکے ہوشمند گر انما یہ طہورت دیوبند
 بیاید تجتہ پدہ بر تخت بشاہی کمر بر میاں بر بست
 ہمہ بوداں رازش کز چو بچہ برلی چہ مایہ سخنا براند
 چنین گفت کامروز این تخت و گاہ مرا نید و تاج و گرز و کلاہ
 جہاں از بدیسا بشویم براسے پس آنکہ کفر در گے گرد پاسے
 زہر جاکے کو یکنم دست دیو کہ من بود خو اہم جہاں را خدیو
 ہر آن چہ نکاندر جہاں سو مند کہم آشکارا کشایم ز بند
 پس از پشت پیش برہ پشتم و سو برید و برستن نہادند روے
 بکوشش ازاں کرد پوشش بجاکے بگتر دنی پدہ ہم اور ہنہاے
 ز پو بندگاں ہر کہہ بنیک رو خویش کردشاں بنرہ و گاہ و جو
 ہستہ دو اں را ہمہ بنگرید سیہ گوش و یوزاز میاں برگرید
 بچارہ بیادش از دشت و کوہ ہند آمدند آنکہ پدہ تراں گروہ

زمرخاں جہاں آنکہ بُدبیک ساز
 بیاد رو آموختن شاں گرفت
 بنسہ بودنشاں تا نوازند گرم
 چو این کردہ شد مایاں و خروں
 بیاد رو یکسر چناں چون سنید
 چنین گفت کلین رانیائش کنسید
 کہ او داداں بروداں دستگاہ
 مراور اسکے پاک دستور بود
 خنیدہ بہر جا کے و شید اسپنام
 ز خوردن ہمہ روز بہتہ لب
 جہاں بردل ہر کسے بودہ دوست
 سر پایہ بدختہ پر شاہ را
 ہمہ راہ نیکی نمودے بشاہ
 چناں شاہ پالودہ گشت از بدی
 چو دستور بہتہ چنین کارواں
 برفت اہرن را بہ افسوں بہت
 زماں تا زماں زینش برسانتے
 چو بازو چو شاہیں گردن فراز
 جہانے بد و ماند اندر شگفت
 سخوانند شاں جز با آواز زم
 کجا ہر خروش کہ ز حنم کوس
 ہنفتہ ہمہ سود مند ہی گزید
 جہاں آفریں راتائش کنسید
 ستائش مراور کہ بہم دوراہ
 کہ رایش ز کردار بہ دور بود
 نر و جب نہ پیکر بہر جا کے گام
 بہ پیش جہاندار بہر پاس شب
 نماز شب و روزہ آئین دوست
 وزویند بہ جان بہ خواہ را
 ہم از راستی خواستے پایگاہ
 کہ تا بیدار از نوستہ ایزدی
 توشہ را ہنر نیز بسیار داں
 چو بہر تیر رو بارگی بہشت
 ہمی گرد گتیس بر تاختے

بند کردن طمہورث دیواں و مردن او

چو دیواں بیدند کردار او سے
 شدند انجمن دیو بسیار مر
 چو طمہورث آگہ شد از کارِ شاں
 بفرز جہاندار بستہ میاں
 ہمہ ترہ دیوان و افسوں گراں
 و مندرہ سید دیوشاں پیش رو
 ہوا تیرہ فام و زینس تیرہ گشت
 جہاندار طمہورث بانسیریں
 ریکو غوغو آتش دو دیو
 یکا یک بیاراست بادو جنگ
 از ایشان دو بہرہ ہافسوں بہست
 کشیدند شاں خستہ و بستہ خوا
 کہ مارا ککش تا یکے نو بہتر
 کئے نامور وادشاں زمینہار
 بوآنداوشان شد سیر از بند او سے
 کشیدند گردن از گفتار او سے
 کہ پر بخت نہ اندازد تاج زر
 بر آفت و شکست بازارِ شاں
 بگردن بر آورده گرز گراں
 برشتند جادو سپاہے گراں
 ہمی با سماں بر کشیدند غوغو
 دو دیدہ در و اندروں خیرہ گشت
 بیامد کمر بستہ رزم و کیس
 نزدیک سو دل سراں گیہاں خدیو
 نہ بد جنگ شاں ترا فراواں درنگ
 درگشاں بگرز گراں کردیست
 بجاں خواستند انگے زمینہار
 بیاموزی از مکت آید بہر
 ہداں تانمانی کنند آشکار
 بختند ناچار پیوند او سے

نوشتن پشور و بیاموختند
 نوشتن یکے نہ کہ نزد یک سہی
 چہ ہندی و چینی و چہ پسندی
 جہاندار سہی سال ازین پیشتر
 برفت و آمد بر روزگار
 جہانامہ پرور چو خواہی درود
 بر آری یکے را بچسبند

بترخت نوشتن جہت و پیدار کردن آفات جنگ و آموختن دیگر ہنر ہا ہر دم

چو رفت از ماں نامو شہر پیاہ
 گر انما چہ بشید فرزند او کے
 برآمد بر آں تخت منسج پیر
 کمر بست ہانہ شاہنشہی
 زمانہ بر آسود از دادری
 جہاں را فرسودہ بدو آبرو کے
 منم گفت ہانہ ترہ ایزدی
 بدان راز بدست کونہ کنسم

پسر شد بچا کے پد ز نامدار
 کمر بستہ دول پر از بند او کے
 برسم کیاں بر سرش تاج زار
 جہاں سے لیکر شتہ اور از ہی
 بھنستہ بران او دیوہ مرغ و بری
 فرودان شدہ تخت شاہی بندہ
 ہم شہر پیاہی دہم موبدی
 روان را سو کے روشتنی رہ کنم

در نام جستن بگردان سپرد
 چون خود دوزره کرد و چون جوستنا
 همه کرد پیدار روشن رداں
 بس در ازیں ساز بنما و گنج
 که پوشند هنگام تنگ دوزره
 قصب کرد پر مایه دینا تن
 بتار اندرون بود ابا فتن
 گرفتند از ویکر آمختن
 زمانه بدوشاد او نیتشاد
 بدین اندرون نینر بچاه خورد
 بر بزم پرستندگان نشست
 پرستنده را جایگه کرد کوه
 نواں پیش روشن جهان ایشال
 همی نام بنسایدیاں خواندند
 فروزنده شکر د کشتورند
 وز ایشان بود نام مردی بیاس
 کجانیست بر کس از ایشان بیاس

سخت آلت جنگ را دست برد
 بفسر کنی نرم کرد آهنا
 چو خفتاں و چون درع دبر گستاواں
 بدین اندرون سال پنجاه رنج
 دگر پنج اندیشه جامه کرد
 ز کماں دوزاریشم و موی قز
 بیاموخت شاں رشتن و تافتن
 چو شد یافته شستن و خفتن
 چو این کرده شد ساز دیگر نهاد
 ز هر پیشه در آستان گرد کرد
 گرو سپه که کالو زبان خوانیش
 جدا کرد شاں از میان گرد
 بدان تا پرستش بود کار شاں
 صفتی بود که دست بنشانند
 کجاست شیر مردان جنگ آوزند
 که ایشان بود تخت شاه بیچاک
 نسودی سه دیگر کرده را شناس

بگناه خورشش سرزتش نشونند
 ز آواز بیچاره آسوده گوش
 تن آباد و آباد گیتی بدو
 که ازاده را کاهلی بستند کرد
 همان دست در زان بامر کشتی
 روان شان همیشه پراند نشیب بود
 بخور دو پنج شید بسیار پسند
 سزاوار بگزید و بنمود راه
 بر بسند بدانند کم و بیش را
 شهنشاه بادنش و خواسته
 باب اندر آن متحن خاک را
 یک خشت را کالبه ساختند
 تخت از برش هندسی کار کرد
 چو ایوان که باشد پناه از گزند
 همی کرد زور و روشنی خواست
 چو با قوت و بیچاده و سیم وزر
 شد از آسوده بند بار کلید

بکارند و در زند و خود بدرونند
 ز زبان سر از آن خود ژنده پوش
 بر آسوده از داد و گرفت و گو
 چه گفت آن سخنگوی از آمد
 بهنارم که خوانند آهین خوشی
 کجا کارشان بگمان پیشه بود
 بدین اندر دل سال پنجاه نیز
 ازین هر یک را یکی پایگاه
 که تا هر کس اندازه خویش را
 از آن پس که اینها شد آراسته
 بفسرزد و دیوان تاپاک را
 هر آنچه از گل آمد چو بشتناختند
 بسنگ و سیرکج دیو دیوار کرد
 چو گر مابه و کاخهای بلند
 ز خار اگر چیت یک روزگار
 بچنگ آید شش چند گونه گهر
 ز خار ابا سوس برون آورید

دگر بوہماے خوش آورد باہ
 چو جان و چو کافور و چو مشکناہ
 پز شکی و در بان ہر در دستند
 ہمہ را از ہائیں نہ کرد آفتکار
 گزر کرد ازاں پس بگشتی بہ آب
 چہیں سال پنجہ یوزنید پس
 ہماں کردینسا چو آمد پدید
 چو آن کار ہاے و کے آمد چکا
 بفر کیانی یکے سمت ساخت
 کہ چوں خواستے دیو برداشتے
 چہ خورشید تاباں میان ہوا
 جہاں آئین مشہر تخت اوے
 بہ جبشید بر گوہر افشا ندہ
 میر سال نو ہر مرفرد دیں
 بہ نور روز نونشاہ گیتی فردز
 بزرگاں بشادی بیاراستند
 چہیں جشن منسج ازاں روز گاہ
 کہ دارند مردم بویوش نیاز
 چو خود و چو عنبر چو روشن گلاب
 در تنہ راستی و راہ گزند
 جہاں را اینسا بد چہنو خواستار
 ز کشور بکشور بر آمد شتاب
 نہ دید از ہنہر بر خرد بستہ چیز
 بگیتی جب نہ از خویش تن ہا ندید
 ز جا کے مہی بر تر آورد پاے
 چہ ماہ بدو گوہر اندر نشاخت
 نہاموں بگردوں بہر افراشتے
 نشستہ برو شاہ منہماں روا
 ازاں ہر شدہ قرۃ العینت اوے
 مراں روز را روز نو جواند نہ
 بر آسودہ از منسج تن دل زکیں
 براں تخت منبتست فیروز روز
 مے و در در امشکران چو استند
 مانندہ ازاں شہر داں یادگار

چنیں سال صد ہی وقت کا
 نیارست کس کر دیکارے
 زینچ وز بدشاں بنو آگی
 کے تخت پر مایہ کردہ پاسے
 نشستے بر آن تخت جمشید کے
 مرآن تخت را دیو برداشته
 بر اثر از تخت سپید زوہ
 بفرالتش مردم نہادہ دوگونش
 چنیں تا بر آمد بریں سالیان
 جہاں بد بار ام زداں شاد کام
 ندیدند مرگ اندران روزگار
 نہ بدوز و مندی و جہاں سے
 میاں بستہ دیواں ایساں رہی
 برو بر نشستہ جہاں کہ خدا سے
 بچنگ اندروں خسروی جام نے
 نہ ہاموں با بر اندر آفستہ
 سر اسر ز مرغیاں ہمہ صفا زوہ
 زراش جہاں پر زوا کے نوش
 ہمہ تافت از شاہ فرکیاں
 زیزداں بدو نو بنو بد پیام

برگشتن جمشید از فرمان خدا پر گشتن روزگار زوہ

چو چنیں بر آمد بریں روزگار
 جہاں سر برگشتہ او بار ہی
 یکا یک پیخت ہی بگرید
 منی کرد آں شاہ یزداں شاس
 گرانگیاں رازش کہ بچواند
 ندیدند جسز خوبی از شہر بار
 نشستہ جہاں دار بانہ سہی
 بگیتی جز از خویشتس کس ندید
 زیزداں بہ پیچید و نہا سپاس
 چہ مایہ سخن پیش ایساں براند

کہ جز خوشی نشستن را اندام جہاں
 چو من تا جور تخت شاہی نابید
 ز روی زمین ریخ من کاستم
 جہاں پوشش و کام تاں از من است
 کہ گوید کہ جس من کیسے پادشاہت
 کہ بیماری و مرگ کس را نکاست
 و گر بر زمین شاہ باشد بے
 بمن ننگہ دہر کہ آہر من است
 مرا خواند باید جہاں آنسیر
 چرا کس نہ است گفن نہ چوں
 گشت جہاں شد پراز گفت و گوے
 پراگندہ گشتند یکسر سپاہ
 شکست اندر آورد و بر گشت کار
 چو خسرو شدی بندگی را بکوش
 بدنش اندر آید تر ہر سو ہر اس
 ہی کاست زو فر گیتی منسروز
 بدانت و شد شاہ با ترس و باک

چنین گفت با ساخوردہ جہاں
 نہ سرد جہاں از من آہد پید
 جہاں را بخوبی من آراستم
 خورد خواب و آرام تاں از من است
 بزرگی و دہیم و شاہی مراست
 پدار و دریاں جہاں گشت راست
 بجز از من کہ برد است مرگ از کسے
 شہار از من ہوش و جان و دین است
 گرایدوں کہ دانید من کردم این
 ہمہ موبدان بفرگندہ گوں
 چو این گفتم شد فخر نزداں ازوے
 سہ ہست سال از در بار گاہ
 منی چوں پہ پیوست با کردگار
 چہ گفت آن سخنگوے با ترس و ہوش
 پیزداں ہر آنکس کہ گشت ناسپاں
 چہ شہید بر تیرہ گوں گشت روز
 از پاک یزداں چو شد خشمناک

کہ آہِ رودہ شہر پاک یزدان ازوے
 بہی راند جسمشیدخون در کنار
 بدان درد و درماں ندیدند
 ہمیں کرد پوزشش بر کر دگار
 بر آورده بروے شکوہ بدی
 ہمیں کاست ز فستردہ ایزدی

داستان مرد اس تازی پدِ رضاک

یکے مرد بود اندران روزگار
 گرانمایہ ہم شاہ و ہم نیک مرد
 کہ مرد اس نام گرانمایہ بود
 مرا و رازد و شیدنی چا پر پاس
 یزدان شتر و پیش را ہم چنیں
 جہاں گا و دوشا بفرماں برمی
 بشیراں کسے را کہ بودے نیاز
 پس بر آں پاک دیں را یکے
 جہاں جوے را نام رضاک بود
 جہاں بیور اسپش ہمیں خواندند
 کجا بیور از پہلواں نے شمار
 از اسپان تازی بزیرین تمام
 زدشت سواران نینہ گزاد
 ز ترس جہاں دار پایا د سرد
 بداد و دوش بر ترس پایہ بود
 نہ ہر یک ہزار آمدندے بچاے
 بدوشندگاں دادہ بدپاکیں
 جہاں تازی اسپ رنڈوزی
 بدان خواستہ دست بردے فراز
 کس از ہر سیرہ نبود اندکے
 دلیر و بسار دنا پاک بود
 چنیں نام بر پہلو می بر اندند
 بود بر زبان درمی وہ ہزار
 و را بود بیور چو بردند نام

شبِ دروز بودے دو بہترین
 چنان بکہ ابلِس روزے کچھ
 دلِ مستِ راز راہ نیکی بسد
 ہمانا خوش آمدش گفتار او سے
 بدوداد ہوشِ دلِ جانِ پاک
 چو ابلیس دانست کہ دلِ بداد
 فراوان سخن گفت ز پانہنہ
 ہی گفت دارم سخنساب سے
 جو ان گفتہ گو سے چندیں سپا
 بدو گفت پیمانہت خواہم تخت
 جو ان سادہ دل بود فرانش کرد
 کہ راز تو با کس نگویم زبُن
 بدو گفت جبر سے در سر
 چہ باید پد پد چوں پس چوں تو بود
 زمانہ بدیں خواجہ ساسخورد
 بگیر این سہ را یہ در گاہ او سے
 بریں گفتہ من چو داری وفا

ز راہِ بزرگی نہ از بسد کیس
 بیامد بان یکے نیک خواہ
 جو ان گوش گفتار اور اسپرد
 بنود آگہ از زشت کردار او سے
 پر گندہ رتارکِ خویش خاک
 بر افسانہ اش گفت نہار شاد
 جو ان راز دانش ہی بود سخن
 کہ آرزو ہے از من نداند کسے
 بیاموز مار اتو اے نیک را سے
 پس آنکہ سخن بر کشم درست
 چنان کہ لبِ مرود سو گند خورد
 ز تو بشنوم ہر چہ گوئی سخن
 چو ابا یاد اے نامور کہ خدا سے
 یکے پندت از من بیاید شود
 ہی دیر ماند تو اندر نورد
 ترا ز بسد اندر جہاں جاہ او سے
 جہاں راتو باشی ہی کہ شد ا

ز خون پد رشتد دلش یزدرد و
 دگر گوے کیس از در کاز نیست
 بتابی ز چہاں د سوگند مہین
 نشوی خوار ماند پد رت از چہند
 چناں شد کہ فرمان او بر گزید
 چہ رویست این را بہانہ بخوے
 بخور شید سر بر بند از ترا
 نیاید مر ایاری از ہنچ کس
 تو تیغ سخن بر کش از نیام
 یکے بوستان بود پس و لکشاے
 نہ ہر پرستش بیار استے
 پرستند ہاوسے ہر دے چو باغ
 یکے زرف چاہے برہ بر بکند
 بخاشاک پوشید و بسپر و راہ
 شب ہد سوے باغ بہناد در و
 یکا یک نگوں شد سر سخت شاہ
 شد آن یکسٹل مر و نر و الہا بہت

چو ضحاک بستنید اندیشہ کرد
 با بلیس گفتسایں سزا و آریست
 بدو گفت اگر بگذری زین سخن
 بماند بگردنت سوگند و پند
 سر مرو تازی بدام آورید
 پیر سید کاین چارہ با من بگو
 بدو گفت من چارہ سازم ترا
 تو در کار خاموش مے باش کس
 چناں چوں بیاید بدم تمام
 مراں پادشاہ اور اندر مراے
 گرانمایہ شبگیر بر جاستے
 سر وقتن بستے نہ منتہ بیان
 بر آں واسے وارثونہ دیونتر ند
 پس ابلیس ہیرہ سر زرف چاہ
 سیر تازیباں نامور نامجوے
 چو آمد تزدیک آں شاہ شہشاہ چاہ
 بچاہ اندر قادیون بست است

بعضی زنده بنمازده پا دست
 پد بود شاد و بد و داد گنج
 سخت از ره مهر میونند او
 زو انان شنیدم این داستان
 بخون پد هم بنا شد و لیر
 پڑوسهنده راز با ما دست
 تو بیگانه خواں و مخوانش پسر
 بدیں چاره بگیرت گاه پد
 برایشان به بخشود سود دریاں
 یکے بند نو دیگر افکن برین
 ز کیتی همه کام دل یانقی
 نه بیچی ز فرماں و پیمان کنی
 و دود مردم و مرغ و ماهی تراست
 و گر گو نه چاره گزید اسے سنگفت
 سخنگوے و بنیاد دل و پاک تن
 نبودش بس از اس گفت و گو
 یکے نامور مرد خوالی گرم

بہر نیک و بد شاہ آزاد مرد
 ہمیں پرویز نشبت ساز و برنج
 چنان بد کنش شوخ فرزند او
 بخون پد رگ شتہ ہمہ آستان
 کہ فرزند پد گر بود ترہ شیر
 مگر در نمائی سخن دیگر است
 پسر کور ہا کر در رسم پد
 سبک مایضحا کہ بید او گر
 پسر بر تہما د افسر تازیان
 چو ابلیس پیوستہ دید آن سخن
 بد و گفت چوں سو سے من تافتی
 اگر ہچنین نیس ز فرماں کنی
 جہاں سر سیر بادشاہی تراست
 چو این گفتہ شد ساز و بیکر گرفت
 جوانے بر آراست از خویشتن
 ہمیں دل بضحاک بنہا در و
 بد و گفت اگر سہ شاہ را در خورم

ز بهر خورش جاگید ساختش
 بدو داد دستور فرماں روا
 که گشت بد از خوردنیا خورش
 بدل کشتن جانور جاگے کرد
 بدان دستش یک ماں تندت
 خورش کرده آورد یک یک بجای
 بدان تا گشت بادشہ را دلیر
 بفرمان او دل گردگان کند
 مزه یافت زان مہتر شورنجبت
 کہ جاوید ز می شاہ گردن فرار
 کہ زوایت سر بسد پرورش
 کہ فرسدا چه سازد ز خوردن گفت
 بر آورد و بنمود یا قوت زرد
 بسازید و آمد دل پر امید
 سہم کم خرد مہر اور اسپرد
 بسیار استش گونه گون یک
 خورش ساخت از پشت گاو جوان

چو بکشید ضحاک بختش
 کلید خورش خانہ بادشا
 فرادان نبود از ناں پرورش
 پس آہرمن کینش بلے کرد
 خورش زردہ مرغ و ادش غمت
 زہر گوشت از مرغ و از چار پاے
 بخورش ہمسودہ برسان شیر
 سخن ہرچہ گویدش فرماں کند
 بخورد و بد و آفرین کرد سخت
 چنین گفت ابلیس نیز نگ ساز
 کہ فردات زین گونه سازم خورش
 برقت و ہمہ شب گالش گرفت
 و گرد و زچوں گنبد لاجورد
 خورشہماز یکبک و تدر و سپید
 شہ تازیان چوں بخوں دست بود
 سوم روز خوں را بہ مرغ و برہ
 بروز چہارم چو ہنسا دخوان

ہاں سال خوردہ مے و شکراب
 شگفت آمدش زان ہشیوار مرد
 چہ خواہی بخواہ از من آئیگنویے
 ہمیشہ بزئی شاد و فرماں روا
 ہمہ توشہ بہ جام از چہر تست
 و گر چہ مرانیت آں پایگاہ
 بیوسم باطمین و چشم و رو سے
 نہانی نہانست بازار او سے
 بلندی بگیسرد مگر نام تو
 کس اندر جہاں این شگفتے نرید
 غمیں گشت و از ہر سو سے جاہ جست
 سز در گمانی ازین در شگفت
 برآمد و گر بارہ از گفت شاہ
 ہمہ یک یک و استمانا زوند
 مراں و در اجارہ نشا خند
 بقدر زانگی نزد ضحاک ہفت
 ہاں تا چہ گردوشا میدرود

بد و اندروں زعفران و گلآب
 چو ضحاک دست اندر آورد خورد
 بد و گفت بنگر کہ تا آرزو سے
 خورش گرد و گفت گاسے بادشا
 مرادل سراسر بیز از مہر تست
 یکے حاجت استم نیز و یک شاہ
 کہ نہراں دہ تا رہہ گفت او سے
 چو ضحاک بشنید گفتار او سے
 بد و گفت دادم من این کام تو
 چو بوسید شد بیز میں نا پدید
 دو مار سیہ از دو کفتش رست
 سہ انجام بسرید از ہر دو گفت
 چو شاخ درخت آں دو مار سیہ
 پڑشکان فرزانہ گرد آمدند
 ز ہر گونہ نیرنگہا ساختند
 بساں پڑشکے پس اہلیس لفت
 بد و گفت کیس بودنی کار بود

خوش ساند آرام شان دہ بخورد
بجز مغز مردم دہ شان خوش
دو اسکے تو جسے مغز آدم چوست
بروز سے دو کس ہایدت گشت زرد
سبز زہ دیوان ازین جہت جو
مگر تاپکے چارہ ساز دہماں

نشايد جسزايں چارہ نيز کرد
مگر خود ميسزند ازين پرورش
بریں درد و درماں بياید گريست
پس از مغز شمل بياید درود
چيست و چه ديد اندرین گفت و گو
کہ پروختہ ماند ز مردم جہاں

تباہ شدن روزگار بشيد ز دست ضحاک

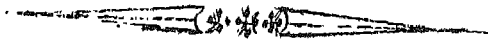
ازاں پس برآمد ايران خوش
سيه گفت خستنده روز سپيد
پرو تيره مشفقہ ايراني
پديد آمد از هر سوے خسروے
سپہ کرده جنگ را ساخته
يکايک ز ايران برآمد سپاه
شيدنک نجانجا يکے حرست
سواران ايران همه شاه جوے
بشاهی برد آتش بر خوانند

پديد آمد از هر سوے جنگ خوش
گستند بپوندا ز جہت شيد
بکزي گراييد و با جہت زي
يکے نام جوے زہر پلوے
دل از ہر جہت شيد پرواختہ
سوے تازياں برگزشتند
چرا ز ہول آن از دہا پیکرست
نہادند يکے بہ ضحاک جوے
وراستہ ايران زمين خوانند

با پیراں زمیں تاج بر سر نمداد
 گزیریں کردہ گردان ہر کشور سے
 چوانگ شتری کرد گیتی برو سے
 پتنگ آوردیش جماندار تو
 بزرگی و دیہیم و گنج و سپاہ
 سپروش پشماک تخت و کلاہ
 ز چشم ہمہ مردمان ناپدید
 پدید آمد آں شاہ ناپاک دیں
 یکایک نداشت زمانے درنگ
 جہاں را از تپاک و سبے بیم کرد
 لب نہ جام ہم زونی ساد رہا
 زمانہ بر پوشش چو حجاب دہ کاہ
 ازاں رنج برون چہ آمدش سود
 پدید آدریدہ بے ننگ و بند
 کہ گیتی نخواستہ کشت دنت راز
 جسز آواز زمست نیاید بگوش
 نخواستہ نمودن یہ بدیستہ چہ

کئے اژدہانشیں بیاد چہ باد
 از ایراں و از تازیان اشکر سے
 سوے تخت جمشید بہنا درو سے
 چو جمشید راجت شکر کندرو
 برفت و بدوداد تخت و کلاہ
 نہاں گشت و گیتی برو شد سیاہ
 چو صدم سالش اندر جہاں کن نہیہ
 صدم سال روزے بدریا چین
 چو ضحاکش آورد ناگہ بچنگ
 بازہ مر اورا بدو نیم کرد
 نہاں بود چہ نہ اژدہ و نہ
 شد آن تخت شناہنی آں دستنگاہ
 ازین پیش بر تخت شناہی کہ بود
 گذرشتہ برد سالیان ہفت صد
 چہ بیاد ہی زندگانی دراز
 ہی پروراندت باشتمہ نوش
 یکایک چہ گوئی کہ گستر دہر

همه را ز دل بر کشادی و	همه شاد باشی و شاد می بود
بدلت اندر از دور و خون آورد	یکه نغمه بازی برون آورد
تو در دره بجز چشم نکلی مکار	چنین ست گیسوان ناپا آزار
خبر ایام از دور برهائی ندرنج	دم شیرین سحر اسپنج

بوستان

باب اول

در عدل و راسخ و تدبیر جہاں داری

چہ خدمت گزار در زبانِ پاس
 کہ آسایشِ خلق در نظرِ اوست
 بتوفیقِ طاعت و شش زندہ داد
 سرش بسز درویش بر حمت سفیند
 اگر صدق داری بسیار و بیا
 تو حق کوئے و خنہ و حقاقت نشاند
 نمی زیر پا کنستزل اینہاں

نگینا گر فہمائے حق در قیاس
 خدا یا تو این شاہ در ریش دوست
 بسے بر سر خلق پایستہ داد
 بردنند دار از درخت امید
 براہ تکلف مرہ سعد یا
 تو منزلت اسی دشنہ راہ و
 چہ حاجت کہ نہ کرسی آسماں

بگور وے حسنِ ملاص بر خاک نہ
 کہ ایں ست سر جادو رہتاں
 کلاہِ حسنہ او ندھی از سر سب
 چو درویشِ مخلص بر آرزویش
 تو ناسے درویشِ پروردگاری
 کیے از گدایانِ ایں در گم
 مگر دستِ لطفِ شادویارِ من
 و گرنہ چرخِ گردید از من کہیں
 اگر میسکتی پادشاهِ ہی برود
 تو بر آستانِ عبادتِ سرست
 حنہ از بندہ ابندہ حق گزار

مگو پائے عورت بر افلاک نہ
 بطاعت بنہ چہرہ آستاں
 اگر بسندہ سر بریں درینہ
 چو طاعت کنی لبسِ شہی پوتن
 کہ پروردگارِ تو انگر توئی
 نہ کشورِ حنہ ایم نہ من مل دہم
 چو خیر ناز دست و کردارِ من
 تو خیر روئی کی دہم دسترس
 دیکھا کن لبش چوں گدایاں بسوز
 کہ بستہ گردن کشاں بدرت
 زہے بندگانِ رحمن دنگار

حکایت

کہ پیش آمدم بر پلنگے سوار
 کہ ترمسینہ بربائے زمینِ لہیت
 کہ سخدی مدار آخپہ دیدی گشت
 کہ گشت نہ چہ چہ نہ حکم تو چہ

کیے دیدم از عرصہ رود بار
 پیمانہ ببول زان حال برین شست
 بنشیند کماناں دست بر لبس گرفت
 تو ہلہ رودی انکے زاور مہج

چو خنجر و بطن در این داور بود
 حشرالش نگهبان و یاد بود
 محال است چون دوست دارد ترا
 که در دست دشمن گزارد ترا
 ره این ست روز طریقت متاب
 بنه گام و کامی که غم‌های بیاب
 نصیحت کسی بود مندا پیش
 که گفتار سعیدی پسند آیدش

پند دادن کسری هر مزر را

شنیدم که در وقت نزاع روان
 بهرم چنین گفت نوشیروان
 که خاطر نگه دار در رویش باش
 نه در بند آسایش خویش باش
 نیاسایا ندر دیار تو کس
 چو آسایش خویش نخواهی کویس
 نیاید نزدیک دانا پسند
 شبان خفته و گرگ در گوشتند
 بود پس در رویش محتاج دار
 که شاه از رعیت بود واجب دار
 رعیت چو بخندد سلطان درخت
 و گر میگری میگری بیخ خویش
 کن تا توانی دل خلق ریش
 ره پارسایان امیست و بیم
 اگر حادۀ بایر است مستقیم
 که ترسد که در ملکش آید گزند
 گزیدگانش نیاید پسند
 در آن کشور آسودگی بوس نیست
 ز کردار شترت و کس این چنینست
 و گر یک سواره سبزه رویش آید
 اگر پاس بندی رضا پیش آید

که دل تنگ با نیمی خست از شاه
 از آن کو نترسد ز داو بر سر
 که دارد دل اهل کشور تراس
 بزرگان بستند این سخن بچو
 که مملکت را ناپا پس در دست
 که مزدور خوشدل کند کارش
 که زمین کوئی دیده باشی بس

فراخی در آن فرزند کشور مخواه
 ز دست تنگ بران دلاور بر سر
 و گر کشور آباد بسند بخواب
 خرابی بدنامی آید ز جور
 رعیت نشاید به بسد ارگشت
 مراعات دهقان کن از بر خویش
 مروت بناست بر بدی با کس

پند دادن خسرو بشیر را

در آن دم که چشمش زد برین سنجید
 نظر در صلاح رعیت کنی
 که مردم ز بدت نه چندان پاید
 کند نام ز دستش گیتی کند
 بکند آنکه نه با دینا د
 نه چندانکه در دول طفل وزن
 بس دیده باشی که شهر بر خست
 که در ملک رانی با نصاب رسد

ست یندم که خسرو بشیر و گفتم
 یراں باش تا هر چه بت گفتم
 مپیچ اے پس گردن از عقل را
 که یزد رعیت ز بسد ارگ
 بس بر نیاید که بنیاد خود
 خرابی کند بشیر و ستمش زدن
 چرا سخی که بیوه زنی بر فروخت
 وزاں پیر و زور افاق کیست

ز چشم ز مستند بر تیش
 بهمان به که ناست به پیشکی بر بند
 که بهمار ملک است به بهر گار
 که نفع تو بود در آزار حیات
 که از دست نشان دستبار خدا
 چو بد پروری خصم جان خودی
 که بیخشن بر آورده باید زمین
 چه از فریبی بایدش کند پوست
 نه چون گو سفندان مردم و پر

چون نوبت رسد زین جهان غریبش
 بدو نیک مردم چو می بگذرند
 خدا ترس را بر رعیت گما
 بدانند نیش تست آن و خونخوار خلق
 ریاست بدست کسان خطاست
 نکو کار پرورند به بی بندیدی
 مکافات دشمن با لش کن
 مکن صبر بر عالم ظلم دست
 سرگروگ باید هم اول بید

حکایت

چو گردش گرفتند دزواں به تیر
 چه مردان لشکر چه خیل زناں
 در غیر چشمه و لشکر بیت
 چو آواز ز نسیم بر بشنوند
 نکو دار بازارگان در رسول
 که نام نکوئی لب عالم بر بند

چه خوش گفت بازارگان اسیر
 چه مردانگی آید از بهر زناں
 شهنش که بازارگان بخت
 که آن جاوگر پوشمشناس بر بند
 نکو بایت نام و نیکی مستبول
 بزرگان مسافر بجان پرورند

کری و خاطر از روده آید غریب	بند گردو آن ملک غنیمت
که سیاح جلاب نام نکوست	غریب آشنا باش و سیاح دوست
و ترا سیب شاں پرخند باش نیز	نکو و از ضیف و مسافر عزیز
که دشمن توان بود در زمی دوست	ز بیگانه پرسینه کردن نکوست
که هرگز نیاید ز پرورده عناد	قدیمان خور امین کز اقدر
حق سالیانش فراموش کن	چو خدمت گذار بیت کرد کس
ترا بر گرم همچنان دست هست	گر او را هر دم دست قدرت پست

حکایت

چو خسرو بر آتش قلم در کشید	سننیدم که شاه پور دم در کشید
نشت این حکایت کبزدیک شاه	چو شد حالش از بے زانی شاه
اگر من نماندم تو مانی بفضیل	که اے شاه آفاق گتربول
بہنگام پیسری مرا نم ز پیش	چو بدل تو کردم جوانی خویش
سیا زار و بیرون کن از کشورش	غنی بپر که پفته باشد سرش
که خود خوے بد شمنش در قفاست	تو گر خشم بر دے زانی رواست
بصنعاش مغزت و سقلاب دم	و گر یارسی باستش ز ابلوم
نشا بد بلا بر دگر کس گماشت	بم آنجا امانش دره تابچاشت

کز مردم آینه بیرون چنین
 که نفس نداد در سلطان به اس
 از و بر نیاید و اگر بسز خروش
 بیاید و ناطق کبر گماشت
 ز مشرف عمل بر کن و ناظرش
 ایس که تو ترسد امینش مدار
 که از صدیکه رانه بینی ایس
 نیاید بر تادیک جا بسهم
 یکے دزد باشد یکے پردہ دار
 رود در میان کار وانی مسلم
 چو چنگ بر آید خجستش گناه
 به از قید بندی شکستن نیر
 نیفتد بسز و طبا بابل
 پدر و از خشم آور و بر سپر
 گئی میکند آتش از دیده پاک
 و گز خشم گیری شوند از نویبر
 چو رگ زن که جراح دم هم نه است

که گویند بر گشته باو آن زمیں
 عمل کردهی مرد منعم شناس
 چو بفلس فرو برد گردن بدوش
 چو مشرف دوست از امانت شد
 و را دینیز در ساخت با خاطرش
 خدا ترس باید امانت گزار
 بیفتاں و بشمار و عاقل نشین
 دو همجنس ویرینه راه هم قلم
 چه دانی که بهارست گردند و یار
 چو دزدان ز هم پاک دارند و بهیم
 یکے را که معزول کردی زجا
 بر آوردن کام اُمید و ایر
 نویسنده را کن ستوں عمل
 بفسر ماں براں بر شہ داد گم
 گشتن میزند تا شود در دناک
 چو ز می کنی خصم گرد و دلیر
 در مشتی و ز می بهم در به است

چو حق بر تو پاشد تو بر خلق پاش
 ہمیں نقش بر خواں میں انعمہ خویش
 مگر آں کز و نام نیکی بماند
 پل و خانے و خوان مہاں سر آ
 درخت و چو درختیں نیاورد بار
 نشاید پس مرگش آگہ خواند
 مکن نام نیکی بزرگان نماں
 باخر برفتند و بگذشتند
 یکے رسم بماند از و چا و داں
 و گزگشتہ آید بچویش ہیں
 چو ز بہار خواہند ز نہار وہ
 نہ شرط است کشتن بادل گناہ
 و گر گوشتماش بزند اں و بند
 درخت خبیثست خویش برآ
 تا نخل کنش در عقوبت بے
 شکستہ نشاید و گر بارہ بست

جوان مرد خوش خلق و بخشنده باش
 چو یاد آیدت عہد شان این پیش
 نیا مد کس اندر جہاں کو بماند
 نمر و آنکہ ماند پس از دے بجاک
 ہر آں کو نماند از پیش یادگار
 و گرفت و اینبار خیرش نماند
 چو خواہی کہ نامت بود در جہاں
 ہمیں کام و ناز و حرب داشتند
 یکے نام نیکو بود در ان جہاں
 بسبح رضا مستخوان اید اسے کس
 گنہگار را عتد بنمایاں نہ
 گر آید گنہگارے اندر پناہ
 چو باہرے بگفتند و نشنیدہ بند
 و گر پند و بندہ شش نیاید بکار
 چو چشم آیدت برگناہ کے
 کہ سہمت لعل بختاں شکست

گفتار

نه بے حکم شرع آب خوردن خطاست
 اگر شرع فتوے دهد بر ہلاک
 و گردانی اندر بقا شش کساں
 گنہ بود مرد و ستنگارہ را
 تمت زور سہ دست و لشکر گراں
 کہ دے بر حصارے گریز دہند
 نظر کن در احوال زندانیساں
 چو باز آراگان در دیارت ببرد
 کز اں پس کہ بروے بگریزند زار
 کہ مسکین در اقلیم غم غربت ببرد
 بنیدیش ازان طفلک بے پرد
 بسا نام نیکوے پنجاہ سال
 پسندیدہ کاران جاوید نام
 بر آفاق گرسر بسہر بادشاہت
 ببرد از تہیہ دستی آزاد مرد

و گزوں بفتویٰ بریزی اردہ است
 الامان داری ز کشتنش باک
 برایشان بختناے و راحت سیاں
 چہ تاواں زن و طفل ہیچارہ را
 و لیکن در اقلیم دشمن مہراں
 رسد کشتور بیگنہ را گزند
 کہ ممکن بود بیگنہ در میاں
 بمالش خاست بود دست برد
 ہسم باز گویند خویش و بتا
 متاعے کرد و ماند ظالم بسر
 و ز آہ دل در دمنش خند
 کہ یک نام ز رشتش کند پامال
 تظاول نکرند بر مال عام
 چو مال از تو تگہ ستانند گداست
 ز پیلوے سکیں شکم پر نہ کرد

حکایت

شنیدم کہ کف اُند ہے داوگر
 کیے گفتس اسے خیر و نیک روز
 بگفت این قدر ستر و آسایش است
 نہ از بس آس می تا مخرآج
 چو چوچوں زناں حُله در تن کنسم
 مرا ہم ز صد گو نہ آزد و هو است
 خزان پُرا ز بہر لُشکر بود
 سپاہ ہے کہ خوش دل بنا شد ز شاہ
 چو دشمن سنزد و ستانی بزد
 مخالف خزش بُرد سلطان خراج
 مروت بنا شد بر افتادہ زور
 رعیت و دخت ست اگر پردی
 بہ سہمگی از بیج و بادش کن
 کساں بر خورد از جوانی و بخت
 اگر زبردستی در آید ز پاس
 چو شاہد گرفتن بنسرمی دیار
 قباد اشته ہر دو رو آس تر
 قباے ز دیباے چینی بدوز
 وزیں بگذری زیب آریست
 کہ زینت کنم بر خود و تخت و تاج
 بمرہمی کجا د فح و کشتن کنسم
 و لیکن خنرینہ نہ تنہا مراست
 نہ از بہر آیین و زبور بود
 غار و حد و ولایت نگاہ
 ملک باج و دودہ یک چرامی خورد
 چہ اقبال مینی در ان تخت و تاج
 بزد مرغ دوں دانہ از پیش سور
 بکام دل دوستاں بر خوری
 کہ ناداں کنہ جینت بر خویشتن
 کہ بر زبرد ستاں گیر نہ سخت
 حذر کن ز نالی نیش بر خند
 چہ پیکار خوں از نساے میاں

بمردمی کہ ملک سراسر میں نیرزد کہ خونے چکدہ زمین

حکایت

شہیدم کہ جسمشید فزخ سرست
بدین چشم چوں بالیے دم زدند
گرفتیم عالم بمردمی و زور
چو بردشمنے باشت دست دہرس
عس و زندہ سگرتہ پرانت
بمرد چشم بر لب سنگی ز داشت
بفتند چوں چشم بر ہم زدند
ولیکن نیرزدیم با خود بگور
مرجانش کوراہمیں غصہ بس
بہ از خون او گشتہ در گردنت

حکایت

شہیدم کہ دارا سے فتح تبار
دواں آدش گلہ بانے پہ پیش
بصحر اور از دشمنان داپاک
برآورد و چوپان بد دل خود شش
من آنم کہ اسپان شہ پر دم
ہلک را دل رفت آہ بجای
تراوری کردن تیغ نہ پیش
زلت کربماند روزی شکار
شہنشاہ برآورد تخلق ز کیش
کہ در خانہ باشد گل از خار پاک
کہ دشمن نیسم در ہلاکم مکوش
بجذبت دریں غصہ را درم
بجندیہ گفت امے نکو ہید رہے
وگر نہ زہ آورہ بودم بگوش

نگهبانِ مرعی بخندید گفت
 نه تندی بر محمود راے نکوست
 چنانست در متری شرط نیست
 مریا رسا در چشم دیده
 کنوت بجز آیدم پیش باز
 تو انم من سے نامور سر پار
 مرا گلہ بانی بعقلست و راے
 در اں دار ملک از خطن غم بود

نصیحت زیبا راں نشاید نیت
 کہ دشمن نداند شهنش زد دوست
 کہ ہر کہتے کر را بدانی کہ کیست
 ز خیل و چہ از گاہ پرسیدہ
 نمیدانیم از بد اندیش باز
 کہ اسپے بروں آرم از صد ہزار
 تو ہم گلہ خویش داری سپاے
 کہ تدبیر شاہ از شبان کم بود

گفتار

تو کے لبش نوی نالہ داد خواہ
 چنان خنپ کا یہ فغانست بگویش
 کہ نالہ ز ظالم کہ در دور نیست
 نہ سگ را من کاروانی درید
 و پس آمدی آمد یاد سخن
 بگو آنچہ دال یہ حق گفتہ
 زباں بند و دفتر حکمت بشوے

بکیواں بست گلہ خواب گاہ
 اگر داد خواہ سپے بر آہ چشم و پیش
 کہ ہر چور کو می کند چور بست
 کہ دہقان ناداں کہ سگ پر دید
 چو تیغے بدست فتنے بکن
 نہ رشوتستان و نہ عشوہ دہ
 طمع بگسل و ہر چہ خواہی گوے

حکایت

خبر یافت گردن کشته در عراق
 تو هم بر درستی ایستاده
 دل در دهنش بر آه ز بند
 پریشانی خاطر برداد خوا
 تو خطمه خشک در حرم نمیدوز
 تا ندره داد آن کس خداست
 که میگفت مسکنی از زیر طاق
 پس ایستاد بر در نشیناں برآ
 که هرگز نباشد دولت در دست
 بر اندازد از مملکت پادشاه
 غریب از بیرون گو بگر ما بسوز
 که نتواند از پادشاه دادخواست

حکایت

یکی از بزرگان اهل تبریز
 که بودش بگینه بر انگشتری
 بشب گفتمی آن جرم گیتی فروز
 قضا را در آمد یک شب سال
 چو در مردم آرام و توست ندید
 چو بنید کسی ز هر در کام حلق
 بفرمود و بفرختندش بسیم
 حکایت کند ز ابن عبد العزیز
 فردمانده در قیمتش چو بی
 در سکه بود در دوشنالی چو روز
 که شد بد ریاض مردم هلال
 خود آسوده بودن مرگت ندید
 کیش بگذرد آب نوشین حلق
 که جسم آمدش بر غریب و تقیم

بُدرویش و سکیں و محتاج داد
 که دیگر بدستت نیاید چنان
 بعارض منسرو میدویدش چو تمنع
 دل شمس از ناتوانی نگار
 نشاید دل خلق اندوه گیس
 گزینند بر آسایش خوشتن
 بشاد می خویش از عسب دیگران
 نه پندارم آسوده خستند
 بخشنند مردم بآرام و ناز
 آتابک ابوبکر بن سعد است

بیک هفته نقدش بتاراج داد
 بُدرویش و سکیں و محتاج کنان
 شنیدم که میگفت و باران دمع
 که زشت است پرایه بر شهر یار
 مرا شاید آنکشت ترمی بنگیس
 خنک آنکه آسایش مردوزن
 بکمر دند غیبت هر سر پروان
 اگر خوش نخبید ملک بر سر
 و گر زنده دارد غضب دیر باز
 همداستان سیرت راه است

حکایت

که چون تکلم بر تخت زنگی نشست
 سبقت برد اگر خود همین بود پس
 که عزم بر رفت بجای صله
 نمود از جهان دولت الافقیه
 که در یایم این خجسته در کیه است

در اخبارش امان پیشینه است
 بدورانش از کس نیار کس
 چنین گفت یک ره بصاحب دے
 چو می بگذرد ملک و جاه دسر
 نخواهم کینج عبادت نشست

چو بشنید وانا سے روشن نفس
 طریقت بجز خدمتِ خالق نیست
 تو بختِ سُلطانیِ خویش باش
 بصدق و ارادت میاں بستہ دا
 قدم باید اندر طریقتِ نوم
 بزرگان کہ نقشِ صفاداشتند
 بہ تندی بر آشفٹ کائے تکلیس
 بہ تسبیح و سجادہ و دلوق نیست
 باخلاق پاکیزہ درویش باش
 زطامات و دعویٰ زباں بستہ دا
 کہ اصلے ندارد دوم بے قدم
 چنیں سر تہ زیر قباداشتند

حکایت

شنیدم کہ بگریست سلطانِ روم
 کہ پاییم از دستِ دشمن تماند
 بسے جہد کردم کہ فرزندین
 کنوں دشمن بدگہر دست یافت
 چہ ند بپرسا ز مچہ چارہ کنم
 بر آشفٹ دانا کہ این گویہ چیت
 ولایت چہ باشد غم خویش خور
 ترا این قدر تابانی بس است
 اگر ہو دشمن دست اگر بے حسد
 بر نیک مردے ز اہلِ علوم
 جز میں قلعہ پوش سر با من نامد
 پس از من بود سرورِ انجمن
 سر دست مردی و جہدم تافت
 کہ از غم بفرسود جاں در تم
 بریں عقل و ہمت بیاید گریست
 کہ از غم بہتر شد و بیشتر
 چو رفتی جہاں جاے دیگر گریست
 غم او مخور کہ غم خود خور د

مشقت نیر زو جہاں دشتن
 تو تیر میر خور گون کہ آں پر خور
 بدین پنج روزہ اقامت مناز
 کردانی از خسروان عبس
 کہ در تخت و ملکش بنیاد زوال
 کرا جادواں مانند امینیت
 کرا سیم روز ماند و گنج و مال
 وزاں کس کہ خیک بر کا نذر و اں
 بزرگے کرو نام نی کو بہا ند
 الاتا دخت کرم پر و رمی
 کرم کن کہ فر داکہ دیوان نندر
 کیے راکہ سعی قدم پیشتر
 کیے باز پس خائ دشر مسار
 بہل تا پندناں برد پشت دست
 بدانی گز غنہ بردشتن

گرفتن بشمشیر و بگنہ آشتن
 کہ بعد از باشد غم خود خورد
 بانڈیشہ تہہ سیر رفتن بسا
 کہ گردند بر زیر دستاں رسم
 مانند جبر نمک ایزد تعال
 کہ گیتی ہمیں جاے جاویدیت
 پس از وے بچندے شود باکمال
 و ماد مرسد جنتش بر وداں
 تو اں گفت با اہل دل کو بہا ند
 کہ بیشک بر کامرانی خوری
 منازل بقت دار احسان و ہند
 ہر گاہ حق منزلت بہتر
 بہ پوشد ہی مردنا کردہ کار
 تنورے چنین گرم و ناں در نہ بت
 کہ سستی بود تخم ناکاشتن

حکایت

گرفت از جہاں گنج غار بہ مقام
 خدا دوست نامے در اقصای شام

بگنج قناعت فروزنت پاسے
کہ درمی نیاید بدر ہاسریش
بدریویزہ از خویش تن ترک آرز

بخواری بگرداندش دہ بدہ
یکے مرزبان ستمگار بلود
بسرنجگی پنجہ بر تافتے
ز تلخیش دوست ہمانے ترش

ببروند نام بدش در دیار
پس چہ نافرین گرفتند پیش
نہ بینی لب مردم از خندہ باز
خدا دوست دروے نکرے نگاہ

نبضت ز ناد رکش روے سخت
ترا دشمنی با من از بہر چیست

بعزت ز درویش کتیر نیسم
چناں باش با من کہ باہر کے
بر آشت ز گشت لے ملک بوش لار

ندارم پریشانی مخلق دوست

بصیرتس در ان کنج تار کھلے
بزرگان نہادند سر بردوش
تینا کن عارف پاک باز

چو ہر ساعتش نفس گوید بدہ
در ان ہمزہ کین پیر ہشت یار بود
کہ ہر تا تو ان را کہ در با نیتے
جہاں موزوبے رحمت خیر گشت

گرد ہے بخت نہ وز ان ظلم و عا
گرد ہے بماندند مکیں دریش
یظلم جامے کہ گرد و دراز
بیدار شیخ آمدے گاہ گاہ

ملک نوبتے گفتش لے نیکیت
مرا با توداں سر دوستیت

گرفتہ کہ سالار کشور نیسم
نگویم فضیلت نہم بر کے
شنیدارین سخن ماہر ہوشیار

بجودت پریشانی مخلق دوست

تو باد و ستار این من دشمنی
 نه پندارست و دستارِ منی
 گرفت ز می دوستی با منت
 مگر آن که دارد حسد و دشمنی
 خدا دوست را که بدترند پوست
 سخاوت شدن دشمن دوست دوست
 عجب دارم از خواب آن نگدل
 که شهرے بچسپند از دشنگدل
 الا که مهر داری و عقل و هوش
 بفضل و ترحم میاں بند و گوش

گفتار

منازور مندی کنن بر کہاں
 کہ بر یک نمطی مانند جہاں
 سرخچہ ناتواں بر پیسچ
 کہ گردست یابد بر آید بسچ
 مہر گفتمت پای مردم زجاے
 کہ عاجب ز شوئی گرد رانی زپاے
 دل دوستاں جمع بہتر کہ گنج
 خیزینہ رتی بہ کہ مردم برنج
 میں باز در پایے کار کے
 کہ افتد کہ در پالیش اُفتی بے
 تحمل کن کے ناتواں از قومی
 کہ روزے تو انا ترا زوے شوئی
 بہت بر آراز ستیزندہ شور
 کہ بازوے ہمت بہ از دست نورد
 لب خشک منگ لوم را گو مخند
 کہ دندان ظالم بخوانند کند
 بانگِ دُہلِ خواجہ بیدار گشت
 چہ دانند شبِ پاساں چون گذشت
 خورد کاروانی عنہم بازویش
 نسوزد دلش جہ نسبتیش

گرفتیم کہ افتادگان نیستی
چو افتادہ بہنی جسہر ابالیستی
برنیت بگویم یکے سرگذشت
کہ کسستی بود تین سخن در گذشت

حکایت

چنان محط سالی شد لند روش
کہ یاران سراموش کردند عشق
چنان آسماں بر زمین شد بخیل
کہ لب تر کردند زرع و تخمیل
بخوشید حشر تہما سے متدیم
نماند آب جز آب چشم یتیم
بنو دے بجز آہ بیوہ زنی
اگر بر شے رود دے از روزنی
چو درویش بے برگ دیدم درخت
توی بازوان کسے و زمانہ سخت
نہ بر کوہ سبزی نہ در باغ شیخ
تو بخ بوستان خورد و دروم ملخ
در اں حال پیش آدم دوستے
از ماندہ بر استخوان پستے
شکفت آدم کو قومی سال بڑ
حند او نہ جاہ و زر مال بود
پرہ گفتم اے یار کی نہ خوے
بخرید بر من کہ عقلمت کجاست
نہ بہنی کہ سختی بغایت رسید
نہ بار اں تہی آید از آسماں
بد و گفتم آخسر زاباک نیست
کہ در ہر جای کہ تریاک نیست

کز از نیستی دیگر سست رهاک
 نگه کرد و بخیب در من فقیر
 کمزور چه بر ساحل سست رفیق
 من از بینوای نیستم روستی زرد
 سخاوتی که بی غم خورد مندریش
 بگمدا سدا چه ز ریش ایم
 منقص بود عیش آن مندرست
 چو بینیم که درویش مسکین نخورد
 کیے راز ندهاں بری دوستاں
 ترا هست بطراز طوفاں چه پاک
 نگه کردن عالم اندر سفینه
 نیاساید و دستاںش عنبر رقیق
 عنبرم بینوایاں دل خسته کرد
 نه بر عضو مردم نه بر عضو خویش
 چو ریشی به بینم بلرزد تنم
 که با شد به پہلو کے پیکار شد
 بکام اندر م لقمہ زهر است و درد
 کجا ماندش عیش در بوستاں

حکایت

شبے دو خلق آتشے بر زوخت
 یکے شکر گفت اندراں خاک دود
 جہاں دیدہ گفتش کے بواہوس
 پسندی کہ شہرے کسے زوینا
 ترا خود عنبرم خوش تن بود بس
 وگر چه سیریت بود بر کنار
 چو بسند کساں بر شکر بستہ سنگ
 چو بسند کہ درویش خوش می خورد
 تو انگر خود آں لقمہ چو می خورد

کہ می چھپد از غصہ بخورد
 نخبید کہ فاما نگاں از پس اند
 چو بسند در گنج حشر کوش
 ز گفتا بعدش حسرت
 اگر خار کاری سمن ندروی

مگو تند رست رنجور دار
 تنگ دل چو باران بمنزل رسند
 دلِ پادشاهان شود باز کش
 اگر در سر سعادت گسست
 ہمینت پسندت اگر بستانوی

گفتار

کہ کردند بر زیر دستان ستم
 نہ آن ظلم بر روی دستانی بماند
 جہاں مانند او با منظالم برفت
 کہ در سایہ عرش دارد مقر
 و پد خسر و عادل نیک را
 کند ملک در نیچہ نظامے
 کہ خشم خدایت بیدار
 کہ زائل شود نعمت ناپاس
 کہ در شکر نعمت سود بر مرید
 بمانے و ملکہ رسی بے زوال

خبر داری از خسروان عجب ہم
 نہ آن شوکت و پادشاهی بماند
 خطابیں کہ بردست ظالم برفت
 خاک روز محشر تن دادگر
 بقومی کہ نیکی پسندد خداے
 چو خواہد کہ ویراں شود عالمے
 گماند از دنیا مکر و او خد
 بزرگی از دواں و منت شناس
 نہ خود خواندہ در کتاب مجید
 اگر شکر کردی بریں ملکے مال

و گزید در پادشاهی کنی
 حرام است بر بادشہ خواب خوش
 میسازار عامی بیک خرد لہ
 چو پر خاش بیستد و میدار ازو
 بد آنجام رفت و بداندیش کرد
 سخاوی کہ نظریں کنند از پست
 پس از پادشاهی گدائی کنی
 چو باشد ضعیف از قومی باکش
 کہ سلطان شہاں ست مہامی گلہ
 شہاں نیست گرگ ست فریاد ازو
 کہ بازیر دستاں جفا پیشہ کرد
 نکو باش تا بدنگو بدید کت

حکایت

شنیدم کہ در مرنے از باختر
 سپیدار و گردن کش و پیلین
 پد ہر دور اسہمگیں مرد یافت
 رفت آن زمیں را دو قسمت نہا
 مباد کہ بر یک دگر سر کشند
 پد لبہ از اں رذر گارے شہ مرد
 اجل بگلدانش طناب ائل
 مقرر شد اں مملکت بر دوشہ
 بحکم نظرد رہ افتاد خویش
 برادر دو بودند از یک پدر
 نکور روے و داناد شہیر زن
 طلبگار جولان و ناورد یافت
 بہر یک پسران نصیب ہا
 بہر یکا شہ شہیر کیں بر کشند
 بجاں آفریں جان خیریں سپرد
 وفاتش فرودست دست عمل
 کہ بچہ و مرد بود گنج و سپاہ
 گرفتند ہر یک یکے را پیش

یکے عسطل تا نام سیکو برو
 یکے عاطفت سیرت خویش کرد
 بنا کرد و ناس داد و لشکر او خست
 خیز این تھی کرد پُر کرد خویش
 بگردن شکر بانگ شادی چو بود
 خند بود و خرمند فرخ نهاد
 حکایت مستنوک و ک ناچوسے
 ملازم بہ لاری خاص و عام
 در آن ملک قاروں بر فتنے دلیر
 نیامد بر ایام او بر دے
 سر آمد بتائید ملک از سر
 و گرفتار کافروں کند تخت تاج
 طمع کرد در مال بازار گان
 نگویم کہ بدخواہ درویش بود
 ہامیسہ پیشی تدار دو خورد
 سکہ تا جمع کرد آن زرا کہ پڑی
 شنیدند بازار گان خبیر

یکے خط سلم تا مال گرد آورد
 درم داد و تمسار درویش کرد
 شب از بہر درویش بخانہ خست
 چنان کہ حست ملائق سید گامش
 چو شیر از در عمد بود بکسند
 کہ شاخ امیدش بر و مند باد
 پسندیدہ پے بود خست خست
 نتاگوے حق باروں و شام
 کہ شد داد گرد و درویش سیر
 بگویم کہ خار سے کہ برگ گلے
 نہاوند سر بر خطش سرور
 بیستہ و درم و دہقان خراج
 بلا نخت بر جان بچہر گان
 حقیقت کہ او دشمن خویش بود
 خست و مند و اندک نہا خواہ سبارد
 بر آگندہ شد لشکر از عاجزی
 کہ ظلم است در نوم آن سے مہر

بر پیدند از اسب جیختر بدید فروخت
 چو آتش از دوستی سرتیافت
 ستیزه فکسایج و بارش بکند
 و قاور که جوید چو پیمان گسخت
 چه نیکی طمع وارد آں بے صفا
 چو سختش نگوی بود در کانی کن
 چو گفتند نیکان بر آں نیک مرد
 گمانش خطا بود و تدبیر سست
 ز راحت نیاید که عینت اسب سوست
 بنا کام دشمن بر دوستی یافت
 سیم اسپ دشمن دیار س بکند
 خراج از که خواهد چو دهنقان گزیت
 که باشد دعاے بدش در وفا
 نکر دانچه نیکانش گفت مذکن
 تو بر خور که بید او گر بر بخورد
 که در عدل بود آنچه در ظلم جُست

حکایت

نیکو بر شترخ دُش می برید
 بگفت اگر این مرد بدی کند
 نصیحت بجاتت اگر بشنوی
 که کند او بد او بود خردی
 چو خواهی که فردا بوی منت
 که چون بگذرد بر تو این سلطنت
 کن پنجشنبه از ناتوانان بدار
 خند او بند بستانم که کرد دید
 نه با من که با نفس خود می کند
 ضعیفان میفکن بگفت قوی
 که اس که پیشیت نیز ز جوے
 مکن دشمن خویش تنگت
 بگیسرد بکین آں گدا دانت
 که گر لنگندت شوی شمره

کہ زنتت در چشم آزادگان
 بفتادن از دست افتادگان
 بزرگانِ روشندانِ نکینت
 بسد زانگی تاج بردند و تخت
 بدین بازار آستان کج مرو
 دگر راست خواهی ز سدی بشنو

صفت جمعیتِ اوقاتِ درویشِ رخی

مگو جاع او سلطنت پیش نیست
 که این تراز ملک درویش نیست
 سبکبار مردم سبکتر روند
 حق این است صاحبانِ شبنو
 تیرت تشویش نماند خورد
 ملک هم بخت در جهان خورد
 گداز چو حاصل شود نانِ شام
 جناس خوش آنجسپد که سلطان شام
 غم و شادمانی بسر میرود
 بزرگ این دواز سر بر بریزد
 چه آں را که بر سر نهادند تاج
 اگر سر فزایس بکیواں برست
 دگر تکدستی بزندان در ست
 در آن دم کاجل بر سر دو ناخت
 نمی شاید از یکدگرشان تخت

حکایت

شیندم که یکبار در درجلبه
 سخن گفت با عابدی که گد
 که من فرزاندهی داشتم
 بسر بر کلاه منی داشتم

سپہرم ہر دگر دو نصرت وفاق
 گزفتم بہار سے دولت عراق
 طبع کردہ بودم کہ کراں خورم
 کہ ناگہ بخوردند کراں سرم
 بکن پنبہ غفلت از گوش ہوش
 کہ از سردگان پندت آید گوش

در معنی نکو کاری و بد کاری و عاقبت آن

نکو کار مردم نباشد بدش
 نوزد کے بد کہ نیک آیدش
 شر انگیز ہم در سر مشر رود
 چو کز تو دم کہ با خانہ کتہ بود
 اگر نفع کس در نہاد تو نیست
 چہیں جو ہر دستگ خوار بکیست
 غلط گفتیم اسے یا رشالیستہ جو
 کہ بر وی فضیلت بود دستگ را
 چہیں آدمی مردہ بہ ننگ را
 نہ ہر آدمی زادہ از دُو بہ است
 بہ است از دو انسان صاحب دُو
 چو انسان نادر بچہ خورد و خواب
 چو انسان نادر بچہ خورد و خواب
 سبب از نگوں نجات بے راہ رو
 کسے دانہ نیک مردی نہ کاشت
 نہ ہرگز شنیدیم در عمر خویش
 کہ بد مرد را سیکل آمد بہ پیش

حکایت

گریز سے بچا ہے در افتادہ بود
 کہ از بولِ اوشیرِ ز مادہ بود
 بدانند نیشِ مردمِ سخنِ بندید
 بیفتاد عابسترا ز خود ندید
 ہمہ شب ز فریاد و زاری سخت
 یکے بر سرش کوفت سنگے گفت
 تو ہرگز سیدی بفریاد کس
 کہ میخو اہی امروز فریاد رس
 ہمہ تخم نیکو دمی گاشتی
 بیس لاجرم بر کہ برداشتی
 کہ بر جانِ ریشتمند مر ہے
 کہ دلماز ریشتمند ہے
 تو مار اسمی چاہ کندی لڑہ
 بس لاجرم در قتا دمی بچاہ
 دو کس چہ کنند از پئے خاصو عام
 یکے تاکہ ریشتمند راتا زہ خلق
 اگر بد کنی چشم منکی مدار
 نہ پندارم اے درخزاں کشتہ جو
 درختِ زقوم از جباں پروری
 رُطلبِ ناور و چوبِ خزر زہرہ بار
 کہ ہرگز نیار دگر انگور بار
 کہ گندم ستانی بوقتِ ورد
 میسندار ہرگز کرد بہ خوری
 چہ چشمِ افگنتی بر جہاں چشمِ دار
 چہ چشمِ افگنتی بر جہاں چشمِ دار

حکایت

حکایت کنند از یکے نیک مرد
 کہ اکرامِ حجتِ ساجِ یوسف نکر د

کہ نطش بی نماز در گیش بزند
 بہر خاش در ہم کشد روسے را
 عجب مانہ نگین دل تیرہ راسے
 بہر سپید کایں خندہ و گر چہیت
 کہ طیفلان ہجیا رہ دارم چہار
 کہ منظم رستم نہ ظالم بخاک
 مکن دست ازین پیروہقاں مدار
 روایت خلتے میگ بارگشت
 ز من در ان اطفالش اندیش کن
 کہ بچہ اندانما پسندی ہی
 کہ روز پس آیدت غیر پیش
 رود و دل صبحگا شش برس
 بر آرد ز سوڑ جگر یار بے
 کہ حجاج را دست حجت بہت
 بر پاک ناید ز تخم بلید
 کہ باشد ترانیز در پردہ ننگ
 چو باکو دکاں بر نیالی پشت

بس ہنگ دیوان نگہ کردیند
 چو حجت نما نہ جفا جو سے را
 بخندید و بگریست مرد خدا سے
 چو دیدیش کہ خندید و دیگر گریست
 بگفت ای ہی کریم از روزگار
 ہی خندم از لطف یزدان پاک
 کیے گفتش اسے ناموڑ پیریا
 کہ خلق بد و نیک داند و پشت
 بزرگی و عفو و کرم پیشہ کن
 مگر دشمن چنان دان خودی
 پسندار و دلما بداع تویش
 شخفت منطوم از آہش برس
 نہ سہی کہ پاک اندر و نہ شبے
 بسود اچھاں برو سے افتاد دست
 نہ ابلیس بگردنیک کی ندید
 مدد پردہ کس بہنگام جنگ
 مرن بانگ بر شیر مرداں درشت

شنیدم کہ نشیند و خوش بخت
 ز سحرانِ داور کہ داند گزینت
 بزرگے درانِ فکر آں شبِ بخت
 بخواب اندرونِ دیدار ویش گزینت
 دستِ بیش برین سیاست نراند
 عقوبت پروتا قیامت پانند

حکایت

کے چند میداد نر زند را
 نگو دار پند خرد و مسند را
 مکن جو بر بخت دگاں لے سپر
 کہ یک روزت افتد بزرگی بسر
 نمی ترسی لے کو دکم خرد
 کہ روزے پلنگیت بر ہم درو
 بخسروی درم زور سر پیچید
 دل زیر دستاں زمین رنجید بود
 بخوردم کیے مشت زور آوراں
 نکر دم دگر زور بر لاعتراں

گفتار

الا تا بغفلت نہ خپسی کہ نوم
 حرامت بر چشم سالار قوم
 غم زیر دستاں بخور زیناں
 ترس از بر دستی زوزگار
 نصیحت کہ خالی بود از عرض
 چو داروست بخت و نفع مض

حکایت درین معنی

یکے را حکایت کنند از ملوک
 کہ بیماری رشتہ کروش چو دوک

کہ عی برود پر گمتر نیاں حسد
 چو ضعف آمد از بیدتے گمتر است
 کہ عیسیر خداوند جسا وید باد
 کہ از پارسیاں چو سگے کم است
 کہ مقصود حاصل نشد ز نفس
 کہ حمت رسد ز آسماں بر زمین
 بخواند ند پیسہ مبارک تمام
 کہ در رشتہ چوں سوزنم پائے بند
 بہ شرمی بر آرد و بانگ و رشت
 بخشایے و بخشایش حق نگر
 امیران منطسوم در چاہ و بند
 کجا بینی از دولت آسائے
 پس از شیخ صماح دعا خواستن
 دعائے تمہ بدگماں در سیت
 ز خشم و خجالت بر آمدہ ہم
 چہ بر خجم حق است اینکہ درویش گفت
 بفسر بود تا ہر کہ در میں بود

چنانش در انداخت ضعف حسد
 کہ شاہ ارچہ بر عرصہ نام آدرست
 ندیکے زمین ملک بوسہ داد
 دریں شہر مردے مبارک دم است
 نیر و ندیشش مہات کس
 بخواں تا بخواند دعا کے بریں
 بفسر بود تا مہت این خدم
 بگفتا دعا کے کن اے ہوشمند
 شنید این سخن پیر خرم بودہ پشت
 کہ حق مہربان است بردا دگر
 دعائے منت کے شود سود مند
 تو نا کردہ بر حلق بخشائے
 بیادیت عمدہ خطا خواستن
 کجا دست گیر دعا کے دیت
 شنید این سخن شہر پار عم
 برنجید و پس بادل خوش گفت
 بفسر بود تا ہر کہ در میں بود

جماند پیدہ بعد از دو رکعت نماز
 کہ اے بر سر ازندہ آسمان
 ولی همچنان بر عباد داشت دست
 تو گفتی ز شادی بخوابد پرید
 بفسر بود کج بخت و گوهرش
 حق از ہر باطل نشانیست
 مرد با بر رشتہ بار دیگر
 چو بارے فتادی نگمداں پاس
 ز سعدی شنو کین سخن است است

گفتار

جہاں اے پیر ملک جاؤ نہایت
 نہ بر باد رفتی سحر گاہ و شام
 تا خند نہندی کہ بر باد رفت
 کسے زیں میاں گوے دولت بڑ
 بکار آمدانما کہ برداشتند
 ز دنیا و فاداری امید نیست
 سر یہی سماں علیہ السلام
 خنک آنکہ بادانش و داد رفت
 کہ در بند آسایش خلق بڑ
 نہ گرد آوریدند و بگذاشتند

حکایت

شنیدم کہ در مصر میراجل
 سپہ تاخت بر روزگارش اجل

جمالش برت از رخ رقص سرور
 گزیده فرزانگان دست فوت
 همه تخت ملک پذیرد زوال
 چون زویک شتر روز عمرش بشب
 که در مصر چون من عمریزه نبود
 جهاں گرد کردم نخوردم برش
 پسندیده لاسے کشید و خورد
 دریں کوش تا با تو ماند مقیم
 کند خواجہ بر بستر جانگد از
 دران دم ترامی نماید بدست
 که دستے بجود و گرم کن دراز
 کنونت که دستت خارے کن
 بتابد بے ماه و پرویں و ہور

چو خور ز دست پس نماز روز
 کہ در طبعا ندرت دراز دست
 بخت ملک فرمانده لایزال
 مشینہ روحی گفت در زیر لب
 چو حاصل ہمیں بود چیسے کہ نبود
 برتسم چو پچارگان از سرش
 جهاں از پے خویشتن گرد کرد
 کہ ہر چہ از تو ماند در نعت و ہم
 یکے دست کوتاہ دیگر دراز
 کہ دہشت ز بانسز گفتن لبست
 و گردست کوتاہ کن از طب و آواز
 و گر کے بر آری تو دست از کفن کن
 کہ سر بر نداری ز بالین گور

حکایت

کہ گردن بالوند بر می فراشت
 چو زلف عروساں ریش تیج تیج
 کہ بر لاجورد می طببت بیضے

قرزل اسلاں قلمہ سخت دہشت
 نہ اندیشہ از کس نہ حاجت بھیج
 چناں نادر انتا در در و ضہ

شنیدیم کہ مردے مبارک حضور
 خالق شننا سے جہاں دیدہ
 بخند یکیں قلمہ نزم است
 نہ پیش از تو گردن کشاں داشتند
 نہ بعد از تو شاہان دیگر برند
 زدوران و ملک پدیر یادکن
 چناں روزگارش بکنجے نشاند
 چونو میسداندا از ہمہ چیزوں
 بر مرد ہشیار دنیا خس است
 بنزدیک شاہ آہ از راہ دور
 ہنرمند سے آفاق گردیدہ
 ولیکن نہ پندارمش محکم است
 دے چند بودند بگذاشتند
 درخت ایسہ ترا بر خوردند
 دل از بند اندیشہ آزادکن
 کہ بر یک پیشترش تصرف نہاند
 امیدش بفضل خدا نہاند پس
 کہ ہر تے جائے دیگر کس است

حکایت

چنین گفت شوریدہ در عہد
 اگر ملک بر جم بماندے و بخت
 اگر گنج قاروں بہت آوری
 بکسری کہ اے وارث ملک ہسم
 ترا چون پیر شکہ تاج و تخت
 نہاند مگر آنچه سختی برمی

حکایت

چو اہر سلاں جاں بجائ بخش داد
 بہ تربت سپردنش از تاج و گاہ
 چنین گشت دیوانہ ہوسشیار
 پس تاج شاہی بسر بر نہاد
 نہ جائے نشستن نہ آماج گاہ
 چو دیدش پس روز دیگر سوا

پدر رفت و پاپے پسر در کسب
 فیک سیر چہ عہد زنا پادار
 جوان دوتے سر بر آرز محمد
 چو مطرب کہ ہر روز در خانہ است
 کہ سال دگر دگرے وہ خداست

زستہ ملک دور ان سر نشیب
 چنہں است گرویدین روزگار
 چو دیرینہ روزے سر آور و محمد
 سنہ بر جہاں دل کہ بیگانہ است
 نکوئی کن اسال چون وہ تراست

حکایت

گرفتے خرم ہستانا بزور
 بروزے دو سکیں شد نہ تلف
 نند بردل تنگ درویش بار
 کند بول و خاشاک بر بام بست
 بروں رفت بیداو گر مشہور
 بسش در گرفت از حشم دور ماند
 بیند اخت ناکام شب در وہ ہے
 لوتا نوزور آور د بار پر
 چناں میزدش کاستخوان می شکست
 ز حد رفت جوت بریں بے زبان
 بر آفت اوہ زور آزمائی مکن

بزرگے جفا پیشہ در حد غور
 خنراں ریز بلوگراں در غلف
 چو مشم کند سنہ را روزگار
 چو بام بلندش بو خود پرست
 شنیدم کہ بارے بے نام شکار
 و پاپے بہ نبال صیکہ بر اند
 بہ تہماندانت رہے ور ہے
 خکروید پو بسندہ کارگر
 کیے مرور د استخوانے بہ ست
 شہنشاہ بر آفت و گفت اجواں
 چو زور آور ہی خود نمائی مکن

یکے بانگ بر پاستہ زد پہول
 برد چون ندانی پس کار خویش
 چودا بیٹی از مصلحت دوریت
 بگفتا بیتا چہ بیٹی صواب
 نہ مستی ہما نا کہ دیوانہ
 مگر حال حضرت نیا مدگوش
 چرا کشتی ناتوانان شکست
 چہ دانی کہ خضر آں بر آہ چہ کرد
 کہ دلہا باز و بحر اندیش بود
 جہانے نہ دستش چودریا جوش
 کہ سال از ظالم نگیرد بدست
 انہاں یہ کہ در دست دشمن دست
 کہ پس حق بدست من است امیر
 کہ از جویر سلطان بیاد کرد
 ازاں یہ کہ پیش ملک بارکش
 کہ چوں تا ابد نام ز شستی گرفت
 کہ شغفت برد تا قیامت باند

پسندش نیامد فرمایہ قول
 کہ بہیودہ نگر گفتم این کار پیش
 بسا کس کہ پیش تو معذور نیست
 ملک را درشت آماز و خطاب
 کہ بہت دارم از عصمت بگمان
 بخندید کاسے ترک نادان خوش
 نہ دیوانہ خواند کس اورانہ است
 جہاں جوے گفتے تم نگار مرد
 در آن بحر مردے چہ پایتہ بود
 جزا کر ز کردار او پر خروش
 پس آں راز بہر مصاح شکست
 شکستہ متاعے کہ در جزیرت
 بخندید و تہقان روشن ضمیر
 بنیاد جبل مے بشکستہ پای خور
 خرایں جاگاہ نگ او تیمارش
 تو آں را انگولی کہ کشتی گرفت
 تفہور چہاں ملک و دولت کہ راند

ستمگر جفا بر تن خویش کرد
 که نبرد او راں محفل نام و ننگ
 ضربه بار او زار بر گردنش
 گرفتیم که خنجر بارش اکنون کشد
 گر انصاف پرسی بدانتر کس است
 همین خنجر در زشتی تنم بود
 اگر بچینید زده آن دره دل
 شد این جمله بشنید و چیزی نگفت
 همه شب ز بیداری اختر شرد
 چو آواز مرغ سخن گوشت کرد
 سواران همه شب بزرگ تاخندند
 بر آن عرصه بر اسپ دیدند شاه
 بخدمت نهادند سر بر زمین
 بزرگان نستند و خوان خوانند
 چو شور و طرب در نهاد آمدش
 بفرمود بستند و بستند سخت
 سپه دل بر آهیخت شمشیرین
 نه بر زیر دستمان درویش کرد
 بگیرد که میان درویشش بچنگ
 نیارد سرازار عار بر گردنش
 در آن روز با حشر آن چون کشد
 که در احتش پنج دیگر کس است
 که شادیش و رنج مردم بود
 که خنجر از مردم آزرده دل
 بیت اسپ و سر بر نهد زین نخفت
 ز سود او اندیش خوانش نبود
 پریشانی شب ندر اموش کرد
 سحر گریه اسپ بشاخستند
 پیاده دویدند یکسر سپاه
 چو دریاستند از هوج نگر زمین
 بخوردند و مجلس بسیار استند
 زدهقان دو شینه یاد آمدش
 بخواری گلگندند در پای تخت
 ندانست بیچاره روسی گریز

بگفت آنچه کردید در خانه شش
 مسلم را از بانگش روان بود
 بنا باکی او تیر ترکش بر بنیت
 شب گور در ده محال است غنمت
 هم عیال آواز هجرت است
 که خلق ز خلق یکے گشته گیر
 هوش گرتوانی همه خلق کش
 بانصاف بیخ نکو پیش بکن
 نه بیچاره بیکه گشتن است
 که نامت به سنی رود در دیار
 نحفه زد دست ستم دیدگان
 که خلقش ستایند در بارگاه
 پس چرخه نفرین کنان مردوز
 ز مرستی غنات آید بوش
 دهمی را بخشیدند را دهمی
 نه چند نکه از باها عیب جوت
 هرا آنچه از تو آید پیش نکوست

شمس در آن دم از زندگی آخرش
 نه بینی که چون کار دیر بر بود؟
 چو دانست که خصم نتوان گریخت
 میرزا امیدی بر آورد و گفت
 ز نامهربانی که در دورت است
 نه من کردم از دست جورت نفیر
 عجب کز منت پر دل آمد درشت
 دگر سخت آمد نکو پیش ز من
 ترا چاره از ظلم برگشتن است
 چو بیدار دمی توقع مدار
 ندانم که چون خسپدت دیدگان
 بدان که ستوده شود با دشا
 چه سود آنسری بر سر نجن
 گرفت این سخن شاه عالم بگوش
 در آن ده که طالع نمودش بهی
 پیاموزی از عالمان عقل دخواست
 زدشمن شنو سیرت خود که دوست

تائیش سراپاں نہ پاریا تو اند
 ملامت کناں دوستدار تو اند
 ترشہ کو بہتر کند سزائش
 کہ یاران خوش طبع شیریں نیش
 ازین نصیحت نگو پیکت
 وگر عاقلی یک اشارت بست

حکایت

شنیدم کہ از نیک مردے فقیر
 دل آزرده شد پادشاہ کبیر
 مگر بربزبانش حقے رفته بود
 نہ گردن کنشی بروے آشفته بود
 بزندان فرستادش از بارگاہ
 کہ زور آزمایست بازوے شاہ
 زیاراں کیے گفتش اندر نفعت
 مصالح بنود این سخن گفت گفت
 رسانیدن امر حق طاعت ست
 نزنند ان نترسم کہ یک ساعت
 ہماں دم کہ در خفیہ این را در وقت
 حکایت بگوش ملک باز رفت
 بخند دید کہو طریق ہیوودہ برد
 نداند کہ خواهد در ان جس مرد
 غلامے پدرویش برد این پیام
 بگفت آنخسرو گبواسے غلام
 کہ دینا ہمیں ساعتے بیش نیت
 غم خستہ می پیش درویش نیت
 نہ گر دستگیری کنی خستہ م
 مرا گر عیال ست و حرمان و رنج
 بیک ہفتہ باہم برابر شویم
 تن خویشتن را باکش مسوز
 ترا گر سپاہ است و فرمان و گنج
 بہر روزہ مرگ چون در شویم
 منہ دل بریں دولت چنچ روز

نہ پیش از تو پیش از تو اندر خستند
 چنان زوی که زکرت بخس کنند
 نیساید بر سیم بد آیین نسا
 و اگر سپر بر آید حسدا و نذر
 بفرمود دل تنگ روست از جفا
 چنین گفت مرد حقائق شناس
 من از بے زبانی ندارم سخن
 اگر بینوای بر م در ستم
 عسوسی بود نوبت ماتم
 بہ سید اور کردن جناب سوختند
 چو مردی نہ بر گور نفوس کنند
 کہ گویند لعنت بر آن کس نما
 نہ ز برش کند عاقبت خاک گور
 کہ بیرون کنندش نہاں از وفا
 ازین سہم کہ گفتی ندارم ہراس
 کہ دانم کہ ناگفتی داند ہے
 گرم عاقبت خیر باشد چہ غم
 گرت نیک روزی بود خاست

حکایت

کیے نشت زن بخت روزی نشت
 ز جوہر شکم گل کشیدے پشت
 مدام از پریشانی روزگار
 گمش جنگ با عالم خیرہ کش
 کہ از دیدن عیش شیرین جنس
 کہ از کار آفت بگریستے
 کساں شہر نوسند و مرغ و برہ
 نہ اسباب شامش جہانہ جاشت
 کہ روزی محال ست خوردن پشت
 دلش محنت آلود تن سو گوار
 کہ از بخت شوریدہ رویش ترش
 فروری سے آب تلخش سجاوق
 کہ کس دید ازین صہب از سیت
 مرار سے تال سے نہ بشیرہ

گرانصاف پر سی نہ نیکو است این
 در بیخ از فلک شبیرہ سناختے
 مگر روزگار سے ہوس راندے
 شہیندم کہ روزے زینے بکافت
 بخاک اندر ش عفت کابینختہ
 دیاں بے تباں بند میگفت رانے
 نہ اینست حالی دین زیر گل
 عنہ از گردش روزگار اں ہوا
 ہاں بختہ کیس خاطرش روئے ہوا
 کہ اسے نفس بے لے دیا بیرونش
 اگر بندہ بار برس برد
 در اں دم کہ حالش در گوں شود
 غم و شادمانی مانند و یک
 گرم چاکے دار دنہ و پیہم و تخت
 مکن ہمکس بر بلک و جاہ و خشم
 زرافشاں چو وینا بچو اسی گشت

بیہنہ من و گربہ را پوستیں
 کہ گنجے بدست من انداختے
 ز خود گرد محنت بنفشاندے
 عظام ز تخمدان ہوسیدہ یافت
 گہر ہاے دنیاں منہ در بختہ
 کہ اسے خواجہ بابے مرادی بساز
 شکر خوردہ اتکار یا خون دل
 کہ بچبا بگرد دے روزگار
 غم از خاطرش زشت یکسو نساو
 بکش یا رتچارہ خود را مکش
 و گرسہ با وجہ فلک برد
 برگ از سرش ہر دو بیرون شود
 جزاے عمل مانند و نام نیک
 بد کرد تو ایں مانندای نیک نخت
 کہ پیش از تو بودہ است بعد از تو ہم
 کہ سعدی در افشاںہ اگر زنداشت

حکایت

حکایت کنند از جفاگ تری
 در ایام او روز مردم چو شام
 ہمسہ روز نیکان از دور بلا
 گروے ہر شیخ آن روز نگار
 کہ اسے پیروانا کے فرخندہ ہے
 بگضا در لیغ آدم نام دوست
 کہے را کہ بینی ز حق بر کراں
 حقت گفتم اسے خسرو نیک را
 بر مرد نادان زیرم علوم
 چو دروئے گیسو عدد دانم
 ترا عادت اسے پادشہ حق رویت
 نگیں خصلتے وار دا کے پناخت
 عجیب نیست اگر ظالم از من بجاں
 تو ہم پاسبان با نصاف و داد
 ترا نیست منت ز رو کے تباں
 کہ در کار خیرت بخداست بداشت

کہ دنا ندھی داشت بر کشورے
 شب از بیم او خواب مردم حرام
 بشب دست پاکان از بود دعا
 زد دست سنگر گریستند ز را
 بگو ایس جوان را برس از خدا
 کہ ہر کس نہ در خون دی پیغام اوست
 منہ بادے اسے خواجہ حق و پیاں
 تو ان گفت حق پیش مرد خدا کے
 کہ ضائع کیم تخم در شورہ بوم
 بر بخد بچہ ان و بر بخاند م
 دل مرد حق گوے از بخا تو لیت
 کہ در موم گیر دنہ در سنگ سخت
 بر بخد کہ در دست و من پاسبان
 کہ حفظ خدا پاسبان تو با
 خداوند را فصل و منت سیاس
 نہ چوں دیگر انت معطل گذاشت

ہمہ کس بیدان کوشش دزد
تو حاصل نکروی بکوشش بہشت
دلست روشن دو وقت مجموع باد
حیاتت خوش و رفعتت برصواب
وئے گویے سخنش نہ ہر کس بزد
خدا در تو جوئے بہشتی بہشت
تدم ثابت و پایہ مرفوع باد
عبادت قبول و دعا مستجاب

گفتار

ہمی تا برآید مبتدیسہ کار
چون توں عددور ابوت شکست
گر اندیشہ داری زد دشمن گزند
عددور بجائے خشک زبر بربز
بتد ہیر شاید جہاں خورد و بوس
بتد ہیر ستم در آید یہ بند
عددور البفرصت توں کند پوست
حذر کن ز پیکار کتہ رنگے
مزن تا توانی برابر و گر ہ
بود دشمنش تازہ و دوست ریش
مزن با سپاہی ز خود بیشتر
وگر زو تو انا تری در بند

کہہ ارانے دشمن یہ از کار
بہمت بیاید و رفتن نہ بہت
بہ نحوید احسان ز پالش بہ بند
کہ احسان کنند کند دندان تیز
پہ چو دسنے نشاید گزیدوں بوس
کہ اسفند پارتش بخت از کند
پس اور امراعت چناں کن کہ دست
کہ از قطعہ سیلاب دیدم بے
کہ دشمن اگر چہ زبوں دست بہ
کسے کس بود دشمن از دوست پیش
کہ نتواں زوانگشت بزیشتر
نہ مردیست برنا توں زور کرد

اگر پیل زوری و گر شیر جنگ
 چو دست از همه تپتی و کیست
 اگر مسلح خواهد عدو سر پیچ
 که گروک بربند و در کارزار
 در او پاسب جنگ آورد در کاب
 تو هم جنگ را باش چون فتنه خاست
 چو با سفته گولی باطف و خوشی
 چو دشمن در آمد بجز از درت
 چو ز نهار خواهد کم پیشه کن
 ز تدمیر پیر کن بر مگرد
 در آرنه بنیاد روئین ز پاسب
 بندیش در قلب هیچ سفر
 چو بینی که لشکر زاهم دست داد
 اگر بر کناری بر فتنه مگوش
 و گر خود هزار می و دشمن دوست
 شب تیره پنجه سوار از کیس

نیز و یک من صلح بهتر که جنگ
 حلال است بردن بشمشیر دست
 و گر جنگ جوید غنا بر پیچ
 ترا قدر و هیبت شود یک هزار
 نخواهد بخش از نو و او حساب
 که بر کینه در مهربانی خطاست
 قزلب گردش کبر و گردان کشتی
 بدر کن ز دل کین و چشم از سرت
 بجشای از مگرش اندیشه کن
 که کار از موده بود سال خورد
 جوانان بشمشیر پیران به راه
 چه دانی کز آنان که باشند ظفر
 به تنماده جان شیرین بیاد
 و گر در میان لبس دشمن پوش
 چو شب شد در اقلیم دشمن مالیت
 چو پانصد بشوکت بدر در زمین

چو خواهی برین لبش راهما
 میان دو لشکر چو یک روزه راند
 تو آسوده بر لشکر مانده زن
 چو دشمن شکسج میفکن علم
 بے در قفای هزیمت مراں
 هوا بینی از گرد و هیجا چو سیخ
 بدتبال غارت نراند سپاه
 سپه را نگهبانی شهریار

گفتار

دلاور که بارے تهور نمود
 که بار دگر دل نهد بر هلاک
 سپاهی در آسودگی خوش بدار
 کنوں دست مردان جنگی بوس
 سپاهی که کارش نباشد بزرگ
 نوا حئی ملک از کف بدسگال
 بیاید بمقدارش اندر فرود
 ندارد دز پیکار یا جوج جباک
 که در حالت سختی آید بکار
 نه آنکه که دشمن فرو کوفت کوس
 چرا دل نهد روز بهجا بزرگ
 لشکر نگهدار و لشکر بمال

ملک را بود در عدو دست چیر
که لشکر دل آسوده باشند سیر
بہاے سیر خویشتن می خورد
نه انصاف باشد که سختی برد
چو دارند گنج از سپاہی در بیخ
در بیخ آیدش دست بردن بہ تیغ
چہ مرد می کند در صحن کارزار
چو دستش تہی باشد و کارزار

گفتار

بہ پیکار دشمن دلیران فرست
پہنہ بران بناورد شیران فرست
بہ راے جہاں دیدگان کارکن
کہ صید آرمود دست گرگ کہن
مسترس از جوانان شمشیر زن
حذر کن ز پیران بسیار فن
جوانان پیل افکن شیر گیر
ندانند دستان رو باہ پسر
خرد مند باشد جہان دیدہ مرد
کہ بسیار گرم آرمود دست و سرد
جوانان شالیستہ و بخت ور
ز گفتار پیران نہ پینچید سرد
گرت مملکت باید آراستہ
مدہ کار معظّم بنو خاستہ
سپہ را مکن پیشرو جز کہے
کہ در جنگ با بودہ باشد بے
تا بہ سگ صید رو از پانگ
ز رو بہ بر مد شیر نا دیدہ جنگ
چو پروردو باشد سپہ در شکار
نترسد چو پیش آیدش کارزار

بکشتی و نخبی و آنگاه گوے
 بگر ماہ پروردہ پیش و ناز
 دومروش نشاندر پشت زین
 یکی را که دیدی تو در جنگ پشت
 محنت به از مرد شمشیر من
 که روزی و ناسک بیاید چون زن

حکایت

چه خوش گفت گر گیسوی غیر زنده خویش
 گوی چون زماں جست خواهی گریز
 سوارے که بنود در جنگ پشت
 تهنور نیاید مگر زان دو یار
 دو آنجنس و نام سفره و هم زبان
 که ننگ آیدش رفتن از پیش تیر
 چو بینی که یاراں نباشند یار

چه قربان پریشانی بر بست و کیش
 مرد آب مردان حینستی حمید
 نه خود را که نام آید اهل یکشت
 که افتنند در حلقه کمانه لار
 بکوشند در تباب بیجا بجان
 برادر بجزگان دشمن ما سیر
 نهر نیت بجاک نیت شمار

گفتار

دو تن پروردے شہادہ کتر تواند
 یکے اہل بازو دو م اہل باز

که دانا و شمشیر زن پرورند	ز نام آوران گوئے دولت برند
بروگر بمیرد نگو اسے در تیغ	هر آن کو قلم را نور زید و تیغ
نه مطرب که هر وی نیاید ز زن	قلم زن نگه دار و شمشیر زن
تو مد هوش ساقی و آواز پتنگ	نه مرد لیست دشمن در اسباب جنگ
که دولت به قشش بازی ز دست	بس اهل دولت بازی نشست

گفتار

در آوازه صلح از و بیش ترس	نگویم ز جنگ بدانند لیش ترس
چو شب شد سپهر بر سپهر خفته راند	بساکس بر ذر آیت صلح خواند
که بستر بود خوابگاه زناں	ز ره پوشش خسپند مرد او ژناں
که دشمن نمان آورد تا ختن	بیاید نمان جنگ را ساختن
بزرگ سبزوین لشکر که است	خدر کار مردان کارا که است

گفتار

نه فرز انگی باشد امین نشست	میان دو بیدخواه کوتاه دست
شود دست کوتاه ایشان در اند	که گر هر دو با هم سگالند راز

کیے راہ نیزنگ مشغول دار
 اگر دشمن پیش گیر دستینز
 برودوستی گیر باد شمنش
 چو در لشکر دشمن افتد خلاف
 چو گرگاں پسندند برہم گزند
 چو دشمن بدشمن شود مستقل
 دگر را بر آور زہستی دمار
 بشمشیر تدبہ خویش بریز
 کہ زنداں شود سپرہن بر تنش
 تو بگذار شمشیر خود در خلاف
 بر آساید اندر میاں گو سپند
 تو بادوست بنشین با آرام دل

گفتار اندر لطفت دشمن از روے عاقبت اندیشی

چو شمشیر پیکار برداشتی
 کہ لشکر کشوفان مغر شگفت
 دل مرد میدان نہائی بچوے
 چو سالار از دشمن افتد بچنگ
 کہ افتد کزین نیمہ ہم سرور قے
 و گر کشتی این بندی ریش را
 نہ ترسد کہ دورانش بندی کند
 کسے بندیاں را بود دستگیر
 نگمدار پیناں رہ آشتی
 نہاں صلح جویند و پید امصاف
 کہ باشد کہ در پانیت افتد چو گوے
 بکشتن برش کرد باید و رنگ
 بماند گرفتار در چنبرے
 نہ بینی دگر بندی خویش را
 کہ بر بندیاں زور بندی کند
 کہ خود بودہ باشد بہ بندی اسیر

اگر سر نمد بر خطت سرورے چو نیکش بداری نمد دیگرے
وگر خفیہ وہ دل بدست آوری ازاں بہ کہ صدرہ شبِ نون بری

گفتار اندر حذر کردن از دشمنی که در طاعت آید

گرت خویش دشمن شود و دستار
که گردد و رونش بکین تویش
بیاندیش را لفظ شیریں بین
کسے جاں از آسب دشمن برود
نگہدار دآن شوخ در کیسدر
سپاسے که عاصی شود از امیر
ندانست سالار خود را سپاس
بسوگند و عهد استوارش مدار
نو آموز را ریسماں کن دراز
چو اقلیم دشمن بجنگ و حصا

ز تبلیس ایمن مشوزینہا
چو یاد آیدش مهر و پیوند خویش
کہ ممکن بود ز هر در انگین
کہ هر دو ستاں را بدشمن شمرد
کہ بنید همه خلق را کیسہ بر
ورا تا تو انی بجد مست بگیر
ترا ہم ندانند ز عذرش ہر اس
نگہبان پنہاں بر و برگسا
نہ بگسل کہ دیگر نہ بینیش باز
بگیری بزندانیا ایش سپار

کہ بندھی چو دندان بخوں در برو
 چو بر کندمی از دست دشمن دیو آر
 کہ گر باز کو بد در کار زار
 و گر شهر بیان زارسانی گزند
 مگو دشمن تیغزن بر در دست
 بتدبیر جنگ بد اندیش کوش
 منہ در میاں راز با هر کسے
 سکندر کہ با شرفیاں حرب داشت
 چو بہمن بزاد لستاں خواست شد
 اگر جز تو داند کہ عزیم تو چیست
 کرم کن نہ پر خاشکیں آوری
 چو کارے بر آید بلطف دشمنی
 نخواستہی کہ باشد دولت درو مند
 ببارد تو انا نباشد سپاہ
 دعائے ضعیفان اسیدہ وار
 ہر آنکا استعانت بدرولش برد

ز حلقوم بیدار گر خون خورد
 رعیت بسا ماں ترازو بہار
 بر آرد عام از دماغش دمار
 در شہر بر روی دشمن بند
 کہ ہم باز دشمن بشہر اندرست
 مصالح بنیدیش و نیت پوش
 کہ جاسوس ہمکاسہ دیدم بے
 درخیمہ گویند در غرب داشت
 چپ آواز افگند و از راست شد
 براں راسے و دانش باید گریست
 کہ عالم بزیر نگیں آوری
 چہ حاجت بہندی و گردن کشی
 دل درو مندال بر آوزر بند
 بروہمت از ناتوانان بخواہ
 ز بازو کے مروی بہ آید بکار
 اگر با فریدوں زد از پیش برد

NOTES.

BY

Saran Shanker 'Shayaq.'

حضرت شیخ سعدی

سعدی کا نام نامی مصلح الدین ہے۔ آپ ۵۰۰ھ میں بمقام شیراز پیدا ہوئے۔ اور اسی وجہ سے آپ کو بلبل شیراز بھی کہتے ہیں۔ آپ نے اپنا تخلص سعدی صرف اس بنا پر رکھا تھا کہ کم سنی سے ہی سعد بن زنگی نے جبکہ آپ کے سر سے سایہ پدیری اویٹھا گیا اپنے دامن طہنت میں لیکر اونکو تعلیم کے لئے مدرسہ نظامیہ میں لےجا دیا اور یہی باتھا۔ جہاں توڑے ہی عرصہ تعلیم پا کر صرف ۲۴ سال کی ہی عمر میں آپکی شہرت بوسے گل کی طرح تڑپ دجا اور میں پسینے لگی۔ جب عالم شباب آیا اور اپنے مرشد شیخ شہاب الدین سہروردی سے مذہبی اور علم فلسفہ کی پوری تعلیم پا چکے اور فارس کی سلطنت میں جنگ سے تغیر و تبدل ہو گیا تو آپ نے سیاحی کی ٹہانی۔ بلخ و غزنی کی سیر کر کے ہندوستان میں قدم بچھ فرمایا۔ پنجاب و گجرات میں گھوم کر سوناٹھ کے درشن کرتے ہوئے دہلی میں تشریف لائے۔ یہاں عرصہ تک قیام کیا اور ہندوستانی زبان سیکھی۔ پھر مین کے لئے بھری سفر کیا۔ اپنے لڑکے کی بے وقت موت سے رنجیدہ و متوحش ہو کر آئے۔ مکہ مدینہ جاکر حج کیا اور وہاں سے دمشق پہنچے۔ اور ایک مدت تک ہندو کھراج کی گہر افشانی

کی اور اس گرد و نواح میں اعلیٰ درجہ کی تفریحی سفری سہولتوں کے نام سے مشہور ہوئے یہاں کے فرمائے ہوئے و غلطوں میں سے پانچ و غلط اب تک محفوظ رکھے گئے ہیں۔ ایک روز جبکہ آپ بیت المقدس کے جنگل میں گھوم رہے تھے فرانسیسی سپاہیوں نے آپکو پکڑا اور پراہلس لینگے جہاں کہ قلعہ کے گرد کھائی کو دبی جا رہی تھی بہت محنت و مشقت کرنے کے بعد آپ کے ایک مہربان رئیس الوپی نے آپ کے معاوضہ کا بہت سا روپیہ دیکر آپ کو رہا کرایا اور اپنی دختر سے شادی کر دی۔ مگر یہ سیاحت پس بد مزاج بیوی کے روز کے جھگڑوں سے تنگ آکر پھر نئے سفر کے لئے روانہ ہوئے۔ اہلی مرتیہ شمال اولیقہ North Africa اور

Asia Minor کے تمام اضلاع میں خوب گھومے۔

جب آپکی عمر ستر سال سے تجاوز کر گئی تب ۱۵۳۲ء میں اپنے وطن شیراز کو واپس آئے اس زمانہ میں آپ کے مرہی و شکیہ سلطان سعد بن زنگی کا لڑکا بنام تانابک ابو بکر نہایت امن و امان سے سلطنت کر رہا تھا۔ وطن لوٹ آئے پر ارادہ کر لیا کہ اب سوا سے پلے در پلے حج کرنے کے اور وطن میں رہنے کے اپنے مذہبی و غلط و فضیحا اور شر و شاعری سے جی بھلانے کے باہر قدم نہ رکھینگے لہذا ۱۲۱۱ ہجری میں آپ نے علاوہ اور درس و تدریس کے گلستان اور بوستان اور کریمیا ایک نثرین اور رد

نظم میں لاجواب کتابیں ایسی تحریر کیں کہ اپنے تمام سفر کی واقفیت اور
 جا بجا کی تجربے اور سکے عمل کو نیا لے لے کر گہر بیٹھے عالم نیا سکتی ہیں یہی فصاحت
 و بلاغت سے چھوٹی چھوٹی حکایتوں میں وہ وہ دقیق سٹے حل کئے ہیں کہ
 اب تک کسی مشرقی و مغربی شاعر نے اتنا بڑا اور یا کوزہ میں بند نہیں کیا۔
 آپ نے ۱۹۶۷ء میں بمقام شیراز اپنے وطن ہی میں رحلت فرمائی۔
 جب تک زبان فارسی قائم ہے آپ کی مقبول کتابیں فارسی کی استعداد
 بڑھانے کے لئے موجود ہیں اور رہیں گی۔

گلستان

بوا بیان - جمع بواب بمبئی دربان -	علاصہ - برنامہ - ۵ براے مخالف -
سماط - دسترخوان -	خزقہ - گوڈری - Rag
عربہ - دوستانہ میں کشمکش -	دست از طعام بدرازند - کہانا - کہا چکنا
شلقم سچتہ بہ کہ لقرہ خام - خام نمبی کہری -	سحال - بوجھ اوٹھانے والا -
وہ حقیر چیز جو وقت پر کام دے اوس قسمتی نیا -	اندازہ - از مصدر انداختن - لفظی معنی
سے جو کام میں نہ آوے بہتر ہے -	ڈالا ہوا - اصطلاح میں بمعنی مقدار -
صدیقل - سان - Polish	رکیک - سمت - حقیر -
ببقاریق - تہوڑا توڑا کر کے -	سقول - صیغہ مخالف - ناسوال -

زیادہ سوال کرنے والا۔	زجر۔ سختی۔
دست و پا پیدہ۔ مار۔ سانپ۔	اجتہاد۔ کوشش۔
ہزار پائے۔ کنگجورا۔	حلم۔ بردباری۔
مصنوم۔ حصہ۔ Lot	خرساک۔ چیل جیٹا۔ (ریگنیل فارس)
ر مٹے ماندہ۔ جان کا دوڑا باقی رہا۔ آفری	بین ہی اڑکے کیلئے تین۔
سالس۔	۱۱۱۔ جمع نم کی مٹی جی۔
سلحشور۔ ترکیبی مٹی۔ ہتھیار کی آواز۔	منقش۔ کدو۔ گدلا۔
سنگیوت۔ مکڑی۔ Spider	فکیف۔ پیر کوئی نکر
کہ بود کہ حکیم روشن راے	نکبت۔ بانیسی۔
بر نیاید ز دست تدبیرے	نمک پاشیدن۔ نمک پھرنے کا اصطلاحی
کبھی کبھی زمانہ میں ایسے ہی موقع آتے ہیں	مغنی طانا۔ بتانا۔ چیتنا۔
کہ حکیم روشن راے سے بھی اجنبوں نے انوار سلی	شنعتی۔ برائی۔ اودہ شنغ۔
بنائی ہے) تدبیر بن نہیں پڑتی۔ اور حکیم کے	سجیب۔ شیخی خورے اور عجیب
لئے اچھی رائے دینے والا	As an
adjective	مقتاتق۔ فتنہ برپا کرنے والے۔
adjective	مطلوب۔ ہتھیار اسکی جمع ہے ہتھیار۔
عجبر۔ پتھر۔	ازمہ۔ جمع زمام یعنی لگام۔
مضیٰ۔ گذر ہوا۔ صیفہ ماضی مطلق۔	لشوق۔ نوریہ طایفہ۔
	Manner

انوار سیلی

یہ کتاب حسین بن علی الواعظ المعروف بالکاشفی الہروی نے انوار سیلی کے نام سے مرتب کی ہے۔ حقیقت اسکی یہ ہے کہ یہ کتاب اصلی راسے جہان آراے و اشلیم ہماراچہ ہند کے زمانہ میں حکیم روشن راسے برہمن بیدپاسے نے زبان سنکرت کلید و دوسنہ کے نام سے تصنیف کی تھی۔ کلید و دوسنہ زبان سنکرت میں ہندوستان کے دو پرندوں کے نام ہیں۔ مدت مدید تک یہ کتاب راجگان ہند کے خزانہ میں نعمت غیر مشرقیہ کے طور پر پوشیدہ رہی مگر کسریٰ نوشیروان نے خفیہ خبر پا کر ہزار شوق حکیم پرزیوہ کو اسی کی خاطر ہندوستان میں بھیجا اور حکیم موصوف نے ہزار حیل و تدابیر اوسکو حاصل کر ہی لیا۔ اور زبان ہیلوی میں (یہ فارسی کی ایک قسم ہے) علاوہ اسکے زابلی۔ سفذی۔ سکرتی۔ ہروی۔ وری۔ یہ سب فارسی کی تین ہین جو زبان سنکرت سے نکلی ہیں اور سب فارسی ہی ہین (ہین) ترجمہ کر کے دربار نوشیروانی میں پیش کیا اور اپنی حق المحت ذرا عظم نیکر حاصل کی۔ پھر ہی یہ نور افشان جو اہر ایک مدت تک راجگان ہند کی طرح خزانہ شاہان مجھ میں ہر کس و ناکس کی نگاہوں سے پوشیدہ رکھا گیا حتیٰ کہ خلفاء عباسیہ کے خلیفہ ثانی ابو جعفر منصور جو حضرت عباس کی چوتھی

پشت بین تھے اسکی تعریف شکر گوید ہوئے اور بظاہرین الجھیل حاصل
 کر کے زبان پہلوی سے عربی بن امام ابو الحسن بن مقفع سے ترجمہ کرایا۔ پیر تو
 یکے بعد دیگرے کئی بار اور کئی زبانوں میں ترجمہ ہوئے ابو حسن نصر بن احمد
 سامانی نے بزمانہ سلطان محمود غزنوی عسری سے فارسی میں ترجمہ
 کیا اور پیر دوبارہ ابو نطقہ بہرام شاہ بن سلطان مسعود کے زمانہ میں ترجمہ ہوا
 یہاں تک نوبت پہنچی کہ بادشاہ مرزا سلطان حسین خراسانی جو کہ امیر تیمور کا
 پوتا تھا اسکے زمانہ میں ملاحسین بن علی موصوف بالانے ایسی سلیس سادہ
 فارسی میں ترجمہ کر کے انوار سیلی نام رکھا کہ آج تک قائم اور مشہور و معروف
 ہے۔ بلا صاحب تہترجم موصوف نے ۹۱۰ھ میں وفات پائی۔

احقرانہ۔ پرہیز بچنا۔	احقر۔ کینہ۔ دل عداوت <i>malice</i>
حسد۔ ڈاؤ چو جو رشک۔	Envy - اتماق۔ خوشاد۔
صمت۔ خاموشی سادہ صم	معرا۔ رسی۔ نیگا۔
فوز۔ مقصد درمی۔ فتحمدی۔	مجنب۔ اجتناب بچنا <i>Abstain</i>
قبرہ۔ چکاوک پرند۔	نقش فی الحجر۔ پتھر کا ساقش۔
بنمزل ماہ و تیر سائیدہ۔ آسمان تک	عروہ۔ کوہ کہہ کی زمین کا نام ہے۔
پونجا دبا۔ تیر ایک ستارہ کا نام ہے۔	حزیم۔ کعبہ کی چاروں طرف کی زمین کا نام ہے
من حرب الحجر صلت بہ المندائہ۔	کہ جہان غن کا معنی کہ جن تک بارگاہ اہرام

یہ حافظہ کا کام ہوا ہے یعنی جسے آسانی ہوں احتیاط - ذریعات - عیال و اطفال -
 بات کو آسان یا اس نے ندرت اونہائی - بیدارے - میدان بیابان -
 قرظیہ - مادہ فرض - ضروری - مراعات - خاطر داری -
 مضیق - تنگی - مادہ ضیق - تاسید - سادہ زہرہ کی آواز -
 شعثہ - روشنی - یہ لفظ شعاع سے ہے - سنطوبی - چھیدہ - Intricate
 مخالفت - دوستی - کنون - پوشیدہ -
 اعجاز - مادہ غرر - ممالک - جمع ممالک - ہلاکت کی جگہ -

عشائر - اقربا و Kin and Kith م طرفیت کی -

معاودت - ٹونا - مادہ نمود - موافقت - عمد و بیان -
 بروفق تھری ساختہ میثود - سمت کے ازان امتفک سے نباشد - اوس سے
 موافق ہو جاتا ہے - کوئی نفع حاصل نہو -
 بصواب اقرب - ہلانے کے قریب بہتر ہے - شین - قیمتی - مادہ ثمن -

تیار بخ فرشتہ

ملا محمد قاسم ہندو شاہ استر آبادی المشہور بہ فرشتہ بچپن کے زمانہ میں
 اپنے والد ماجد غلام علی کے ساتھ ۱۸۹۰ء میں ہندوستان میں تشریف لائے
 اور ملک وکن کے ایک مشہور و معروف شہر احمد نگر میں مقیم ہوئے انکی علمی

قابلیت اور سیاحی نے اور خاعسکر معصرون نے ایک ایسی کتاب لکھی ہے
 جچوہر کیا کہ جو واقعات بادشاہان اسلام وحالات مشایخ عظام ونظام ظاہری
 وباطنی ممالک ہندوستان پرحاوی ہو۔ مگر گردش زمانہ کہ کم سنی ہی میں الکا
 سایہ سر سے اٹھ گیا اور بے سرو سامانی سے تنگ آکر ۹۹۸ھ میں احمد نگر
 سے دارالسلطنت بیجاپور میں چلے آئے۔ آخر زمانہ نے مدوکی اور ہزار
 کوشش وعوق زیری بت سی کتابین تاریخ ہند کی جمع کین اور بالاحسنہ
 وزیر اعظم دلاور خان کے ذریعہ سے ان سب کا خلاصہ تصنیف فرمایا اور حاکم
 وقت ابو مظفر ناصر الدین ابراہیم عادل شاہ فرمازواسے وکن کے حضور میں
 گلشن ابراہیمی نام رک کر ۱۰۵۷ھ میں پیش کیا۔ جو اب تاریخ فرشتہ کے نام
 سے مشہور ہے۔ اس تاریخ کی عبارت سادہ اور نہایت سلیس ہے اور
 تاریخی واقعات اور حالات معتبر ذرا لیہ سے صحیح صحیح لکھے ہیں۔

Rebels	تمردان۔ بانی لوگ۔	سولی۔ نام قصبہ
A place of refuge	ملاوولیا۔ جاویناہ۔	پکر۔ نام شہر
	مرزوبوم۔ جگہ	حسن ابدال۔ نام مقام
Obedient	منقاد۔ تابعدار۔	اڑسٹہ۔ جمع زمانہ
To tempt	استیلا۔ درغلانا۔ قابو پانا۔	روہ۔ نام مقام

Royal Banner - لوای شاہی	افغانہ - جمع افغان -
Against - تخلف - خلاف	قوانی - جمع تانیہ
Essential - ہر اشیاء پر ضروری	سوت - نقد -
ظفر انتساب - منسوب بفتح و فتح سے	مرگی - رخصت ہونا -
نسبت دیا گیا -	مساعرت - مرد - نیک بختی - یاری -
Loaf - غریب کاراے extraordinary	ماپچہ - خمیر سے بنائی ہوئی روٹی
To root out - استیصال - نیکبختی -	من حث الاستقلال - جس حیث سے
کنگاش - میل کرنا -	کہ تاہم ہی -
سبادرت - جرأت -	Barren Sterile - عقیمہ - بچہ
پراکے العین - چشم زون -	بمسلمع - ساعت گوش
بروجہ اتم - کامل طور پر -	متوسل و متشبث - تہذیب گشتہ
اگر زالے باسدے پر از طلا	جیلہ و تہذیر سے سلسلہ جنائی کر کے -
در صحرا شہا خواب کر دے	انصاف - موصوف -
حاجت پاسبان اصلا نبودے	مزور - کر -
اگر بڈھیا سونا لئے ہوئے بنگلہ بن	تزویر - بہانہ - فریب -
سوحالی تو چو کیدار کی ہی ضرورت نہ ہوتی	و دلایت - امانت سپرد کی ہوتی -
تھی -	

از شرم داخل مساول شد تندر شکر کرد و گلابی	اہمال - نرنا۔
To shake off his shame	مجوس۔ مادہ جس۔ قید۔
he became his ally	اصفاں و صفوں۔ جمع صفت۔
Leech	سارعت۔ جلدی۔ سرعت
زلو۔ جونک۔	ارشاد۔ سب سے بڑا۔
گادوان اراہ۔ تو چٹانہ کیل	کرہ۔ کرہیت
Artillery bullocks	مطلق العنان۔ آزاد
نامشروع۔ ناجائز۔	
قحج۔ بری۔ بد۔	
چکد۔ ٹکے۔ مصدر چکیدن کا مضارع ہے۔	

شاہنامہ

فردوسی کا نام حسن بن الحسن بن شہرک شاہ تھا۔ اطراف طوس میں سے رزان نامی گاؤں کے باشندے تھے۔ وہاں اچلی جاگیر میں صرف ایک چوٹا سا محقر باغ تھا کہ جبکا نام فردوس (جنت) رکھ چھوڑا تھا اور اسی لحاظ سے اپنے اپنا تخلص ہی فردوسی رکھا۔ ابتدا سے حال یہ ہے کہ طوس کا حاکم ظالم تھا اور بے انصافی کیا کرتا تھا اسلئے یہ وطن چھوڑ کر غزنین چلے گئے وہاں کے بادشاہ وقت سلطان محمود تک رسائی کرنے کے لئے اوستا و عنصری کے پاس جایا کرتے تھے چونکہ طبیعت وار آدمی تھے اور قطعاً وقصاید کہنے کا شوق تھا اسلئے انکی شاعرانہ مجلس میں ہی جا پونچھے مگر پٹے حالوں۔ اوستا و عنصری نے

گنوار سچک شاعری میں مذاق کیا مگر انکی طبیعت میں ہی چلبلا پن تھا فوراً حاضر جوابی سے کام لیا اور عنصری پر اپنی لیاقت کا سکہ بٹا دیا۔ سلطان محمود زمانہ موجودہ زمانہ سلف کا حال نظم کرنے کے لئے عنصری سے اکثر کہا کرتے تھے مگر عنصری اس سے پہلو تہی کیا کرتے تھے نہ معلوم کثرت کار سے فرصت تھی یا اس طرف میلان طبیعت نہ تھا۔ نشانی کہ عنصری نے اپنا سچا چہرے آنے کے لئے انکو تیار کیا اور بادشاہ کے حضور میں پیش کر دیا۔ انہوں نے چند شعر بادشاہ کی تعریف میں لکھ کر بادشاہ کو اطمینان دلادیا اور اپنا روزیہ مقرر کر لیا۔ حتیٰ کہ خاص باغ میں ایک حجرہ میں رہنے لگے۔ چار سال غزنی میں رہ کر اور چار سال تعطیل لیکر اپنے وطن جلوس میں رہ کر شاہنامہ کے مہر تیار کر کے حضور میں پیش کئے سلطان بہت خوش ہوئے اور یہ پیر پہلے کی طرح اپنی دہن میں صرف ہو گئے سلطان انپہر کبھی کبھی مہربانی کیا کرتا تھا مگر خرچ کچھ تھا کہ کب ویکہ سکتا تھا ایک شخص ایاز نامی جو سلطان کے بہت منہ چرہا ہوا تھا اور جسکی تعریف میں انہوں نے کبھی کوئی شعر نہ کہا تھا حسد سے جل کر یہ تہمت لگائی کہ زدوسی رافضی ہے چونکہ سلطان کی طبیعت نہ سب کے معاملہ میں نہایت صاف تھی فوراً مگر رو گئی اور ہاتھی کے پیر سے کچھو ائے کا حکم دیا۔ آخر بوقت تمام زدوسی نے سلطان کے قدم لئے اور معافی چاہی اور اس تہمت کے پندے سے نکل کر جان بخشی حال کی مگر سلطان کی طبیعت بالکل صاف نہ ہوئی۔ آخر شاہنامہ ختم ہونے پر جتنی

کہ فرودسی کو انعامات کی توقع تھی پوری نہ ہوئی صرف فی سبب ایک درم کے حساب سے ساٹھ ہزار درم دئے گئے۔ اس انعام کو فرودسی نے اپنے حق میں تقسیم کر لیا اور جہڑا وقبراً منظور کیا۔ مگر بازار جا کر حمام واسلے کو بیس ہزار درم اور ایک اہرت میں دیدے اور بیس ہزار درم شربت واسلے کو اور باقی ماندہ بیس ہزار درم سھزاروں کو تقسیم کر دئے اور اسی روز اپنی نذر کی ہوئی کتاب میں سلطان وقت کے خلاف ججو کے اشعار زاید کئے اور اپنی تیس سال کی جانکاہی و عزیزی پر سلطان کی بے عنوانی کے اشعار چھپان کئے اور غزنی سے روپوش ہو کر مقام ہتھار میں پونچے۔ اس وقت میں اسپید جرجانی استاد کا حکم تھا جس وقت اسکو کچا چھٹا معلوم ہوا اذکو اپنے پاس بلایا اور سلطان محمود کی خیر خواہی میں زاید ججو کے اشعار ایک سو ساٹھ اشرفیوں میں تھرید کئے کہ شاہنامہ سے منقطع ہو جائیں۔ آپ نے غزنی سے چلے آئیے لہجہ کبھی اوسط فرخ نہیں کیا اتفاقاً کچھ عرصہ بعد سلطان محمود نے ہندوستان کے اشعار سفر میں دہلی کے راجہ کو خط لکھتے وقت اپنے ایک ساتھی خواجہ احمد بن حسن ہیندی سے کہا کہ اگر میری مرضی کے موافق راجہ نے جواب دیا تو کیا کرنا ہوگا۔ خواجہ نے فی البدیہہ شاہنامہ کا یہ بیت پڑھا کہ اگر خبر بکام من آید جواب دہ سن و گرزو سیدان و افراسیاب ہے سلطان محمود کا یہ شعر سنتے ہی جی بہر آیا اور آتش و دبا آ کہ میں نے واقعی ایک ایسے کامل شاعر کیساتھ کیوں بے اعتنائی ہوئی۔

خواجہ نے موقع پا کر فرودسی کی بیسی و حاجت بندی و طوس میں گوشہ نشینی گوش
گذا کر دی۔ سلطان محمود نے براہ شفقت بارہ اونٹ خزانہ کے لہو و لہو
انعام طوس کو بھیجے۔ مگر قضا و قدر کو کچھ اور منظور تھا کہ اوپر دروہاری دروازہ
سے طوس میں اونٹ داخل ہوئے اور اوپر زرافی دروازہ سے فرودسی کا
جنازہ نکلا۔ الغرض اہلکاران سلطان محمود نے خزانہ کو آپکی بہن کے حوالہ
کرنا چاہا مگر اوسنے بے رغبتی سے مستغنیانہ منع کیا۔

آپکی وفات ۱۱۳۶ھ میں بمقام طوس ہوئی۔ آپنے اعلیٰ درجہ کی شاعری و
وہ قایل نویسی کا خیال رکھتے ہوئے جنگ و جدل کے صحیح حالات اور
رزم و رزم کے سچے واقعات اس خوبی سے تحریر کئے ہیں کہ فارسی نظم میں
آج تک دوسری کتاب اس پایہ کی نہیں۔ کہتے ہیں شاعر مرحوم نے
شاہنامہ میں ۱۰۰۰ ہزار شعر کہے ہیں مگر کہیں کوئی لفظ عربی کا نہیں لائے
اسی سے اپنا کمال فارسی وانی اظہار فرمایا صرف ایک مقام پر تیر انداز کے
تیر کی تعریف میں لکھا ہے کہ مہرہ۔ فلک گفت احسن ملک گفت زہ۔
سلطان نے لفظ احسن اور زہ کو شکر اعتراض فرمایا کہ یہ دونوں لفظ آپنے
عربی کیوں کہے چہتہ جواب دیا کہ ”دیکھنے والی آنکھوں کی ضرورت ہے“
میں نے کب کہا ہے یہ تو فلک اور ملک کہہ رہے ہیں بادشاہ لا جواب
مگر بہت خوش ہوئے۔

اس شغوی کی بجز کا نام متقارب مثنیٰ مفعول ہے اور اسکی لفظی اسطرح ہے
 فعلون فعلون فعلون فعلون۔ یعنی سخن گو فعلون بدہقان فعلون چہ گوید
 فعلون سخت فعلون۔

راشکران۔ گائیوالے۔ مطربان۔

شہ ہندہ۔ عقلمند۔ زیرک۔

رہندہ فری۔ بہت تیز بیاگا۔

گرگ تیرگ۔ پرانا خوشبو ابر بھیر یا۔

نیام۔ میان تلوار۔ Scabbard

کفن۔ شادی۔ Marriage

رہہ۔ ہیڑ۔ Crowd

وانگ۔ باج کی آواز۔

ثریان۔ تہر آلودہ غضبناک۔

برہان۔ از مصدر رہیدن۔ چوڑ۔

نرشد۔ فرماندہ۔ افسردہ۔

خارا۔ سخت پتھر۔

بوستان

یہ کتاب بھی حضرت شیخ سعدی کی تصنیفات سے ہے اور اسکا ذکر اور
 اسکے مصنف کا تذکرہ ادلی ہی بیان ہو چکا ہے۔ اسکو بھی مصنف نے نشانہ
 ہی کے بجز متقارب مثنیٰ مفعول پر لکھا ہے اور اسکی بھی لفظی اسطرح فعلون
 فعلون فعلون فعلون ہے۔ لگتی فعلون۔ کرہما فعلون۔ یحییٰ در فعلون۔ قیاس
 فعلون۔

لغزو - رضاع ہے مصدر لغزیدن کا۔

یعنی پہلے۔

شفت - طعن و بدگویی۔

قفا - پیچھے پیچھے۔

سفر - ہانگنے کی جگہ۔ م ظرفیت کا۔

مادہ فر۔

ژوپین - چوہا نیزہ۔ short spear

استوار - مضبوط۔

جاسوس - مخبر۔ Spy

استحانت - مدد کی طلب۔

Proud - مستکبر - مغرور

سقلاب - نام ولایت ترکمان۔

ہجرت - ہم قلم - ہم معنی شریک۔

Rope - طناب - رسی۔

بتدریج - رفتہ رفتہ۔

سبجل - چلا کرنے والا۔

زبان بستہ - خاموش۔

Hand - ہاتھ۔

زرع - کھیت۔

تمام شد

CALL No.

1914502

ACC. No.

2282

AUTHOR

سید شمس الدین

TITLE

نیو پریشن کوئٹہ

1914502

2282

سید شمس الدین

نیو پریشن کوئٹہ

Date	No.	Date	No.
TUE 02 93			
20 92			

MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES :-

1. The book must be returned on the date stamped above
2. A fine of Re. 1-00 per volume per day shall be charged for text-books and 10 Paise per volume per day for general books kept over - due.

